

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİNDE
GELİBOLU'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fikriye BOY

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Haşim Şahin

HAZİRAN - 2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİNDE
GELİBOLU'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fikriye BOY

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih
Enstitü Bilim Dalı: Ortaçağ Tarihi

Bu tez/....../2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa Demir

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Hacı Şahin

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Özgür Yılmaz

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fikriye BOY

22.06.2011

ÖNSÖZ

İstanbul Boğazı ile birlikte Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan, iki geçitten biri olan Gelibolu bu özelliği sebebiyle eski çağlardan beri, özellikle de Bizans'ın devlet merkezi haline gelmesinden itibaren stratejik ve ticari açıdan önemli bir yere sahip olmuştur. Gelibolu, Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonra Selim II dönemine kadar da Osmanlı donanmasının merkez üssü olma vasfını korumuştur. Bütün bu özelliklerinin yanı sıra Gelibolu, Osmanlı kronikleri ve Muntaner Kroniği gibi eserlerde yer alan ifadelerle göre, diğer Rumeli toprakları gibi verimli arazileri, bağları, bahçeleri ile de ayrı bir şöhrete sahiptir.

Osmanlı Türkleri, Batı Anadolu denizci beylikleri itaat altına aldıktan sonra artık dikkatlerini Rumeli yakasına çevirmişlerdi. Oldukça sistemli ve planlı hareket ederek, önce Gelibolu'yu ele geçirmişler. Ardından Rumeli'nin diğer stratejik noktalarını ele geçirmeye öncelik vermişlerdir. Bu fetihlerle birlikte hiç vakit kaybetmeden uyguladıkları iskan politikası ile de yeni ele geçirdikleri yerlerde kalıcı hale gelmişler, buralarda pek çok eser vücuda getirmişlerdir.

“Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Gelibolu'da Sosyal ve Kültürel Hayat” adını taşıyan bu çalışma, giriş ve dört bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında istifade edilen kaynak eserler tanıtılmış, “Rumeli” kavramı, Gelibolu'nun stratejik önemi ve coğrafyası üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, Osmanlı öncesi dönemde Gelibolu, Batı Anadolu Türk beylikleri, Gelibolu'nun Osmanlılar tarafından ele geçirilişine yer verilmiştir.

Gelibolu'nun kültür hayatının anlatıldığı ikinci bölümde, Osmanlı erken döneminde burada yetişen bilim adamları ve eserleri, bunlar arasında da özellikle sadece Gelibolu'da değil, tüm Osmanlı coğrafyasında tanınan ve eserleri hemen her evde bulunan Yazıcızâde ailesi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde denizcilik faaliyetleri, son bölümde ise mimari eserlere yer verilmiştir. Ancak sözü edilen pek çok mimari eser günümüze ulaşamamıştır.

Bu çalışma her aşamasında çok kıymetli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Haşim Şahin tarafından bizzat takip edilmiş ve bu konuda kendisi tarafından her türlü destek

sağlamıştır. Kıymetli hocama çok teşekkür ederim. Bu çalışma sırasında yardımcı olan aileme, sevgili kardeşim İbrahim'e de çok teşekkür ederim.

Fikriye BOY

22.06.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: OSMANLI ÖNCESİ DÖNEM: BİZANS HAKİMİYETİNDE GELİBOLU	18
1.1. Türklerin Bizans Topraklarında İlerlemesini Kolaylaştıran Faktörler.....	25
1.2. Avrupa'nın Durumu	28
1.3. Batı Anadolu Beylikleri	29
1.3.1. Karasi Beyliği	32
1.3.2. Menteşe Beyliği	35
1.4. Osmanlılar'ın Rumeli'ye Geçişi	38
1.5. Erken Dönem Osmanlı Tarihi ve İlk Osmanlı Kronikleri.....	40
1.6. Osmanlıların Gelibolu'yu Ele Geçirilmesi ve Buradaki Faaliyetler	40
BÖLÜM 2: GELİBOLU'NUN KÜLTÜR HAYATI	54
1.1. Bilim Adamları ve Eserleri	54
1.1.1. Yazıcı Salih	54
1.1.2. Yazıcızade Mehmed.....	56
1.1.3. Yazıcızade Ahmed Bican.....	60
1.1.4. Derviş Beyazıd.....	63
1.1.5. Molla Zaifi Muhammed	63
1.2. Bayramilik.....	64

BÖLÜM 3 : DENİZCİLİK FAALİYETLERİ	68
1.1. Liman ve Kale	68
BÖLÜM 4: MİMARİ ESERLER	74
1.1. Cami ve Mescidler	
1.1.1. Hoca Hamza Mescidi	74
1.1.2. Hacı Mehmed Mescidi	74
1.1.3. Hacı Mustafa Mescidi	74
1.1.4. Saruca Paşa Camii	74
1.1.5. Sinan Bey Mescidi	75
1.1.6. Tat Ahmed Mescid ve Zaviyesi	75
1.1.7. Yağcı Hızır Mescidi	76
1.1.8. Yazıcıoğlu Camii ve Türbesi	76
1.2. Medreseler	76
1.2.1. Balaban Paşa Medresesi	76
1.2.2. Mihaliç Hatip Medresesi	77
1.2.3. Saruca Paşa Medresesi	77
1.3. Han-Kervansaraylar ve Bedestenler	77
1.3.1. Hacı Hamza Kervansarayı	77
1.3.2. Hoca Hamza Kervansarayı	77
1.3.3. Mihaliç Hatip Birinci ve İkinci Kervansarayı	77
1.3.4. Saruca Paşa Bedesteni	77
1.4. Zaviyeler ve Bunlara Tahsis Edilen Vakıflar	78
1.4.1. Kadı Selahüddin Zaviyesi	78
1.4.2. Ahi Devle Zaviyesi Vakfı	78
1.4.3. Has Ahmed Bey Zaviyesi Vakfı	78

1.4.4. Karacabey Zaviyesi Vakfı.....	78
1.4.5. Ahmed Şeyh Çiftliği Vakfı	78
1.4.6. Ebu Bekir bin Hacı Yusuf Vakfı.....	78
1.5. Gelibolu Hamamları.....	79
1.5.1. Balaban Paşa Çifte Hamamı	79
1.5.2. Kasaboğlu Ali Bey Hamamı	79
1.5.3. Saruca Paşa Çifte Hamamı.....	79
1.5.4. Şengül Hamamı.....	79
1.5.5. Topçu Hamamı.....	79
1.6. Gelibolu Türbeleri	79
1.6.1. Ahmed Bican Efendi Türbesi.....	79
1.7. Gelibolu Çeşmeleri.....	80
1.7.1. Hacı Mehmed Çeşmesi	80
1.8. Namazgah.....	80
1.8.1. Azepler Namazgahı.....	80
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	84
EKLER.....	95
ÖZGEÇMİŞ.....	106

KISALTMALAR

Y.y.	:Yüzyıl
Tz.	:Tarihsiz
Çev.	:Çeviren
Trc.	:Tercüme
MEB	:Milli Eğitim Basımevi
İA.	:İslam Ansiklopedisi
DİA.	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
S.	:Sayfa
Ed.	:Editör
No.	:Numara
Yay.	:Yayınlayan
TTKY	:Türk Tarih Kurumu Yayınları
bkz.	:Bakınız
Haz.	:Hazırlayan

Tezin Başlığı: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Gelibolu'da Sosyal ve Kültürel Hayat	
Tezin Yazarı: Fikriye BOY	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Haşim ŞAHİN
Kabul Tarihi: 22.06.2011	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 95 (tez) + 12 (ekler)
Anabilimdalı: Tarih	Bilimdalı: Ortaçağ Tarihi
<p>Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında ilk ele geçirdiği yer olması bakımından Gelibolu önemli bir yere sahiptir. Gelibolu'yu ele geçirmeleri ardından Osmanlı Türkleri Rumeli ve Balkan topraklarında hızla ilerlemeye başladılar. İstanbul, o dönemde Bizans hakimiyetinde bulunduğu Anadolu'daki Türkler'in Gelibolu vasıtasıyla Rumeli topraklarına geçmeleri mümkün olur. Bu sebeple, tarih boyunca gerek Anadolu'dan Rumeli'ye geçiş gerekse Marmara Denizi ve Karadeniz'e geçişi sağlaması bakımından stratejik öneme sahip olmuştur. Gelibolu, Selim II dönemine kadar da Osmanlı donanmasının merkezi üssü olmuştur.</p> <p>1352 yılında Türklerin eline geçen Gelibolu vasıtası ile Türkler, Avrupa içinde bulunduğu iç savaş, kıtlık, salgın hastalıklar, mezhep çatışmaları gibi sebeplerin de tesiri ile hızla Balkan topraklarında ilerlediler. Oldukça planlı hareket ettiği görülen Türkler, bu fetih hareketlerinde özellikle stratejik olarak önem gösteren bölgelerin fethine öncelik verdiler. Anadolu'da Bursa, İznik, İzmit gibi İpek Yolu güzergahında yer alan hem stratejik hem de ticari açıdan önemli yerlerin ardından Gelibolu ve bundan kısa süre sonrada Balkan toprakları için tehdit oluşturabilecek noktada yer alan Edirne'yi ele geçirdiler. Türkler, yalnız ele geçirmekle kalmayıp, uyguladıkları iskan politikası ile de ele geçirdikleri bu yeni topraklarda kalıcı hale geldiler. Kendi müesseselerini de hızla tesise giriştiler.</p> <p>Bu çalışmada, Gelibolu'nun Türkleri tarafından fethinden önceki sosyal-siyasi durumu, Türkler tarafından ele geçirilişi, Türk idaresi altındaki durumu, önde gelen bilim-kültür adamları, Osmanlı-Türk tarihi için önemi ve Erken Osmanlı dönemine ait mimari eserlere yer verilmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Osmanlı, Rumeli, Gelibolu, Kültür, Mimari	

Title of the Thesis: The social and cultural life in Gelibolu during the establishment of the Ottoman Empire	
Author: Fikriye BOY	Supervisor: Assist Prof. Haşim ŞAHİN
Date: 22.06.2011	Nu. Of Pages: vi (pre text) + 95 (main body) + 12(appendix.)
Department: History	Subfield: Middle Age History
<p>Gelibolu is an important place because it was the first land that the Ottoman Empire occupied in Rumelia. After the occupation, the Ottoman Turks began to advance across the Rumelian and Balkan lands. In that era, since Istanbul was dominated by Byzantine, it was possible for the Anatolian Turks to move into the Rumelian land through Gelibolu. Therefore, Gelibolu holds great strategic importance when passing from Anatolia to Rumelia, and from Marmara Sea to Black Sea throughout the history. It was also the headquarters of the Ottoman navy until the sovereignty of Selim, the Second.</p> <p>In 1352, Turks were able to advance further into Balkan lands due to the civil war, famine, epidemics, and some sectarian clashes in Gelibolu, which was now under the control of Turks. Such a well-planned advancement as it seemingly was, Turks tended to occupy the regions with a greater strategic importance first. They occupied Bursa, Iznik, Izmit and several other significant places on Silk Road as well as Gelibolu and shortly after, Edirne, which could be a threat for the Balkan lands. They didn't occupy these lands only, but they managed to remain permanent in these lands by their own settlement policy, attempting to form and establish their own institutions there.</p> <p>In this study, one can read about the socio-political status of Gelibolu before its occupation, the story of the occupation, their status under the control of Turks, leading scientists and anthropologists, its importance for the Ottoman-Turkish history, and architectural works from the early Ottoman times.</p>	
Keywords: Ottoman, Rumelia, Gelibolu, Architectural, Science, Culture	

GİRİŞ

Çalışmanın Önemi

Gelibolu sahip olduğu stratejik konumu sebebiyle tarih öncesine kadar giden çok eski dönemden itibaren önemli bir yere sahiptir. İstanbul Boğazı ile Anadolu'dan Rumeli'ye geçişi sağlayan iki boğazdan biri Gelibolu Boğazı'dır. Bu çalışmada, Osmanlıların Gelibolu'yu ele geçirmesi, ardından da buranın Osmanlı için önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın İçeriği

Osmanlı Devleti'nin, Batı Anadolu'da teşekkül etmeye başladığı erken Osmanlı döneminde Osmanlılar Rumeli topraklarının kendileri için öneminin farkında idiler. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'dan evvel Batı Anadolu'da yer alan Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları gibi beyliklerin zaman zaman Rumeli topraklarına geçtiği görülür. Bunlardan öne çıkan Aydınoğlu Umur Bey, Bizans İmparatoru'na yardım gerekçesi ile askeri maiyeti ile birlikte 1330'lu yıllarda Rumeli topraklarına geçer. Yine Orhan Bey, Bizans imparatoru Kantakuzenos ile yaptığı anlaşma gereği Rumeli topraklarına asker gönderir. Yardım gerekçesi ile yapılan bu geçişler, Rumeli topraklarını tanımak açısından Türkler için önemli birer tecrübe haline gelir. Osmanlı Devleti, Batı Anadolu denizci beyliklerini kendi bünyesi altına aldıktan sonra, artık sıra Rumeli topraklarına gelir. Osmanlı kroniklerinden yer alan bilgiler göz önüne alındığında ortaya çıkan sonuç, Türkler için Rumeli'ye geçmek son derece önemlidir. Bu sebeple de bu işin nasıl üstesinden gelinebileceği konusu gündeme geldiğinde, daha önce bu bölgede tecrübe edinmiş savaşçı Türkmen gazileri bu işin üstesinden gelebileceklerini Süleyman Paşa'ya bildirirler. Burada dikkati çeken başka bir nokta da Osmanlı Türklerinin erken dönemde çevresinde yer alan diğer Türkmen beylikleri ile mücadeleye girişmek yerine esnek bir tutum sergileyip mücadeleden kaçınmaları, hatta yeri geldiğinde işbirliğine yönelmeleridir. Bu sayede Osmanlılar enerjilerini Bizans ile mücadeleye harcayabilmişlerdir. Bunun arkasından başarı başarıyı getirmiş, savaşçı Türkmen gazileri Osmanlı bayrağı altında mücadele etmeye başlamışlardır. Oluşan bu sinerji sayesinde Osmanlılar çok kısa sürede büyük başarılar yakalamışlar, sadece toprak ele geçirmekle kalmamış, ele geçirdikleri yerlerde uyguladıkları iskân politikası

ile de kalıcı hale gelmişlerdir. Kurdukları devlet belki de bu sayede oldukça uzun bir ömre sahip olmuştur.

Bu çalışmada Osmanlı Bizans ilişkileri, Osmanlıların çevre beyliklerle ilişkileri, takip ettikleri siyasi politika, sosyo-kültürel hayata yer verilmiştir. Gelibolu'da kültürel ve mimari alanda özellikle Murad II dönemi ve sonrasında canlanma görülür. Bunun yanı sıra Gelibolu, Osmanlı donanmasının merkez üssü olma vasfını 1515 senesinde Haliç tersanesi inşa edilene kadar sürdürmüştür.

Yazıcı Salih ve oğulları Yazıcızâde Mehmed ve Ahmed Bican Efendi ise sadece Gelibolu'da değil, tüm Osmanlı topraklarında tanınmış ilim adamları olarak dikkat çekerler. Özellikle Yazıcızâde Mehmed'in kaleme aldığı Muhammediyye adlı eser yüzyıllar boyunca her evde okunan kitaplar arasında ön sırada yer alır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Gelibolu'nun ele geçirilişinden İstanbul'un fethine kadarki süreçte burada meydana gelen sosyal-siyasi ve kültürel faaliyetlere yer verilmiştir. Gelibolu'nun Rumeli topraklarında ilk ele geçen yer olması, Osmanlıların buradaki yapılanması, Balkan topraklarına geçişte ve donanma üssü olması sebebiyle stratejik önemi vurgulanmıştır. Ayrıca o günkü sosyo-kültürel yapıya, o döneme ait mimari eserlere yer verilmiştir.

Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışmanın başlangıcında ilk olarak, erken dönem Osmanlı kroniklerine müracaat edilmiştir. Daha sonra bu kaynaklara atıfla Osmanlı erken dönemine yer veren Âşıkpaşazâde, Neşrî ve sonrasında gelen diğer kronikler incelenmiştir. Bu konuda çalışan pek çok araştırmacının da belirttiği gibi bu kroniklerden yola çıkarak olayların meydana geliş tarihini tespit etmek sıkıntılı bir iştir. Çünkü bu kroniklerden Âşıkpaşazâde gibi en erken tarihte kaleme alınmış eserler bile Osmanlı kuruluşundan 100-150 yıl sonra kayda geçirildiğinden, aynı olaylar hakkında farklı kroniklerde değişik tarihlere rastlamak mümkündür. Bu sebeple bu konuda çalışan araştırmacıların yaptığı gibi Bizans kroniklerine başvurulmuştur. Orhan Bey'in çağdaşı ve kayınpederi Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un anıları burada ilk akla gelen eser olmuştur. Türk

Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Yunanca-Latince baskısı bulunan ve erken dönem Osmanlı tarihi için hayati öneme sahip bulunan bu eser ne yazık ki henüz Türkçeye kazandırılmamıştır. Bildiğimiz kadarıyla bu eserin İngilizce tercümesi de mevcut değildir. Yine erken dönem için önemli bir yere sahip Bizanslı kronik yazarı Nikeforos Gregoras için de aynı durum söz konusudur. Bu sebeple, bu iki Bizans kroniğine eserlerinde geniş çapta yer veren, Donald M. Nicol, Feridun Dirimtekin gibi tarihçilerin eserlerinden faydalanılarak bu konudaki boşluk kısmen de olsa doldurulmaya çalışılmıştır. Bundan başka, başta Halil İnalçık olmak üzere pek çok kıymetli tarihçinin eserlerinden istifade edilmiştir. Bu konuda, İlber Ortaylı gibi önde gelen tarihçiler tarafından dile getirilen başka bir husus da İtalyan kaynaklarının önemidir. Her şeyi günü gününe kaydeden Venedikli tüccarların kayıtları önem arz eder. Belki ileride daha kapsamlı bir çalışmada, burada üzümlenerek ulaşamadığımızı belirttiğimiz kaynaklara da ulaşarak çok daha kapsamlı eser meydana getirmek mümkün olacaktır. Bizans kronikleri yanında Bizantion, Bizantinoslavca gibi Bizans ve Türk tarihi için önem taşıyan süreli yayınlara ne yazık ki Türkiye'nin en büyük kütüphanelerinde bile ulaşmak mümkün olmadı. Ulaşabildiğimiz durumlarda da birçok sayısının eksik olduğunu gördük. En kısa zamanda bu eksikliklerin tamamlanması temenni olunur.

Kaynak Eserler

Ahmedî

Eseri günümüze ulaşan en eski Osmanlı tarih yazarıdır. Aslen Sivaslıdır. Genç yaşta Kahire'ye giderek burada eğitim alır. Anadolu'ya dönüşte önce Germiyanogullarının, daha sonra da Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'nin hizmetine girer. Burada *İskendername* isimli meşhur eserini kaleme alır. Bu eserini Süleyman Çelebi döneminde Edirne'de tamamladığı rivayet edilir (1402-1410). Süleyman Çelebi'nin öldürülmesinin ardından Amasya'ya geçer ve bundan sonraki yaşamını burada sürdürür. *İskendername*'de Büyük İskender'i anlatır. Muhtemelen Ahmedî, Süleyman'a sığındıktan sonra bu esere Osmanlı tarihi eklemiştir. Şükrullah, Oruç Bey, Neşrî, Âşıkpaşazâde gibi ilk Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde Ahmedî'nin tarih yazdığına dair bir kayda rastlanmamakla birlikte, adı geçen tarihçiler Ahmedî'nin verdiği bilgileri olduğu gibi ya da ufak değişiklikler ile eserlerinde kullanmışlardır. Erken dönem Osmanlı tarihi araştırmacılarından ilk olarak Fuad Köprülü, Ahmedî'nin eserinden

istifade etmiştir. *Dâsûtân-ı Tevârîh-i Mülûk-ı Âl-i Osmân* adını taşıyan eser, Türkçe ilk manzum Osmanlı kroniği olması bakımından önem taşır. Ertuğrul Gazi ile başlayan eser, Süleyman Çelebi dönemi ile sona erer. Yazar eserinde, ömrü vefa ederse Süleyman Çelebi için bir Süleymannâme yazmak istediğini de belirtir. Ahmedî'nin bu eseri Nihad Sami Banarlı tarafından 1939 senesinde neşredilmiştir. Banarlı, Ahmedî'nin bu eserini, Berlin, Bursa, İstanbul, Konya kütüphanelerinde yer alan yazma nüshalar ve Necip Asım tarafından yayımlanan Şiraz nüshası ile mukayese ettikten sonra yayımlar.

Hadidî

Ferecik doğumludur. Gerçek adı bilinmemektedir. Hadidî mahlasını baba mesleğinin demircilik olması sebebiyle kullandığı ileri sürülmüştür. XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Manzum olarak kaleme aldığı, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, günümüze ulaşan tek eseridir. 6646 beyitten oluşan bu eser, dönemin geleneğine uyularak tevhit, münacat ve naatla başlar, sebab-i telif ile devam eder. Eser, Osmanlı hanedanının atası Süleyman Şah ile başlar, 1523 Makbûl İbrahim Paşa'nın sadarete gelişi ile son bulur. Hadidî'nin bu eserini yayıma hazırlayan Necdet Öztürk, kitabın başlangıç kısmında, yazarın eserini yazarken kendisinden önce kaleme alınan Osmanlı tarihlerinden faydalandığını, ancak bunu yaparken de belli ölçüde karşılaştırmaya gittiğini ve bir eserde yer almayan bilgileri başka kaynaklardan tamamladığını belirtir. Kitap böylece Âşıkpaşazâde'nin eserinin kopyası olmaktan kurtulur. Eser, Osmanlı Türkleri'nin Rumeli'ye ilk seferleri konusunda orijinal bilgi verir. Buna göre Yunanistan sınırları dâhilinde yer alan Ferecik'te Süleyman Paşa tarafından Osmanlı sultanı adına ilk hutbe okunur. Öztürk, Hadidî'nin bu eserinin, Tercüman gazetesi tarafından neşredilen nüshası, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Londra British Museum, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar ve Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde tesbit edilen 7 nüshasının bulunduğunu ve bunlardan istifade ederek eserini yayıma hazırlandığını belirtir.

Enverî

Muhtemelen II. Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde yaşamıştır. Sadrazam Mahmud Paşa'nın emri ile 1464 senesinde *Düstûrnâme* adlı manzum eserini kaleme almıştır. Üç

bölüme ayrılan kitabın ilk bölümünde İslam tarihi, sonra Aydınogulları tarihi ve son olarak da Osmanlı sultanlarının tarihini anlatır. Enverî'nin bu eserinin özellikle ikinci kısmı önemlidir. Aydınogulları hakkında başka kitaplarda yer almayan ayrıntılı bilgi yer alır. Eseri yayıma hazırlayan Necdet Öztürk, Paris Milli Kütüphanesi ve İzmir Milli Kütüphanesi'nde yer alan 2 nüsha olduğunu belirtir. Nejat Göyünç, Paris nüshasının asıl nüsha olmadığını, hicri XI. asrın ortalarında istinsah edildiğini belirtir. Nejat Göyünç 1929 yılında eseri, bu nüshayı esas alarak neşreder. Düstûrnâme'nin Aydınogullarına ait kısmı İ. Melikof-Sayar tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Paul Lemerle ise Gazi Umur Bey ile ilgili kısmı Bizans ve Batı kaynakları ile karşılaştırmalı olarak yayımlamıştır.

Oruç Bey

Bilinen en eski mensur Osmanlı tarihini kaleme almıştır. Tevârih-i Âl-i Osmân adlı eseri Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan dönemini kapsar. Kendisinden sonra kaleme alınan anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar büyük ölçüde Oruç Bey'den istifade etmişlerdir. Edirne'de doğan ve burada yaşamını sürdüren yazar, özellikle II. Mehmed dönemine ayrıntıları ile yer verir. Eserin farklı yazma nüshaları karşılaştırılarak Necdet Öztürk tarafından neşredilmiştir.

Âşıkpaşazâde

Âşıkî mahlasını kullanan Âşıkpaşazâde'nin esas adı Derviş Ahmed'dir. Büyükbabasının babası olan Âşık Paşa, Batı Türkçesinin en eski manzum eserinin yazarıdır. Baba İlyas'ın torunlarından. Âşık Paşa, 1400 yılında doğmuş, 1413 senesinde hastalanarak Geyve'de Yahşi Fakih'in evinde misafir olmuştur. II. Murad'ın Sırp ve Macar seferine katılır. Dervişâne bir hayat sürdürür. Kızını Şeyh Ebü'l-Vefâ ile evlendirir. Âşıkpaşazâde'nin kendi adıyla şöhretli eseri, *Âşıkpaşazâde Tarihi* ilk Osmanlı dönemini anlatan en kıymetli eserler arasında yer alır. Âşıkpaşazâde, Yıldırım Bayezid dönemine kadarki olayları anlatan bir tarih yazan, ancak eseri günümüze ulaşmayan Yahşi Fakih'in eserinden faydalanarak kendi eserini kaleme alır. Âşıkpaşazâde tarihinin günümüze ulaşmış on iki nüshası mevcuttur. Süleymaniye Kütüphanesi'nde ve İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan iki nüsha esas alınarak yapılan neşir bu çalışmada kullanılmıştır.

Mehmed Neşrî

Sekiz bölümden oluşan *Cihannümâ* adında bir dünya tarihi kaleme alır. Bu eserin yalnızca Osmanlı tarihini kapsayan kısmı günümüze ulaşır. *Târîh-i Âl-i Osmân* adı verilen bu eser, Osmanlı tarihini II. Bayezid dönemine kadar ele alır. Sultanın işlerinden, vezirlerden, âlimlerden ve şeyhlerden söz eder. Yazar, kendisinden sonra gelen tarih yazarlarını etkiler. Hoca Sadettin, Solakzâde ve Müneccimbaşı bunlardan bazılarıdır. Necdet Öztürk, 2008 yılında neşrettiği *Neşrî Tarihi*'nin giriş kısmında, Neşrî Tarihi'nin Theodor Menzel'den intikal eden ve Kastamonu'da ele geçen Menzel Nüshası, Manisa, Viyana (Natinonalbibliothek), Nöldeke, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Paris Bibliotheque, İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, İstanbul Bayezid Kütüphanesi, Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi-Bağdatlı Vehbi Efendi), İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde nüshalarının yer aldığını belirtir. Eseri 1983 yılında neşreden Mehmed Altay Köymen bu neşirde hangi nüshanın esas alındığını belirtmezken, 1987 yılında Faik Reşit Unat ile birlikte Türk Tarih Kurumu Yayınları tarafından eserin tekrar yayımlanan nüshasında elde bulunan on yazma nüshanın karşılaştırılmak suretiyle eserin hazırlandığını ve Viyana nüshasının esas alındığını belirtir. Bu çalışmada Köymen'in 1983 yılında yayımladığı eser kullanılmıştır.

Hoca Sadettin Efendi

İsfahanlı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Dedesi Çaldıran seferi sonrası oğlu Hasan Can ile birlikte İstanbul'a gelir. Hasan Can, I. Selim'in son altı yılında sultanın nedimi olur. Hoca Sadettin, babasına Sultan Süleyman'ı anlattırarak *Selimnâme* isimli eserini kaleme alır. Hoca Sadettin İstanbul'da dünyaya gelmiş, ömrünün büyük bölümünü burada geçirmiştir. Şehzade Murad'a hocalık yapmıştır. Hoca lakabı kendisine bu sebeple verilmiştir. Osmanlı tarihini anlattığı eserinin adı *Tâcü't-Tevârih* adını taşır. Eserde Osmanlı'nın kuruluşundan I. Selim dönemine kadarki olaylar yer alır. İsmet Parmaksızoğlu, 1863 senesinde Maarif Nazırı Nevres Paşa nezareti altında temize çekilen iki nüshayı örnek olarak eseri yayımlamıştır.

Gelibolulu Mustafa Âli

Gelibolu'da 1571 senesinde dünyaya gelir. Küçük yaşta Farsçayı iyi derecede öğrenir. Önemli devlet görevlerinde bulunur. Kaleme aldığı eserlerinin sayısı otuzu aşkındır. *Künhü'l-Ahbâr* adını taşıyan eseri genel dünya tarihi niteliğindedir. Bu eserin son bölümünde Osmanlı hanedanı ve Rum ülkesinden söz eder. Âli'nin bu eseri günümüze ulaşmayan kaynaklardan derlemiş olması sebebiyle önem arz eder. Kendi tanıklık ettiği döneme dair bilgileri de büyük bir titizlikle kaleme almıştır. Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar ve İbrahim Hakkı Çuhadar tarafından hazırlanan ve 1997 senesinde Erciyes Üniversitesi yayınları arasında basılan eserde, Kayseri Raşit Efendi Kitaplığı ve Aynı Kitaplık'taki nüshalar esas alınır. Ancak, daha ziyade Raşit Efendi Kitaplığı nüshası esas alınırken diğer nüsha bazı eksikleri tamamlamak için kullanılmıştır. Ayrıca Süleymaniye Esat Efendi Kütüphanesi'nde yer alan nüsha ile de karşılaştırma yapılmıştır. Eserin en önemli kısmı yazarın kendi dönemine yer verdiği kısımdır.

Solakzâde

Asıl adı Mehmed'dir. İstanbulludur. 1657 senesinde İstanbul'da vefat eder. Genellikle *Solakzâde Tarihi* adı ile bilinen Osmanlı tarihini kaleme almıştır. Eseri neşreden Vahid Çabuk, 1880 senesinden tek cilt olarak yayımlanmış nüsha ile birlikte Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüshadan istifade ederek Solakzâde Tarihi'ni yayımlamıştır. Solakzâde, Neşrî, İdris-i Bitlisî gibi kendisinden evvelki tarihçilerden faydalanarak eserini kaleme almıştır.

Müneccimbaşı

Selaniklidir. IV. Mehmed döneminde bir süre Münecimbaşılık görevini ifa eder. Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklardan faydalanarak *Câmiü'd-Düvel* adlı eserini kaleme alır. Bu eserinde hükümdar sülalelerini anlatır. Bu eser bir dünya tarihi niteliği gösterir. Osmanlının kuruluşundan 1673 senesine kadarki olayları ele alır. Adı geçen eseri neşreden Ahmet Ağırakça eserin başlangıç kısmında, metnin oluşturulmasında, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi, Süleymaniye Esad Efendi Kütüphanesi, Bayezid Umumi Kütüphanesi nüshalarının üzerinde çalışarak eserin oluşturulduğunu belirtir. Ağırakça'ya göre Münecimbaşı nakilcilikten tenkitçiliğe geçen ilk tarihçidir.

İdris-i Bitlisî

Birçok alanda eser vermiş şöhretli bir ilim adamıdır. Osmanlı siyasi tarihinde aktif olarak rol oynar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kan dökülmeden kısa zamanda Osmanlıya tabi olması Bitlisî sayesinde. Yirmi beşten fazla Türk, Arap, Kürt aşiretini ikna ederek Osmanlıya tabi olmalarını sağlar.

Yazarın *Heşt Bihişt* adını verdiği tarih kitabı, Osmanlı devletinin kuruluşundan II. Bayezid döneminin sonuna kadar geçen olayları kapsar. Eser mukaddime, sekiz bölüm ve hatimeden oluşur. Her bölüm bir Osmanlı sultanına ayrılmıştır. Osmanlı tarihinin en kıymetli eserleri arasındadır. Yazar, Osmanlı tarih yazıcılığında Farsça yazma geleneğini başlatır. Eserin Türkiye’de Esad Efendi, Nuruosmaniye, Ali Emiri Efendi, Revan Köşkü, Halis Efendi, Rıza Paşa, Lala İsmail, Ayasofya, Bayezid kütüphanelerinde çeşitli nüshaları yer alır. Bu çalışmada Süleymaniye (Hamidiye) Kütüphanesi’nde bulunan ve Betav Yayınları arasında çıkan nüsha esas alınmıştır.

Âşıkpaşazâde, Neşrî, Oruç Bey ve II. Murad döneminde yazıldığı düşünülen anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân*lara bakıldığında birbirinin tekrarı niteliğinde olduğu görülür. Hadidî ve Ahmedî gibi manzum ve Osmanlı erken dönemine ait özet denilebilecek kayıtların yer aldığı kronikler dışında XV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan *Âşıkpaşazâde Tarihi* kendinden önceki kroniklere nazaran daha kapsamlı bilgi içerir. Bununla birlikte en eski Osmanlı kroniklerinin Osmanlı’nın kuruluşundan 100-150 yıl gibi uzun bir süre sonra kaleme alındığı göz önüne alınca burada yer alan bilgilere ihtiyatla yaklaşma gerçeği ortaya çıkar. Bu durumda da erken Osmanlı dönemi için Bizans kroniklerine başvurma gereği ortaya çıkar. Erken dönem Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda, Orhan Bey’in çağdaşı ve aynı zamanda kayınpederi olan Bizans İmparatoru Kantakuzenos’un kaleme aldığı ve dört ciltten oluşan anıları hayati önem taşır. Yine bu dönem için Bizans kronikçisi Nikeforos Gregoras tarafından yazılan tarih kitabı da son derece önemlidir. Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, Türk tarihi açısından haiz olduğu öneme rağmen, bu iki eserin Türkçe tercümesi henüz mevcut değildir. Kantakuzenos’un anıları Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi’nde aynı kitap içinde Latince ve Yunanca metin halinde mevcuttur. Bu eser, Fransızca ve Almancaya da tercüme edilmekle birlikte bunlara ulaşmak mümkün olmadı. Söz konusu eserin henüz, bildiğimiz kadarı ile İngilizce tercümesi de bulunmamaktadır. Temennimiz odur ki, en

kısa zamanda bu eser Latin yahut Yunan filolojisine vâkıf bilim adamları tarafından Türkçeye kazandırılır. Sözü edilen bu iki Bizanslı yazarın eserine ulaşılammakla birlikte bu yazarlardan geniş çapta istifade eden Donald M. Nicol ve Feridun Dirimtekin gibi tarihçilerin eserleri vasıtası ile bu boşluk kısmen de olsa doldurulmaya çalışılmıştır.

Geç Dönem Bizans Kronikleri

Dukas

Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Dukas'ın büyükbabası Mikail, İstanbul'un önde gelen ailelerinden birine mensuptur. Dedesi Ioannes Kantakuzenos ve V. Ioannes arasındaki mücadeleye Kantakuzenos taraftarı olarak katılmış ancak tuttuğu taraf kaybedince önce hapse girmiş daha sonra Aydın emirine iltica etmiştir. Dukas da büyük ihtimalle Efes civarında dünyaya gelmiştir. Dukas, Foça'da Cenovalı bir ailenin kâtipliğini yapmış, Osmanlılar ile yazışmalarda bulunmuştur. Türklerle yakın teması olmuş, Türkçeyi öğrenmiştir. Dukas'ın 1453-1462 yılları arasında kaleme alınan *Dukas Tarihi* olarak Türkçeye çevrilen eseri dünya tarihi ile başlar, Anadolu beyliklerine yer verir, Osmanlıların Bizans topraklarına yerleşmeleri anlatılır. Dukasın eserinde olaylar kronolojik sıra takip etmez. Zaman zaman yanılgıya düştüğü de görülür. Eserinde Türkler hakkında geniş bilgi yer alır.

Leonikos Chalkokondyles

Yazar Atina'da dünyaya gelmiştir. Atina'nın önde gelen ailelerinden birine mensuptur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1420-1437 yılları arasında değişen tarihler verilmektedir. II. Murad'ın 1446 Mora seferinin görgü tanığıdır. Yazarın kaleme aldığı kroniğin yirmi altı el yazma metni günümüze ulaşmıştır. Chalkokondyles'in kroniği on kitaptan oluşur ve 1298-1463 yılları arasında meydana gelen olayları kapsar. I-IV. kitaplar 1421 yılına kadarki olayları, V-VII. kitaplar II. Murad dönemi ve II. Mehmed'in ilk yıllarını, VIII-X. kitaplar ise 1451-1463 dönemi olaylarını anlatır. Chalkokondyles'in tarih kitabı *Histoire Des Turks* adıyla iki büyük cilt halinde 1662 senesinde Paris'te Fransızcaya tercüme edilmiştir. Chalkokondyles'in ilk üç kitabı Londra Kings College'de doktora tezi olarak İngilizceye tercüme edilmiştir. Sultan II.

Murad'ın hükümdarlık dönemini anlatan V-VII. kitapların ise doktora tezi olarak Türkçeye tercümesi mevcuttur¹.

Pachymeres

1242 senesinde İznik'te dünyaya gelir. İstanbul'un 1261'de yeniden Bizans'ın eline geçmesi ile buraya taşınır. Bizans sarayında üst düzey görevlerde bulunmuştur. *Bizanslı Gözüyle Türkler (Relations Historiques)* adıyla Türkçeye tercüme edilen bu önemli eser 1261 yılı olayları ile başlar ve 1307 senesinde son bulur. Adı geçen eser Türk ve Bulgar tarihi açısından önem arz eder. Moğol, Selçuklu ve Osmanlıların sosyal tarihi hakkında önemli bilgiler içerir.

Gregory Palamas

1296 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babası saraya yakın kişilerdendir ancak babasını yedi yaşında kaybedince sarayın himayesinde yetiştirilir. Eğitimini tamamladıktan sonra monastik bir yaşamı tercih eder. Hesychast (Mukaddes Sukün) ilkesini benimser. 1355 senesinde Selanik'ten İstanbul'a giderken Türklere esir düşer. Bu esaret kendisine Osmanlı topraklarını görme fırsatı sağlar. Anadolu'da Müslüman halk ile dini tartışmalara girer. Bu tartışmaları ve Anadolu'daki yaşamı bağlı olduğu kilisesine mektuplar halinde kaleme alır. Mektuplarda Orhan Gazi ve Osmanlı toplumu hakkında bilgi yer alır. Palamas'ın mektupları Gelibolu'nun Türkler tarafından ele geçiriliş tarihini belirlemek konusunda önem arz eder. Palamas Orhan Gazi ile bizzat görüşmüş, Orhan Gazi'nin Ermeni doktoru Taronites tarafından tedavi edilmiştir. Palamas'ın mektupları, *Orhan Gazi ve Gregory Palamas* adı altında yüksek lisans tezi olarak Türkçeye tercüme edilmiştir².

Kritovulos

İmroz'un önde gelen ailelerinden birine mensuptur. 1400 yılında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. 1456 senesinde İmroz yönetimine getirilmiştir. 1463 yılında ada geçici bir süre ile Venedik eline geçince İstanbul'a göç etmiştir. Daha sonra manastıra

¹KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU, Ferhan (2005), *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V-VII. Bölümler)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ün., Sosyal Bilimler Enst., Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.

²DEMİRCAN, Hüsnü (1993), *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün., Sosyal Bilimler Enst. Tarih Anabilim Dalı.

kapanarak keşif hayatı sürdürmüştür. Türkçeye, *İstanbul'un Fethi (Historia)* adıyla tercüme edilen eserini Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir. Eser, 1451-1467 yıllarındaki olaylardan söz eder. Kritovulos birçok Bizanslı müellifin yaptığını yapmaktan kaçınarak, Türkler için fena söz söylemekten sakınır.

Seyahatnâmeler

İbn-i Batuta Seyahatnâmesi

Tanca'dan yola çıkan uzak doğuya kadar dünyanın pek çok yerini gezip görme imkânı bulan İbn-i Batuta, Orhan Gazi döneminde Anadolu'ya da uğrar. İbn-i Batuta seyahatnâmesinde (Rihle adıyla bilinir) gezip gördüğü ülkelerdeki gelenekleri, töreleri, yaşam şekillerini, beslenme tarzlarını, giyim-kuşam şekillerini, dini anlayışı kısaca her türlü sosyo-kültürel öğeyi kaydetmiştir. Eser, *İbn-i Batuta Seyahatnâmesi* adı ile Türkçeye çevrilmiştir. İbni Batuta Anadolu dışında da Türk bölgelerini gezmiş, bunlar hakkında önemli bilgiler vermiştir. Batuta, Anadolu'da Antalya, Eğirdir, Denizli, Milas, Birgi, İzmir, Efes, Manisa, Bergama, Bursa, Balıkesir, İznik, Sakarya, Konya, Kayseri, Sivas, Amasya, Erzincan, Erzurum, Bolu, Kastamonu, Sinop bölgelerinde bulunur. Aydınoglu Umur Bey'i yakından görme fırsatı bulur. Orhan Gazi ile görüşür, kendi ifadesine göre Orhan Gazi tarafından kendisine *kese kese dirhem* gönderilir. Seyahatnâmelerde alışık olduğumuz türden yer yer abartılara rastlanmakla birlikte adı geçen bu eser özellikle Anadolu seyahati ile ilgili olarak ahiler hakkında verdiği bilgiler açısından büyük öneme sahiptir.

Ruy Gonzales de Clavijo

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Asilzâde bir İspanyol ailesine mensuptur. III. Henry tarafından Timur'a elçi olarak gönderilir. Ankara Savaşı'nın ardından İstanbul'a gelir. Timur'un maiyeti ile birlikte seyahat etme fırsatı bulur. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunur. Bizans imparatoru ile görüşür. Clavijo'nun seyahatnâmesi gezip gördüğü yerler hakkında önemli bilgiler içerir. Eser, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Bertrandon De La Broquiere

XV. yüzyılda yaşayan seyyah Fransız bir aileye mensuptur. Yeni bir Haçlı seferi için zemin yoklaması gayesi ile 1432-1433 yılları arasında Ortadoğu'ya seyahat eder. Roma, Kıbrıs ve Rodos üzerinden Kûdus'e ulaşır. Şam-Beyrut üzerinden Güneyden Anadolu topraklarına adım atar. Buradan Osmanlı topraklarına gelir. Üskûdar'dan İstanbul'a geçer. Seyahatnâmede Türkler hakkında çeşitli bilgiler yer alır. Yazarın amacı, eserinde de belirttiği gibi Türkler hakkında bilgi edinerek, Türklerin nasıl alt edileceğini Hristiyan senyörlere göstermektir. Kendince, oldukça iyimser denilebilecek yazar bu dönemde Avrupa'nın içinde bulunduğu sıkıntılı duruma bakmaz, yeni bir Haçlı ittifakı ile Türklerin "yere serileceği" inancını taşır. Eser, *Bertrandon De La Broquiere'nin Denizaşırı Seyahati* adıyla Türkçe olarak yayımlanmıştır.

Evliya Çelebi

Ünlü seyyah 1611 senesinde İstanbul'da dünyaya gelir. Kanuni Sultan Süleyman'ın seferlerine katılır. Seyahatlerini bazen tek başına bazen de dayısı Melek Ahmed Paşa ile yapar. Evliya Çelebi'nin ünlü Seyahatnâmesinde abartmalar olmakla birlikte, kültür tarihi açısından önemli bir eserdir. 17. yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi yaklaşık 40 yıl boyunca seyahat etmiş, gördüklerini eserinde nakletmiştir. Osmanlı topraklarının neredeyse tamamını gezmiştir. Eser Türk kültür tarihi bakımından oldukça değerlidir. Evliya Çelebi'nin eseri *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* adı altında on cilt halinde yayımlanmıştır.

Johann Schiltberger

Alman seyahatnâme yazarı soylu bir aileden gelir. Niğbolu Savaşı'nda Macar safında yer alırken Osmanlılar tarafından esir olarak ele geçirilir. Osmanlı birlikleri ile Anadolu'da bulunur. Yazar 1396-1427 yılları arasında Asya, Avrupa ve Afrika da pek çok yerde bulunur. Eserinde Yıldırım Bayezid'in Karaman Beyi (aynı zamanda kayınbiraderi) ile mücadelesi, Edirne, Selanik, Serez gibi Rumeli şehirleri, Gelibolu'dan Anadolu yakasına geçişi ve bazı Anadolu şehirleri hakkında bilgiler de yer alır. Eser, *The Bondage and Travel of Johann Schiltberger* adıyla İngilizce olarak yayımlanmıştır.

Ramon Muntaner

1270 yılında Perala'da dünyaya gelir. Ortaçağ'ın şöhretli denizcisi, Roğer de Flor'un ordusunda yer alır. Bu profesyonel ordunun, Bizans'la belirli ücret karşılığında Türklerle savaşmak için anlaşma imzalaması ardından Katalan askeri birliği ile 1302 yılında Anadolu'ya gelir. Ancak Katalan askeri birliğinin Türklerden çok Bizans halkına zarar vermesi ve söz dinlemez tavrı nedeniyle Bizans ile arası açılınca Muntaner, Gelibolu'ya geçer. Muntaner, başlangıçta Roğer de Flor'ün komuta ettiği ücretli Katalan birliği ve sonrasında Roğer'in öldürülmesi ile gelişen olayların seyri, geçtikleri yer yer talan eden Katalanların faaliyetleri hakkında önemli bilgiler içerir. Hristiyan inancına sıkıca bağlı olduğu görülen yazar, eserinin başlangıcında, bir gün yatağında yatarken beyazlar giyinmiş birinin kendisine başından geçenleri yazması telkini sonucu eserini kaleme aldığını belirtir. Muntaner'in eseri *Chronicle* adı ile 2000 yılında Lady Goodenough tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir.

Rumeli Kavramı

Günümüzdeki Anadolu kelimesinin adı, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde Diyar-ı Rum; III. Haçlı Seferi'nden itibaren de Batılı devletler tarafından Turchia kelimesiyle ifade edilmekteydi. Bununla birlikte, bölgeye Rum diyarı adı verilmesinin kökenlerini Bizans İmparatoru Büyük Konstantinos dönemine kadar götürmek mümkündür. Yaygın kabule göre, İmparator Konstantinos, Bizans şehrini yeniden tesis ettiği dönemde, halkın bölgeye rağbet göstermesini sağlamak amacıyla buraya yerleşenlere Romalı vatandaşlarla eşit haklar vermiştir. Zamanla, Doğu Roma topraklarında yaşayan bu halklar için de Romalı tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Arapçaya Rumî şeklinde geçen bu kelimededen esinlenilerek, Anadolu için Mülkî Rum; ileriki dönemde bölgeye hâkim olan Osmanlı sultanlarını nitelemek için de Rum Sultanı tabiri kullanılmıştır (Pakalın, 1983: 56; İncalık, 1964: 766).

Bölgeyi coğrafi anlamda ifade etmek için Anadolu tabiri benimsenmiş olmakla birlikte, Selçukluların ve ilk beyliklerin bölgeye gelmelerinden ve fetihlere giriştikleri dönemden Türk hâkimiyeti altına girdiği süreçte de burası İslam dünyası nezdinde Bilâd-ı Rum olarak tanımlanmıştır. Mesela, ünlü mutasavvıf Mevlana Celaleddin'i nitelemek için kullanılan Rumî mahlası bu kelimedenden türemiştir.

12. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelen Batılı seyyahlar Türklerin hâkimiyeti altındaki bölgeyi Turquemenie yahut Turquie, Bizans'ın hüküm sürdüğü bölgeleri ise Romania olarak adlandırmışlardır. Osmanlı fetihleriyle birlikte bölgedeki Rum nüfusun sayısında azalma görülünce, Rumeli kavramı Balkan yarımadasını ifade etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu adlandırma Osmanlı döneminde de benimsenmiş; Romania tabiri Rum-ili haline getirilerek Anadolu'ya göre denizin karşı tarafını ifade eden Balkan topraklarını tanımlamak için kullanılmıştır (İnalçık, 1964: 766; İnciciyan, 1973-1974: 11). Fakat zamanla Romania tabiri Ortodoks mezhebine mensup oldukları bilinen Yunan hâkimiyetindeki Balkan yarımadası için kullanılmıştır.

Kaynakların pek çoğunda ve seyyahların notlarında güzelliklerinden sıklıkla söz edilen Rumeli şehirleri bağları ve bahçeleri, tarıma elverişli tarlaları ile son derece verimli topraklara sahiptir. Şehirlerin bu yönü Hoca Sadedin'in *Tâcü't-Tevârih*'inde şu şekilde ifade edilmektedir: "Rumeli denilen memleket güzellik ve zenginliği ile bilinmiş, suları havası temiz, geniş toprakları, güzel şehirleri, hoş insanları ile gönülleri çekmiş, pek sevilmiştir. Subaşları sefa ile dolu, çayır ve çimenleri keder ve gussaları dağıtıcı, yetiştirdiği ürünler bol, refah içinde yaşama imkânları ise hadsiz ve hudutsuzdur. Her köşe bucağında demir, bakır ve altın madenleri bulunmakta, göklere baş çeken kaleleri, sağlam yapılar olmakla, ülkedeki şehirler de öylece tanınmaktadır" kaydını düşer (Hoca Sadeddin Efendi, 1992: 8).

Osmanlılar, Orta Çağ Anadolu'sunda yaşayan pek çok diğer etnik grup ile birlikte, ortak tanımla Rumî olarak adlandırılmış olmakla birlikte, söz konusu diğer unsurlardan farklı olarak, adıyla adlandırıldıkları bu coğrafyada kendi siyasetini hâkim kılmak istemiş; bu amaçla diğer medeniyetler ile rekabet içerisine girmiştir (Kafadar, 2010: 2).

Gelibolu'nun Stratejik Önemi

Anadolu ve Avrupa yakaları arasındaki ulaşımı sağlayan iki geçitten birisi olan Gelibolu yarımadası sahip olduğu bu coğrafi konumu sebebiyle tarih öncesi dönemlerden itibaren oldukça önemli bir yerleşim merkezi olmuştur (Sezgin, 1998:1). Bununla birlikte Boğazlar denildiği zaman stratejik konumu dolayısıyla ilk akla gelen Çanakkale Boğazı'dır. Bunun sebebi, Marmara Denizi ve Karadeniz'e ulaşımın ilk aşamasının bu boğaz olmasıdır. Bu konumundan istifade etmek için boğaza hâkim olmak isteyen devletlerin ilk ele geçirecekleri mevki Gelibolu bölgesidir ve bu durum en azından Boğaz kadar Gelibolu'ya da stratejik bir önem kazandırmaktadır. Gelibolu'ya sahip

olmak Marmara ve Karadeniz'e geçiş inisiyatifini de elde tutmak demektir (Bostan, 2001: 47). Bu sebeple Gelibolu, Osmanlı donanması için önemli bir üs ve stratejik bir hareket noktasıdır. Bu bölgenin Osmanlı kontrolünden çıkması, Avrupa'daki diğer bölgelerin de kolayca elden çıkabileceği anlamını da taşıyordu (Fleet, 2002 :61). Nitekim Türk Kurtuluş Savaşı sırasında da bu bölgedeki inisiyatifi işgal güçlerine kaptırmak istemeyen Türk askeri, ölümüne bir savaşla bu coğrafyayı savunmuştur.

Osmanlı hâkimiyeti altında Gelibolu, Balkanlar'a açılan bir kapı ve fetihlerde hareket üssü olmasının Akdeniz ve Marmara Denizi'ne geçen donanmaların inşa edildiği bir tersanenin de yer aldığı bir bölge olmuştur. (Bostan, 2001: 48). Bu özelliğini uzun süre koruyan bölge, Osmanlı devletinin oldukça güçlü olduğu klasik dönemde Gelibolu, sefer için Akdeniz'e açılacak gemilerin önemli bir toplanma yeri ve hareket merkezi olmuştur (Bostan, 2001: 48)

Boğaz, sahip olduğu bu stratejik konumu sebebiyle eskiçağlardan yakın tarihe kadar mücadele alanı haline gelmiştir. Eskiçağ'ın en önde gelen coğrafyacısı Strabon eserinde, Lampisaküs (Lapseki)'ün Aybdos (Aydos) kadar parlak olmasa da bir limanı olduğunu belirtmiştir. Aybdos'tan 170 stadia mesafedeki bu yerin karşısında Gallipolis denilen küçük bir kasabanın olduğundan söz eden yazar, bu küçük şehrin Lapsekililerin şehri doğrultusunda Asya içerisine uzanan yolun başlangıcı olduğunu kaydederek, buradan Asya'ya geçişin 40 stadiadan fazla olmadığını da ilave eder (Strabon, 2000: 97).

Gelibolu Boğazı (Hellespont)

Gelibolu Boğazı'nın bilinen en eski adı Hellespont'tur. Yunan mitolojisinden geldiği bilinen bu isim, Tep kralı Asamas'ın kızı Helle'nin ve erkek kardeşi Friküs'ün, Ram adlı bir koyuna binerek denizi geçmeye çalıştıkları sırada Helle'nin denize düşüp boğulması üzerine onun adına atfen boğaza verilmiştir (Kurtoğlu, 1938: 7). Yukarıda da belirtildiği üzere Boğaz'ın Gelibolu yakasına Trakya (Thrace), Anadolu yakasına da Misi ya da Trovade denilmiştir. Gelibolu'ya ilk defa kimlerin yerleştiği bilinmemekle beraber, ilk sakinlerinin Traklar olabileceği tahmin edilmektedir (Emecen, 1996 : 1).

Boğazın iki yakasında yer alan şehirlerin kuruluşları hakkında Yunan kaynaklarında bazı bilgilere rastlamak mümkündür. Bu kaynaklarda, Anadolu yakasında yer alan Dardanya şehrinin kuruluşu şu şekilde anlatılır: Samatros (Semandirek) Adası kralının

oğlu Dardanoş, Arkadya krallarından birinin kızı olan Şersis ile evlenir. Fakat bir süre sonra kayınpederi Pasyon ile kavga eder ve onu öldürür. Bunun üzerine kendisine zarar verileceği korkusuyla Asya'ya Hellespont civarına kaçar. Buranın kralı İskamenderin sadece Dardanoş'a iyi davranmakla kalmayıp onu kızı Yani evlendirir. Bu evlilikten sonra Kral memleketin idaresini damadına bırakır. Yeni Kral Dardanoş, Boğaz'ın Anadolu yakasında kendi adını taşıyan şehri inşa eder. Boğaza yaptırdığı şehre onun adına izafeten bu tarihten itibaren Dardanelles denilmeye başlanır (Strabon, 2000: 103; Kurtoğlu,1938: 9). Şehrin kuruluşu Homeros'un İlyada'sında şu satırlarla ifade edilmiştir:

“Öğrenesin diye soyumuzu sopumuzu iyice

Dinle bak, çok insan tanır bizi

Bulut devşiren Zeus, baba oldu ilkin Dardanos'a

Dardanos kurdu ilkin Dardanie'i” (Homeros, 1997: 442).

Rumeli yakasında yer alan Gallipolis (ΚαλλιπΟλις) ya da bugün bizim kullandığımız şekliyle Gelibolu, Yunanca gali (güzel) ve polis (şehir) kelimelerinin birleşiminden oluşur ve güzel şehir anlamına gelir (Kurtoğlu, 1938: 13). Kâtip Çelebi ise, *Cihannüimâ*'da, şehre Galli Polis/Galliler Şehri adının verilmesinin Fransa'dan gelen Galyalılar tarafından kurulması sebebiyle olduğu düşüncesindedir (Sezgin, 1991: 4). Şehrin milattan önceki adı ise muhtemelen Crukote idi. Bu dönemde Anadolu tarafındaki Lampisaküs oldukça önemli bir konumdayken, buranın karşı yakasında bir iskele olarak yer alan Gelibolu ise Lampisaküs'e oranla daha geri plandaydı. Gelibolu'nun önemi, Lampisaküs'ün harap olması ve Bizantium'um devlet merkezi olmasıyla birlikte artmaya başlamıştır (Kurtoğlu,1938: 13). Bu dönemden itibaren Gelibolu dikkat çekici limanı ve kalesiyle İstanbul merkezli kurulan tüm devletler için önemli bir deniz üssü haline gelmiştir (Bostan, 2001: 47; Sezgin, 2008: 666). Gelibolu kalesi hakkında hem Strabon'da, hem de Evliya Çelebi'de bilgi bulmak mümkündür.

Gelibolu Coğrafyası

Gelibolu'nun kuzeyinde Şarköy, güneyinde ise Eceabat ilçesi yer alır. Anadolu tarafında Lapseki, batı yönünde ise Saros körfezi ile çevrilidir. Gelibolu'nun kuzey kısmında yer alan Ganos dağları, iki kol boyunca uzanarak Koru dağlarını oluştururken diğer bir kol

Seddülbahir'e ulaşır. Ganos dağlarının en yüksek noktası olan Ocakbaşı 920 metre yüksekliğe sahiptir. Kuru Dağları üzerindeki en yüksek tepe 725 metre yüksekliğe sahip Kızılpınar tepesidir. Yarımada, kuzeybatıda parçalı dağlık bir alan, güneydoğuda ise alçak seviyede yaygın platolar olarak şekillenmiştir. Kuru dağları eteklerinden Saroz körfezine uzanan kısımda, alüvyonlardan müteşekkil Evreşe Ovası yer alır. Dar bir yarımadaının uzantısı olan ve engebeli bir araziye sahip olan Gelibolu yarımadası kuzey rüzgârlarına karşı doğal bir korumaya sahiptir. Gelibolu limanı bu doğal körfezde yer alır. Ancak körfez fırtınalara karşı korunmada yetersiz kaldığından dalgalar için dalgakıran, dış saldırılar için ise bir kule inşa edilmiştir (Sezgin, 2008: 667).

Çanakkale Boğazı girişinden, Gelibolu'ya uzanan bölge, dar bir şeritten oluşur. Vaktiyle, İspanya Kralı IV. Henri'nin Timur'a elçi olarak gönderdiği Clavijo'nun da gemiyle geçerken hayranlığını gizleyemediği bir görüntüye sahip olan Boğaz Gelibolu'dan sonra genişleyerek Marmara Denizi'ne açılır. II. Murad devrinde Osmanlı topraklarına gelen bir diğer seyyah Bertandon de la Broquiere ise, Edirne'den Gelibolu'ya buradan da Türkiye'ye geçişi boyunca yer alan mesafenin üç gün sürdüğünü belirtir (Broquiere, 2000: 302).

Gelibolu Yarımadası'nın coğrafyasına ilişkin bilgi veren bir diğer kaynak XIV. yüzyıl başlarında Katalanlarla birlikte bölgeye gelen Muntaner'in eseridir. Muntaner, yarımadaının 15 milden daha geniş olmadığını, her yandan denizle çevrildiğini, dünyanın en iyi ekmeğinin ve şarabının burada yapıldığını ve bol miktarda meyva yetiştiğini kaydeder. Yarımadaının girişinde Examille diye adlandırılan iyi bir kale olduğunu, uzunluğunun 6 mil olması sebebiyle bu şekilde adlandırıldığını ve savunma amaçlı olarak kalenin ortasına yapıldığını ifade eder (Muntaner, 2000: 421). Katalan seferinde bizzat yer alan Ramon Muntaner, Makedonya kralı Alexander (Büyük İskender)'in Gelibolu'da doğduğunu; bu şehrin tıpkı Katalonya'nın merkezi Barcelona gibi yarımadaının merkezi konumunda olduğunu kaydeder. İç bölgede yer alan Edirne'den de söz eden yazar buranın çok önemli bir şehir olduğuna vurgu yapar (Muntaner, 2000: 426). Bizanslı tarihçi Chalkokondyles ise Gelibolu'nun zengin bir kent olduğunu belirtir (Kırlıdökme Mollaoğlu, 2005: 56).

BÖLÜM 1: OSMANLI ÖNCESİ DÖNEM: BİZANS

HAKİMİYETİNDEN GELİBOLU

Kaynaklarda yer alan ifadelerden Gelibolu'nun, Bizans imparatoru Justinianus döneminde oldukça sağlam bir şekilde tahkim edildiği anlaşılmaktadır. XI. yüzyıl Bizans Devleti açısından ayrışmaların ve iç çatışmaların yaşandığı bir süreç olmuştur. Yüzyılın sonunda Hristiyan dünyası Katolik ve Ortodoks olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ayrışmanın kökenlerini İmparator Diocletionus (284-305) dönemine kadar götürmek mümkündür. Bu ayrışma döneminde Bizans'ın Balkan hâkimiyetinde kalan topraklarının halkı ve Slav toplulukları Ortodoksluğu resmi din olarak kabul etmişler; fakat Kuzey Arnavutluk ve Hırvatistan bölgesi Katolik inancını sürdürmüştür (Gradeva, 2004: 10).

XI. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans devleti bir yandan asker-sivil-bürokrat mücadelesine sahne olurken, diğer taraftan doğudan Selçukluların, batıdan ise Normanların akınlarına maruz kalarak zayıflamıştır. Bu akınlar neticesinde Bizans, Selçukluların ve onlara tabi Danişmendliler, Mengücekliler, Saltuklular gibi beyliklerin Anadolu'da kurdukları hâkimiyeti tanımak zorunda kalmıştır (Daş, 2006: 14).

Roma Kilisesi ve Bizans Kilisesi arasında yaşanan sert tartışmaların belki de bir sonucu olarak, IV. Haçlı Seferi sonrasında kutsal savaşçılar Kudüs yerine İstanbul'a saldırmışlar ve bu saldırı sonucunda şehrin hâkimiyeti Latinlerin eline geçmiştir. Kısa bir süre içinde, yani 1205 yılında Gelibolu da bu yeni devletin hâkimiyeti altına girmiştir. IV. Haçlı Seferi sonucunda Latin Devletleri arasında en karlı paylaşıma sahip olanlardan birisi Venedik olmuş ve Draç, Raguza, Ionya adaları, Ege adalarının çoğu, Girit, Eğriboz, Koron, Modon, Çanakkale Boğazı ve Trakya'daki pek çok yer bu devletin kontrolüne geçmiştir (Daş, 2006:18-19; Kurtoğlu, 1938: 31). Bununla birlikte, Vasiliev, İstanbul'da kurulan bu Latin İmparatorluğunun çok güçlü bir devlet olmadığı kanaatindedir (Vasiliev,1952: 612). Latin Krallığı mensubu oldukları Katolik kilisesine bağlanmak yerine, Ortodoks kilisesine bağlanmayı tercih eden Bizanslıları ayrılıkçı olarak gördükleri için burayı işgal etmekte sakınca görmemişlerdi (Setton, 1975: 29).

İlk Haçlı çağrısı yapıldığı dönemde, Hristiyanlar için kutsal yerleri ve bilhassa Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarma amacını taşıyan Haçlı seferleri, bu şehrin bir daha geri alınamayacak şekilde kaybedilmesi üzerine bu kez, Bizans ülkesi, Balkanlar, Macaristan, Rodos, Mora ve Yunan adalarında her geçen gün biraz daha varlığı hissedilen Türk fütuhata karşı söz konusu bölgelerin kurtarılması gayesine dönüşmüştür. 1396 yılındaki Niğbolu Savaşı'nda alınan ağır yenilgiden sonra, Avrupalı soyluların Haçlı seferlerine katılma konusunda bariz bir isteksizlik göstermeye başladıkları görülecektir (Setton, 1997: 1).

İstanbul'un ve ardından Gelibolu'nun Latinler tarafından işgali sonucunda şehri terk etmek zorunda kalan Bizanslı yöneticiler İznik'te Bizans İmparatorluğu'nun siyasi varlığını sürdürmüşlerdir. İznik'teki devletin hükümdarı Theodoros Laskaris 1235 yılında, Latin hâkimiyetinin bölgedeki zaafiyetinden istifade edip Gelibolu'yu tekrar ele geçirmiştir. Ardından İznik'te hanedan değişikliği yaşanmış, Bizans'ın yeni hâkimleri olan Paleologoslar 1261 yılında İstanbul'daki Latin hâkimiyetine son vererek başkentlerini yeniden ele geçirmişlerdir (Kurtoğlu, 1938: 14). İstanbul'da Latin baskısını tecrübe eden Grek ahalisinin ileriki dönemde gerçekleşen Türk saldırıları karşısında çok da mücadeleye hevesli olmadıkları hatta "Latin külâhı görmek yerine, Türk sarığını tercih ettikleri" kaynaklarda ifade edilir. İmparator Mihail Paleologos'un Konstantinapolis'i yeniden ele geçirmesinde stratejik önemi dolayısıyla Gelibolu'nun önemi büyüktür (Kurtoğlu, 1938: 31-32).

Konstantinapolis'i ele geçiren Paleologoslar, son Haçlı Seferi yüzünden düşmanlık besledikleri Batı dünyası ile yeni bir siyasi ilişki sürecine girmişler ve dikkatlerini Batı sınırında yoğunlaştırmışlardır (Baştav, 2005: 43; Wittek, 1999: 15). Zira Papalık ile Venedik'in İstanbul'u yeniden ele geçirip Latin Devleti'ni canlandırmaları için faaliyet içerisinde olmaları bu şekilde bir politika benimsenmesini zorunlu hale getirmiştir. Ancak bu Batı'ya endeksli politika Anadolu'daki Türk saldırılarının ihmal edilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir (Kırlıdökme Mollaoğlu, 2005: 4). Bilhassa 1320'li yılların başlarında patlak veren dede II. Andronikos ve torun III. Andronikos arasındaki taht mücadelesi, her ne kadar 1325'te ikisinin müşterek imparator ilan edilmesiyle geçici bir huzur ortamını beraberinde getirmiş olsa da, ardı kesilmeyen

isyanların başlamasına ve merkezini Trakya'nın oluşturduğu ekonominin iflas etmesiyle sonuçlanmıştır (Kırlıdökme Mollaoğlu, 2005: 5).

Paul Lemerle'in Paleologoslar'ın tarihini ve Bizans'ın çöküşünü başlatan kişi olarak gösterdiği (Lemerle, 2006:120) İmparator II. Andronikos iyi eğitim görmüş, dindar fakat zayıf bir karaktere sahipti. Buna karşın torunu III. Andronikos zeki bir kişilikti. Ancak, o da vaktini boş işlerle geçiriyordu (Diehl, 2006:142). Bu dönemde, savaşçı bir karaktere sahip olan Türkmenleri örgütleyen gaziler ise, 1260-1320 yılları arasında Batı Anadolu'daki Bizans'a ait toprakların önemli bir kısmını ele geçirmişler; ele geçirdikleri bu topraklarda müstakil beylikler kurmaya başlamışlardı (Kırlıdökme Mollaoğlu, 2005: 3). Aslında 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'nın Türkler tarafından kazanılmasından itibaren başlayan bu süreç Bizans'ın hayli toprak ve prestij kaybetmesine sebep olmuş, bu durum İstanbul'un fethine kadar devam etmiştir (Ayönü, 2009: 3).

Osmanlı öncesi dönemde Anadolu'nun ciddi anlamda hasara uğramasına neden olan Babailer İsyanı'nın hemen akabinde gerçekleşen Moğol istilası, Anadolu'nun siyasi yapısının değişmesine ve Türkiye Selçuklu iktidarının iyice zayıflayıp fiilen sona ermesine neden oldu. Selçuklu idaresinin zaafiyeti ve kalabalık Türkmen gruplarının başına buyruk hareketleri sonucunda bu Türkmen grupları kontrolden uzak uç bölgelerine akın ederek Bizans sınırlarına saldırdılar ve kendilerine yeni yaşam sahaları oluşturmaya çalıştılar (Ayönü, 2009: 9-12). Bu süreçte Moğollar Anadolu'ya fiilen hâkim oldular. Anadolu'nun batı bölgesi güçlü Saruhan, Aydın ve Germiyan beyliklerinin hâkimiyeti altına girdi. Kuzeyde kurulan Osmanlı Beyliği ise nispeten daha zayıf bir durumdaydı.

Söz konusu Batı Anadolu beylikleri Moğol iktidarından mümkün olduğunca uzak kalıp, gaza akınları düzenleyerek kendi iktidarlarını güçlendirmeye gayret ettiler (Kafadar, 2010: 8). Bizanslı tarihçi Pachymeres, başına buyruk olan bu grupların tüm toprakları, manastırları, kiliseleri istila ettiklerini; düşmanla aralarındaki tek sınırın boğaz olduğunu, hatta boğazın geçilmesinin da an meselesi olduğunu kaydeder (Pachymeres, 2009: 79). Bizans'ın doğu sınırı ise, zaten her geçen gün biraz daha geri çekilmek suretiyle uzun süre önce düşmana terk edilmişti (Pachymeres, 2009: 29).

Pachymeres'in ifadesine göre, Anadolu, sürekli devam eden Türkmen akınları sonucunda, bir iki bölge istisna tutulacak olursa tamamen tahrip olmuş; Boğazın Asya tarafındaki hemen her bölgesine istedikleri gibi dağılıp, ordugâhlar kuran bu zümrelere karşı çıkma cesaretini hiç kimse gösterememişti. İznik ve İzmit gibi önemli Bizans şehirlerinde bile kıtlık baş göstermişti (Pachymeres, 2009: 78-81).

Bizans Devleti için geçerli olan tek sıkıntı Türkmen beyliklerinin yaptığı akınlar değildi. Devletin ikinci defa Konstantinapolis'te hâkimiyeti ele geçirdiği 1261 yılından itibaren Venedik ve Ceneviz devletlerinin bilhassa denizlerdeki baskısı da açıkça hissedilmeye başlanmıştı (Uzunçarşılı, 1994: 128). İmparator VIII. Mihail'in 1282 Aralık ayında ölümü üzerine yerine II. Andronikos Palaiologos geçti. Yeni imparator, ülkeyi yaşadığı mali krizden kurtarmak için Cenevizlilerle anlaşarak Bizans donanmasını lağvetti. Ancak, tasarruf amacıyla yapılan bu tedbir kârdan çok zarar getirdi. Cenevizlilere savaş açan Venediklilerin 1296'da İstanbul ve Galata'ya saldırımları üzerine İmparator, ülkesindeki Venediklilerin kılıçtan geçirilmeleri emrini verdi (Ayönü, 2009: 15).

II. Andronikos'un tahta çıktığı dönemdeki mali çöküntü ülkenin askeri düzenini de etkilemiş, ücretlerini alamayan Bizans askerleri görevlerini yerine getirmez olmuşlardı ve pek çoğu görev yerlerini terketmişti. Bilhassa Bizans'ın doğu sınırındaki askerlerin görev yerlerini terketmeleri Türkmenlerin fetihlerini daha kolay ve hızlı hale getirmişti. Bizans bu durumdan kurtulmak için ilk önce Alanlar ile anlaşma yoluna gitti. Alanların gönderdiği elçilik heyeti kendilerine ait 10.000 kişilik bir kuvvetin Bizans hizmetine girmek istediğini belirttiler. Bu haber zor durumdaki Bizans merkezi idaresi için oldukça sevindirici oldu. Anlaşma gereği Bizans'ın başkentine gelen Alan kuvvetleri Manisa bölgesine sevkedildiler. Ancak bu birlik, kısa sürede hedefinden şaşarak Bizans halkını yağmalamaya başladı.

Bizans'ın Alanlar ile ilgili yaptığı girişimin bu şekilde hüsrarla sonuçlanması alternatif bir askeri gücün yani Katalanların öne çıkmasını sağladı. Katalan birliğinin lideri Roğer de Flor, Bizans İmparatoruna Türklere karşı birlikte savaşma teklifinde bulundu.

Alanların beklenmedik tavırları karşısında hayli zor durumda kalan İmparator, normal şartlar altında Bizans'ın asla kabul etmeyeceği şartları içeren bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı (Ayönü, 2009: 16-19). Anlaşma gereği 1303 yılında Katalan Birliği Kapıdağ yarımadasına çıktı. Fakat onlar da Alanlardan farklı bir tavır sergilemediler. Katalan birliği içinde yer alan Almugavarlar Kyzikos'ta halkı soydukları gibi, mallarını vermek istemeyenleri de şiddetli işkencelere tabi tuttular, halkın büyük bir bölümünü kılıçtan geçirdiler (Pachymeres, 2009: 83). Kısa süre içerisinde, ücretlerini alamadıkları gerekçesiyle tüm Katalan askerleri Bizans halkına eziyet etmeye başladılar (Pachymeres, 2009: 85). Katalanların yaptıkları anlaşmaya sadık kalmayarak Bizans halkına eziyet etmelerine imparatorun tepkisi çok sert oldu ve Katalan birliğinin reisi Roger bir hile ile öldürüldü³. Fakat bu durum Katalanları sindirmek bir tarafa, onların iyice düşmanca tavırlar sergilemelerine neden oldu. Katalan askerleri liderlerinin öcünü almak için intikam yemini ederek, Türklerle işbirliği içerisine girip üç yıl boyunca Gelibolu ve çevresini yağmaladılar (Ostrogorsky, 1995: 455-456; Ayönü, 2009: 19-20). Katalanlar Gelibolu'daki saldırıları sırasında da halka eziyet ve işkence etmekten geri durmadıkları gibi, bölgeyi İspanyol toprağı ilan ederek Sicilya ve Aragon Krallıklarının sancağını diktiler (Nicol, 2004: 132; Ersan, 2008: 609).

Katalanların bu saldırgan tutumlarına karşı, İmparator II. Andronikos tedbir amaçlı Silivri ve İstanbul arasında kalan toprakların boşaltılması ve ürünlerin yakılması emrini verdi. Fakat bu uygulama da felaketle neticelendi, verimli topraklar çöle dönerken, İstanbul'a büyük bir göç oldu (Ersan, 2008: 613). Ekonomik gerekçelerle önce Alanlarla daha sonra da Katalanlarla yapılan anlaşmaların faturası Bizans'a pahalıya mal oldu. Katalanlar Anadolu ve diğer bölgelerde yaşayan Hristiyan ahaliye Türklerden çok daha fazla zarar vermişlerdi. Yani, Bizans Devleti'nin Türklerle karşı yapmış olduğu bu ittifaklar Türklerden ziyade Hristiyanların zararına olmuş, bu durum Türk fetihlerinin daha kolay gerçekleşmesinin de yolunu açmıştı (Nicol, 2002: 15).

³ Muntaner, İstanbuldan gelen Bizans elçisi (Cenovalı) Katalanlara karşı meydan okuyucu bir tavırla kendilerinden buradan ayrılmalarını bildirir. Ancak elçi umduğu cevabı alamaz. Reislerinin öldürüldüğünü ve ihanete uğradıklarını kaydeden Muntaner Kutsal Katolik İnancı için burada olduklarını belirtir ve intikamlarını alıncaya kadar da bir yere gitmeyeceklerini kaydeder (Muntaner, 2000: 448-449).

Bizans'la Katalanların ihtilafa düşmesi, Katalanları Türklerle ittifaka yöneltti ve Türkler açısından bu ittifakın en önemli sonucu Avrupa topraklarını daha yakından tanımak oldu. Aslında bu Türk birliklerinin Trakya bölgesine ilk geçişi değildi. Uzunçarşılı ve ondan naklen daha pek çok tarihçi Anadolu'dan Rumeli'ye ilk geçişin Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un yanında ve Türkmen şeyhi Sarı Saltık'ın önderliğinde 1263 yılında Dobruca bölgesine yerleşen on iki bin kişilik bir Türkmen göçü ile gerçekleştiği fikrindedirler (Uzunçarşılı, 2000: 85). Bu dönemdeki ittifak ise, 1308 sonbaharında Makedonya'ya doğru yola çıkan Katalan birliği gerek gördüğü her fırsatta Türklerle işbirliği içerisine girmesiyle gerçekleşmişti. Bu dönemde Karesi Beyliği'ni meydana getirmiş olan Türkmenler bu bölgede faaliyet gösteriyorlardı. Bizans ile yaptığı işbirliği 1304 yılında sona eren Karesi komutanı Halil (Hâlil Ece) önderliğindeki Türkmenler Katalanlarla ittifak yaparak on yıl süreyle Trakya ve Makedonya bölgesinde faaliyet gösterdiler. 1305-1306 yıllarında Katalan-Türk ittifak birliği Vize, Gümölcine ve Rodop dağlarına kadar olan tüm Batı Trakya'nın sahil kesimini yağmaladılar. Bu birliğe 1307 yılında, Muntaner'in Ximelich adıyla zikrettiği Selçuklu Sultanı Keykavus'un Makedonya'da yaşayan oğlu İsak Melik komutasındaki Türkopoller de katıldı⁴. Katalan birliğiyle işbirliği yapan Karesi Türkleri ile Türkopollerin mevcudunun 2,000 ile 3,000 arasında olduğu rivayet edilmektedir (Muntaner, 2000: 453). Muntaner, aralarına katılan bu ve sayıları sekiz yüz civarında olan Türk askerlerinin sadık ve itaatkâr olduklarından söz etmektedir (Muntaner, 2000: 454).

Türkler ile Katalanların kurmuş oldukları bu ittifak 1311 yılı civarında sona erdi ve Türkler ile Türkopoller Katalan birliğinden ayrılıp kendi başlarına hareket etmeye başladılar. Hâlil Ece'nin kumandası altındaki Türkmenler 1311-1312 yıllarında Trakya'nın neredeyse tamamının tek hâkimi haline geldiler. Tam bu dönemde Bizans,

⁴ Öden, İsak'ın kendi kendine Melik ünvanını verdiğini belirterek, Bizans'ın yardımı ile Selçuklu tahtına oturmak amacıyla olduğunu belirtir. İsak, İzzettin'in İstanbul'dan vukuatlı bir şekilde ayrılması sonrasında geride bıraktığı küçük oğlu idi. Hristiyan olarak yetiştirilmiş ve kendisine Melik Konstantin Adı verilmişti. Bizans İmparatorunun amacı ise Türkopoller ve Katalanların arasını bozmaktı. Melik Türkopoller'in başında Trakya'ya geçer ama Katalan-Türk ittifakına katılır. Türkler ve Katalanlar iki sene boyunca Güney Trakya'yı talan ederler. Katalanlarla yolları ayrılan Halil'e bir süre sonra Dobruca'daki Sarı Saltuk Türkmenleri de katılır. Daha sonra Bizans İmparatoru IX. Mikhael ile Halil arasında patlak veren anlaşmazlık sonucu meydana gelen savaşta Bizans yenilgiye uğratılırken, Türkler imparatorun hazinesini ele geçirip aralarında paylaşırlar. Çanakkale'de yer alan Halil-İli, Lapseki'nin güneyindeki Saltuk Limanı ve Kemer yakınındaki Şah Melik Limanı gibi yerler bu Türkmen Beylerinin ismini almıştır. Süleyman Paşa'nın Gelibolu'ya geçişi sırasında yanında bulunan Halil Aslında adı geçen Halil değil Yakup Ece'dir (Önal Göden, 1999: 25-30).

Türklere karşı savaşmaları için iki bin Kuman savaşçısını Trakya'ya yerleştirmişti. Zor durumda kalan Hâilil, bölgedeki faaliyetleri sırasında elde ettiği ganimetleri kaybetmemek için Bizans ile anlaşma yapma yoluna gitti ve söz konusu ganimetlerin Çanakkale Boğazı'ndan Karesi'ye geçirilmesi konusunda bir muahede yaptı. Fakat yapılan bu anlaşmaya rağmen, anlaşmadan memnun olmayan bazı Bizans askerleri Hâilil'in birliğine saldırdılar. Yapılan çarpışmalar sonucunda Halil yenilgiye uğradı, saldırıdan kurtulabilenler Karesi bölgesine kaçarak canlarını kurtarabildiler.

Oikonomidis, Trakya bölgesinde hâkimiyet süren bu Türkopol birliğinin reisi olduğu bilinen Hâilil'in komuta ettiği birliğin Şii akidelere sahip Müslüman bir topluluk olma ihtimalinden söz etmektedir (Özgül, 2010: 200). Buna göre, meşhur Sarı Saltuk'un müridlerinden birisi olarak gösterilen Halil, Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un⁵ Sarı Saltuk'a ait Türkmenlerle birlikte Kırım'a giden gruba dâhil olanlardan birisidir. Şii inacına sahip olduğu varsayımına karşılık Halil'in zorla Hristiyanlığı kabul ettiği ve Türkopollerin reisi olduğu, ancak Trakya'ya geçtikten sonra eski dinine döndüğü de rivayet edilir (Öden,1999: 26)

Halil, Katalanlardan ayrıldıktan sonra, Bizans'tan izin isteyerek Anadolu'ya geçmek istemiş; Türklerin Rumeli'deki yağmalarından bıkan Bizans bu izni verme konusunda pek de isteksiz davranmamıştır. Bununla birlikte, Bizanslı askerlerin Türklere karşı pek de hoşgörülü olmayan tavırlar sergilemeleri ve Halil'in askerlerine saldırı hazırlıkları yapmaları üzerine Halil'in birlikleri yol güzergâhında bulunan bir kaleye yerleşmek zorunda kalmışlardır. Türklerin bu durumunu haber alan İmparator IX. Mihail bu Türk birliği üzerine bir ordu göndermiş, yapılan savaşta Türkler galip gelmişler hatta IX.

⁵ II. İzzettin Keykavus'un Greek kökenli olan annesi Bizans imparator ailesine yakın bir rahibin kızıdır. İzzettin kardeşi IV. Rükneddin ile giriştiği taht mücadelesinde kardeşine karşı gelse de İzzettin'in emirleri Moğollar tarafından ağır bir mağlubiyete uğrayınca, İzzettin de teselliye dayılarının memleketine, Bizans'a, sığınmakta bulur. Bizans imparatoru VIII. Mikail Paleologos, İstanbul Latin işgali altında iken, bir dönem İzzeddin'in yanına sığınmıştır. Daha sonra Bizans'tan İzzettin ve maiyetindekiler yer talebinde bulunmuşlardır. Bizans ise bu talebi olumlu karşılamış kendilerine Dobruca mevki vermiştir. Dobruca'ya giden Türkmenler arasında Sarı Saltuk adlı efsanevi bir kişinin de adı geçer. Balkanlar'da İslamiyetin yayılmasında önemli bir yere sahip olduğu söylenen Sarı Saltuk adına, İbni Bibi, Aksarayi gibi o dönemin çağdaş yazarlarında tesadüf edilmezken, Yazıcızadenin 1451 yılında kaleme aldığı Menakıb-ı Sarı Saltuk da rastlanır (Ocak, 2002: 18-34). Menakıb'ül Arifin'de ise İzzettin'in Konya'ya Mevlana'nın huzuruna gittiği ancak iltifat görmediği, bunun üzerine Mevlana'ya yalvarıp yakaran İzzeddin kendisi için bir tavsiye isteyince de Mevlana tarafından: "Sana çobanlık emretmişler, sen kurtluk ediyorsun. Sana bekçilik emretmişler, sen hırsızlık yapıyorsun" sözleri ile cevap verir. Ancak daha sonra Sultanın yalvarmaları üzerine Mevlana kendisine affedildiğini bildirir. Bu durum göz önüne alındığında İzzettin'in pek de takdir edilen, sevilen bir şahsiyet olmadığı düşünülebilir (Eflaki, 1986:317).

Mihail'in imparatorluk tacını ele geçirdikleri gibi, kendisiyle de alay etmişlerdir. Aldığı bu galibiyetten sonra Trakya'da daha rahat hareket etme imkânına sahip olan Halil bölge halkını iyice bunaltmış, halk yaklaşık iki yıl boyunca tarlalarının bakımı için bile dışarı çıkamaz hale gelmiştir (Ayönü, 2009: 100, Nicol, 2003: 163).

Katalanların çekilip gitmelerinden sonra, Anadolu'daki Türklerden bazıları eski yurtlarına geri dönerlerken bazıları ise yeni yerler ele geçirmişlerdir. Bu fetihler sayesinde Anadolu tamamen Türk akınlarına açık hale gelmiştir (Baştav, 2005: 47).

1.1. Türklerin Bizans Topraklarında İlerlemesini Kolaylaştıran Bazı Faktörler

Köprülü *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* adlı eserinde, Osmanlı Beyliği'nin gelişmesini sağlayan etkenleri sıralarken, Bizans sınırındaki coğrafi durumun uygunluğu, uçlarda yer alan diğer Türk beyliklerinin Osmanlılara karşı düşmanca (en azından erken dönemde) tavır takınmaması, Avrupa'nın içinde bulunduğu durum, Karasi'nin zaptından sonra Gelibolu'ya yerleşilmesi, tımar-devşirme sistemi, kurucuların idari yetenekleri gibi faktörlerden söz etmiştir (Köprülü, 1981: 175-180). Bu dönemde Avrupa'daki karmaşa ortamının Osmanlı fetihlerinin başarısında birinci derece rol oynaması konusunda Şerif Baştav da Köprülü ile aynı görüşleri paylaşır (Baştav, 2005: 22). Gerçekten de, Balkan devletleri arasındaki mezhep kavgaları ve siyasi mücadeleler ve bunların doğurduğu parçalanmışlık Osmanlı'nın bu coğrafyadaki ilerleyişini kolaylaştıran başlıca etkenlerden birisi olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı fetihlerindeki bu başarıyı yalnızca iç çekişme ya da coğrafi faktörlere bağlamak da başlı başına yeterli olmasa gerektir. Osmanlı Devleti'ndeki depremler üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Caroline Finkel, Osmanlı kaynaklarında fetihleri kolaylaştıran deprem gibi felaketlerin yer bulmamasını eleştirirken; aynı şekilde Bizans tarihçilerinin de üstün düşman karşısındaki başarısızlıklarını sadece deprem, sel, kıtlık vs. gibi etkenlerle ilişkilendirmelerine de tenkitle yaklaşır (Finkel, 2007: 15).

Bu konuda en fazla eleştirilmesi gereken isim ise Coline İmber'dir. İmber, Bizans kronikçilerinin düştüğü hatayı aynen tekrarlamış ve Osmanlıların 1300-1650 yılları arasını ele aldığı eserinde, Türklerin hızlı ilerleyişlerini ya şiddetli bir depreme (mesela

Ulubat), ya Bizans imparatoru kızı ile yapılan evliçe (Orhan-Theodora), veya açlık, kıtlık iç savaş gibi sebeplere bağlamış ve (İmber, 2006: 13-15) Osmanlıların iyi bir plan dâhilinde hareket etmek suretiyle koşulları kendi lehlerine çevirme becerilerini görmezden gelmiştir.

Osmanlı Beyliği, kuruluş aşamasında pek çok unsuru kendi lehine çevirmiş ve kısa süre içerisinde büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Caranis, bu hızlı ilerleyişte Türklerin enerjik ve dâhi liderlere sahip olmalarının önemini vurgulamıştır (Charanis, 1943: 286). Michel Balivet ise, güçlü bir yapı, sağlam bir hiyerarşiye sahip olan, iyi bir şekilde idare edilen Türklerin bu yapılarının tarih boyunca devletler kurmaları ve iktidar bilincine sahip olmalarının bu ilerlemenin temelini oluşturduğunu ifade eder (Balivet, 2004: 25). Türk ilerleyişini kolaylaştıran sebeplerden biri de Bizans'ın ağır vergi uygulaması ve zulmünden bıkan halkın, Türklere karşı koymak yerine teslim olmayı tercih etmeleridir (Uzunçarşılı, 1994:128). Bu hususta başka bir noktaya dikkat çeken Cahen ise, Türklerin yağma hareketlerine karşın yerli halkın, belirgin bir düşmanlık duygusuna kapılmayarak Bizans'ı cezalandırdıklarını ve bu ortamda Türk işgalini önlemek kadar, işgali kolaylaştırmak için gösterilen işbirliği çabalarının da varlığına işaret eder (Cahen, 2000: 160). Geç dönem Bizans politikaları ve Latin hakimiyeti altındaki topraklarda halka reva görülen uygulamalar karşısında, Türklerin fetih ve iskan politikasından haberdar olan Bizanslı halk Türk fetihleri karşısında direniş gösterme konusunda son derece isteksizdi. Osmanlılar uyguladıkları iskan politikası sebebiyle ele geçirdikleri yerleri kısa sürede mamur hale getirmişlerdir. Osmanlı fetihleri çoğu kez uzlaşmacı bir tavırla gerçekleşti. Barış yanlısı tutum sergileyen Osmanlı Devleti gayri Müslim unsurlara kendi inançlarını tatbik etme fırsatı verdi. Uygulanan hoşgörü ve barış politikası (istimâlet) sayesinde dini-siyasi baskı altındaki topluluklar kısa zamanda bağlılıklarını bildirdiler (Emecen, 1999: 13). Yine bu politika Osmanlı fetihlerinin kalıcı olmasındaki en önemli faktörlerden biri haline geldi.

1231-1322 yıllarında Bizans Devleti'nde İmparator II. Androniskos ve torunu III. Androniskos arasında iktidar çatışması başlamıştı. Anlaşmazlığın büyümesi üzerine taraflar arasında bir anlaşma yapılmış, dede II. Androniskos'ın Konstantinapolis'te hükümdar olarak kalması, torununun ise Makedonya'nın bazı bölgelerini ve Trakya'yı

yönetmesi konusunda mutabakata varılmıştı. Bu mücadelede, toprak sahibi soylu sınıfı temsil eden Ioannes Kantakuzenos⁶, torun III. Androniskos'un tarafında yer almış ve onun paralı askerlerinin ücretini bizzat kendi cebinden ödemişti (Daş, 2006: 135). Bizans tahtı için dede-torun arasında yaşanan bu çatışma süreci zaten sıkışık durumda olan Bizans ekonomisini iyice yıpratmıştı. Nihayet torun Androniskos'un 1328 yılında İstanbul'a girerek tahtı ele geçirmesiyle siyasi mücadele sona erdi (Ostrogorsky, 1995: 463, Nicol, 2003: 163-171; Daş, 2006: 138). Gayet tabii olarak Bizans'ın içine düştüğü bu içler acısı durum Türklerin Anadolu'da Bursa, İzmit, İznik gibi Bizans şehirlerini kolayca ele geçirmelerine de zemin hazırlamıştı.

III. Androniskos 1341 yılında ölür. Yerine henüz 9 yaşında olan oğlu V. Ioannes geçer. Ioannes Kantakuzenos, III. Androniskos'un en yakın dostu olduğu gerekçesi ile hükümdarlık üzerinde hak iddia eder. III. Androniskos'e sadakatle hizmet eden Kantakuzenos için, düşmanları bile III. Androniskos'e asla ihanet etmediğini itiraf eder (Nicol, 2003: 196). Ancak Androniskos'un vefatından sonra Kantakuzenos'a karşı kuvvetli muhalefet baş gösterir. Bizans'ta saray entrikası, parti mücadelesi sürerken Türkler Trakya kıyılarını yağmalamaya başlar. Sırp'lar Selanik'e kadar ilerlerken, Bulgarlar da savaş tehdidinde bulunurlar. Kantakuzenos kendi imkânları ile bir araya getirdiği güçlerle yeniden barışı sağlar (Ostrogorsky, 1995: 470). Ancak Bizans'ta bu kez de sosyal bir kriz patlak verir. Geç Bizans döneminin dini akımı olan Hesykhast (Mukaddes Sükûn) akımı baş gösterir. Bu akım, kutsal bir yalnızlık, münzevi bir hayatı öngörür. Gelibolu'nun Osmanlılara geçmesinin ardından Osmanlılara esir düşen ve esaret anılarını kaleme alan Bizanslı Gregorios Palamas da bu akımın savunucuları arasında yer alır⁷. Roma kilisenin kabul etmediği bu öğretiyi Bizans kilisesi tarafından benimsenir. Bizans'ta devam eden mali sıkıntı ise sosyal ayrılıkları daha da belirginleştirir (Ostrogorsky, 1995: 472-474). Edirne'de yerel aristokraziye karşı isyan

⁶ John Kantakuzenos, soylu bir aileye mensuptur. Babası 1286-1294 yıllarında Mora valisi olarak Bizans'a hizmet eder. Ancak Kantakuzenos daha dünyaya gelmeden babası vefat eder. Annesi bir daha evlenmez. Annesi yetenekli bir kadındır. John, dayısı tarafından askerlik sanatı ile tanışır. Annesi John'u 23 yaşında Bulgar Çarı III. Asen'in torunu ile evlendirir. John'un Bizans imparatoru torunu III. Androniskos'le arası iyidir. İmparator ise bu durumu kuşku ile karşılar. 1347-1357 yılları arasında Bizans tahtında kalan John, yetenekli bir devlet ve bilim adamı, teolog ve keşiştir (Nicol, 2002: 17-23).

⁷ Palamas, Osmanlı topraklarında Müslüman din âlimleri ile yaptığı tartışmaları uzun uzun anlatır. Palamas Gelibolu'nun Türklere geçmesinden kısa bir süre sonra buraya gelir ve Gelibolu'dan Anadolu yarımadasına geçer. Palamas, Osmanlıların dini hoşgörüsüne bizzat tanık olurken, Orhan Gazi ile de görüşme imkânı bulur.

çıkarak, bu dalga diğer Trakya şehirlerine yayılır. Kantakuzenos bundan sonra 1342 yılında Sırplarla, ardından Türklerle işbirliği yapar. 1343 yılında Kantakuzenos, Umur Bey'in yardımı ile Dimetoka'da tutunmayı başarır. 1346 yılına gelindiğinde Umur Bey'in tavsiyesi ile bu kez Orhan Bey ile ittifak yapar (Daş,2006: 141-144).

1.2. Avrupa'nın Durumu

Bu dönemde Hristiyan devletlerin en kadim olanı Bizans dramatik bir duruma düşer. Kutsal Roma İmparatorluğu ise başkalarına önderlik etmek şöyle dursun, kendi uyrukları ile bile başa çıkamaz (Davies, 2006: 411). Latin İmparatorluğunun İstanbul'dan çıkarılmasından sonra yeniden kurulan Bizans Devleti "gölgesinin gölgesi" haline gelir. Buna karşın Bizans merkezli Ortodoks Kilisesi'nin, Bulgar, Sırp, Balkanlı Romenler, Moskova Rusları gibi bugünkü modern ulusların temelleri Ortodoks Kilisesi'nin faaliyetleri sonucu atılır (Davies, 2006: 415). XV. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti, Ortodoks Kilisesi'ne bağlı toplulukların devleti haline gelir. (Ortaylı, 2006: 61).

XIV. yüzyıl başında Avrupa'da ekonomik durgunluk hâkim olur. XV. yüzyıl ortalarındaki büyük keşiflere kadar Avrupa dış ticaret hacmi o döneme kadar sahip olduklarının ötesine geçemez. İtalya'da para ticaretini tekeline alan büyük bankaların çoğu iflas bayrağını çeker. Yine bu dönemde Avrupa nüfusunun artışının da durduğu görülür. Bunda 1315 senesinden 1317 senesine kadar devam eden kıtlığın önemli tesiri vardır (Pirenne, 1983: 154-155). Bundan 30 yıl sonrasında ise Avrupa daha da beter bir felaket ile yüzleşir. Bu dönemde ortaya çıkan veba salgını sonucu 1347'den 1350 yılına kadar Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte birinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Buna İtalya'daki iç çatışmalar eklenince kayıp sayısı daha da artar (Pirenne, 1983: 156). Dünya haydutluk, batıl inanç (büyücülük gibi), vebanın tesiri altındadır, "Tanrı açıkça Hristiyanların günahlarını cezalandırmaktadır" (Davies,2006: 411). Sfrancis, Karadeniz kıyılarında ve 1417 yıllarında İstanbul'da da veba salgınının kol gezdiğini kaydeder (Sfrancis,2009: 46:48). Ortaçağ'da Avrupa'nın başına gelen bu felaketleri tanrının işledikleri günahlar karşısında cezalandırma olduğu anlayışına, özellikle Bizans için ise tanrının kendilerini Türklerle cezalandırdığı anlayışına Bizans kroniklerinde de sıkça rastlamak mümkündür.

Osmanlı fetihleri sırasında Avrupa'daki iç çatışmalardan Papalık da nasibini alır. Hristiyan dünyasında dini etki zayıflayıp bunun yerine milli ve mahalli devletler kurulmaya başlar. Yine aynı dönemde meydana gelen Yüzyıl Savaşları'nın Avrupa'nın ilk milli savaşları olduğu kabul edilir. Fransa-İngiltere arasında meydana gelen bu savaş sonucu XV. yüzyıl ortalarına kadar Fransa kendine gelemmez (Davies,2006: 440). Dini karmaşasında da hâkim olduğu Avrupa'da Dante (1261-1321), eskiçağdaki hakiki din anlayışına yönelmek gerektiği fikrini savunur (Baştav, 2005: 22). Muntaner'in de Bizans imparatorunu ve takipçileri için kullandığı schismatic (ayrılıkçı) dini hareketler Latin birliğini yok olma tehlikesi ile yüzleştirir (Muntaner, 2000: 448). Daha sonra Venedik ve Ceneviz'in Türklerle ticari ilişkilerinde de görüldüğü gibi bu Latin cumhuriyetleri, papanın direktiflerinden ziyade ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Bu dönemde Oxford Üniversitesi hocalarından Wycliff, İncil'in halk dilinde basılması gerektiği düşüncesi sebebiyle üniversiteden atılmış ama İncil de İngilizceye tercüme edilmiştir (Baştav, 2005: 22).

1337-1453 yılları arasında İngiltere kralının Fransa tahtında hak iddia etmesi ile Avrupa'da meydana gelen yüzyıl savaşlarında bilhassa Fransa yakılıp yıkılır. Bu savaşlar sırasında derebeylerin çoğu öldüğünden Avrupa'da merkezi krallıklar güç kazanır. Avrupa'nın bu kendi arasındaki mücadelesi, Bizans topraklarında olduğu gibi burada da Türklerin ilerleyişini kolaylaştırır.

1.3. Batı Anadolu Beylikler Dönemi

1220 tarihinden itibaren Moğol istilası Türkmen boylarının Anadolu'ya doğru ilerlemesine yol açar. Bu Türkmen kitlelerinden bazıları uç bölgeleri kendilerine yurt edinir. Aynı dönemde Selçuklu Devletinde kendini Moğollara karşı güvende hissetmeyen yönetici sınıfa mensup kesimden bazı kimselerinde de bu uç bölgelerine geldiği görülür. Böylelikle uç bölgeleri siyasi tecrübeye sahip idarecileri bünyesine alarak, Bizans üzerinde baskı oluştururlar (Witteck,1999: 15-19). Neşrî bu durumu şöyle ifade eder: “Moğollar İran'ı istila eder, dünyada huzur kalmaz. Emniyet ve korkusuzluk sadece Rum'da vardı” (Neşrî, 1983-84: 25). Moğol baskısından uzak olması Batı Anadolu bölgesini Türkmen kitleleri için cazibe merkezi haline getirir.

Pachymeres, batıdan İtalyan doğudan Türk maruz kalan Bizans'ın özgür hareket etmesinin imkânsız olduğunu kaydeder. İtalyanlar kıyı bölgeler ile yetinmez iç bölgeleri de işgal eder.

Moğol tazyikinin Anadolu'nun hızla Türkleşmesine yol açtığına ve Türklerin bu durumu avantaja çevirdiğinin farkında olan Gregoras bu durum karşısında; "Moğolların istilası onların (Türklerin), felaketine badi değil, bilakis daha ziyade onların en büyük tali'ine vasıta olmuş oluyordu. Onlar kütleler halinde Paphlagonia'dan ve Pamphylia'dan akıp gidiyorlar ve Roma arazisini yağma ediyorlardı" kaydını düşer (Akın,1968:5). 1300 yılına gelindiğinde ise artık Küçük Asya'nın batısı etnik ve siyasi bakımdan Türklerle meskun idi (Akın, 1968: 5). Moğol istilası, Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi bakımından tarihi öneme sahiptir. Moğol istilası, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna zemin hazırlayan belli başlı sebeplerden biridir (Özdemir, 2005: 303).

Selçuklu idaresinin zayıflaması ve Moğol istilası Anadolu coğrafyasındaki etkisi "modern dönemlerin şekillenmesinden mühim rol oynayacak yeni gelişmelerin başlangıcı olur" (Emecen,2008: 201). Merkezi devletin zayıflamasına paralel olarak uç beyleri müstakil hale gelir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise, beylikler dönemi Anadolu tarihi konusunda yetersiz kaynak sebebiyle elde edilen bilginin de sınırlı oluşudur. Erken dönem Osmanlı tarihine ilişkin sorunların yıldırıcılığından söz eden Lindner, Selçuklu sonrası beylikleri hakkındaki kaynakların, erken dönem Osmanlılar hakkında olanlarla kıyaslandığında, daha fazla olduğuna dikkati çeker (Lindner,2008: 16) ⁸. XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'daki uç Türkmen beyliklerinin sosyal ve siyasi yapıları söz konusu edildiğinde bu durum yeniden ele alınması gereken bir konudur (Emecen, 2008: 87).

Selçuklu otoritesi Moğol istilası ve Babaî isyanı ile derin bir sarsıntı yaşar. Moğol baskısının daha az hissedildiği Batı Anadolu'yu tercih eden Türkmen Beyleri, burada beyliklerini tesis eder. Bu beyliklerin idari yapıları ise aşiret geleneklerine dayanır. Uç beylikleri, Selçuklu'nun çökmesinden sonra şeklen de olsa Moğollara karşı bağılıklarını sürdürürler (Uzunçarşılı,1988: 132). İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han zamanına

⁸ Colin İmber'in Osmanlı kroniklerine bakışını (İmber kısaca, bunların efsanelerden ibaret olduğunu ve ciddiye alınamayacağını ileri sürüyor) destekleyen Lindner, Bizans kroniklerinin daha az yanıltıcı olduğunu savunur. Ancak İlber Ortaylı, menkıbeler söz konusu olduğunda bile, bunların "reel bir ayağı" olduğuna dikkat çeker. Ortaylı, İmber'in Osmanlı kroniklerine tamamen efsane-uydurma gözüyle bakmasını eleştirerek, yapılan araştırmaların vekayinâmelerdeki bazı olayları teyit ettiğini, "ayağın yere bastığını" ifade eder (İnalçık, 1999: 11-17).

gelindiğinde (1304-1317) Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile her bölge bir emirin eline geçer (Öden,1999: 5). Türklerin hızla ilerlemesi karşısında gaza geleneğine dikkat çeken Wittek, Osmanlıların ve diğer Türk beyliklerinin kaynağını *gazi* hareketinden aldığını belirtir (Wittek,tz: 46). Kökeni İslamın ilk ortaya çıktığı döneme kadar giden gaza geleneğini sürdüren gaziler, şehirlerden ziyade uçlara yerleşerek din mücahidi görevini yerine getirir (Şahin,2007: 154)⁹.

1282 tarihinde Bizans tahtına geçen II. Androniskos, babasınının Bizans hazinesinin içinde bulunduğu sıkıntılı duruma rağmen önemli miktarda masrafa girerek hazırladığı Bizans donanmasını, giderlerini fazla bulduğu için lağveder. Androniskos'un donanmayı lağvetmesinde, gerektiğinde ücretini ödeyerek faydalanabileceğini düşündüğü Ceneviz donanmasından destek alabileceği düşüncesi yatar. Gemiler Haliç'te çürümeye terk edilirken bu gemilerin personeli Menteşe, Aydın, Saruhan, Karasi beylerinin emrine girer. Böylelikle, donanma personelini güçlendiren Türkmen beyleri Adalar, Trakya, Makedonya ve Yunanistan kıyılarına akınlar düzenlemeye başlar. Donamadan mahrum Bizans ise bu Türkmen beyliklerinin Çanakale Boğazı'ndan karşıya, Avrupa yakasına geçmelerine mani olamaz (Daş,2006: 123;Wittek,tz: 47). Menderes Irmağı kenarından ilk kez Ege Denizi'ne ulaşan Aydın ve Menteşe beyleri, yelkenliler ile Ege adalarına akınlar yaparlar, Venediklilerin ticaret rotalarını tehdit eder hale gelirler (Nicol,2002: 9; Cahen,2000: 337). II. Androniskos'un dağıttığı Bizans donanması artık hiçbir zaman kayda değer bir güç haline gelemez (Nicol,2000: 275).

Aslında daha 13. yüzyıl başında Selçukluların denize ulaşması ile Müslüman korsanlar Küçük Asya sahillerinde önemli limanlar elde etmişler, Pamphylia ve Lykia sahillerinde korsanlığa başlamışlardı (Wittek,1999: 31).

Anadolu'da sahil kıyısında kurulan uç beylikleri, Bizanslı denizcilerin de kendilerine katılması sonucunda ciddi bir kuvvet haline gelerek Bizans'ı zaman zaman sıkıştırırlar. (Uzunçarşılı,1988: 145). Başlangıçta diğerlerine nazaran daha küçük bir beylik olan Osmanlı Beyliği, hızla genişleyerek zamanla bu beylikleri kendi bünyesine alır.

⁹ Heath W. Lowry, gaza kavramının dini görevden çok, erken Osmanlı'da akın sözcüğü ile aynı anlamda kullanılmış gibi görüldüğünü belirterek, esas amacın, ganimet, köle ve yağma olduğunu ileri sürer. (Lowry, 2010: 59) Paul Wittek ise *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu* adlı eserinde gaza kavramına, gazilerin fütüvvet ilkesi üzerine dikkat çeker (Wittek, 1995: 50-52).

Osmanlı bundan sonra Bizans'ın Avrupa kıtasındaki topraklarına geçme hazırlığına girer. Türkmen beyliklerinin Osmanlı bünyesine dâhil olması, Osmanlı Devleti'nin yükselmesindeki en önemli faktörlerden biridir. Osmanlılar, kendi idari yapı ve anlayışına sahip Türkmen beylikleri ile arasında keskin bir sınır anlayışına sahip değildi. Türkmen beylikleri siyasi bakımdan ayrı yapı arz etse de aslında büyük bir birliği oluşturuyorlardı. Osmanlıların diğer Türkmen beylikleri arasından sivrilerek ön plana çıkmasında, Bizansla olan ilişkileri ve özellikle de Rumeli'ye geçişi önemli rol oynar (Emecen,2008: 90-91). XIV. yüzyılın son çeyreğinde ise Karamanlılar hızla ilerlemekte olan Osmanlılara karşı Anadolu beylikleri arasında bir ittifak oluşturmak için girişimlerde bulunur (Witteck,1999: 51).

1302'den itibaren Anadolu'da otoriteyi yeniden tesis eden Moğol Hanı Gazan Han ülkeyi iki kısma ayırır. Sivas merkezli Kayseri, Çorum, Kastamonu şeridinin doğu kısımlarını, Çanakkale-Edremit kıyılarına uzanan Danişmendiye vilayetini Sultan II. Mesud'a verir. Buna göre Karasi, Saruhan ve Osmanlı Beyliği, Danişmendiye vilayetinin uçları olarak kabul edilir (Öden, 1999: 8).

1.3.1. Karasi Beyliği

Balıkesir, Edremit civarında yer alan Karasi Beyliği XIV. yüzyıl başında (1300-1308) Selçuklu saltanatı ile bağlantısını koparır (Öden, 1999: 20). Selçuklu ümerasından Karesi Bey, Selçuklu yıkılmadan kısa süre önce Mysia bölgesini ele geçirerek, sınırlarını Marmara Denizi'ne kadar genişletir. Tevârîh-i Âl-i Selçuk'ta yer alan kayda göre Karasi, Saruhan gibi Sultan Mesud 'un nökerlerindedir. Karasi Bey, Balıkesir'i devletinin merkezi yapar. Dobruca yöresinden gelen Karesi Bey'e yardımda bulunan Türkmenler bu bölgede iskân edilir. Anadolu'dan da Moğol baskısından kaçan Türkmenlerin Karesi'ye gelmesi devletin önemini artırır (Uzunçarşılı, 2000: 70-73; Öden, 1999: 4). Karasi Türkleri Rumeli tarafında 1331'de Gelibolu üzerinden Kara Ferye, 1333'te de Aynaros yarımadası olmak üzere iki kez sefere çıkar (Uzunçarşılı, 2000: 73). Sadece Karasi beyliği değil, diğer uç Türkmen beyleri, Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları da Bizans'taki taht mücadelelerinin verdiği fırsattan da yararlanarak Bizans topraklarına akınlar düzenlerler (Daş,2006: 74). Bizans'ı haraca bağlayan Aydınoğlu Umur Bey, 1336 senesinde Karaburun'da III. Andronikos ile 100.000 hyperpyron karşılığında müttefiklik anlaşması imzalar (Daş,2006: 96). İzmir ve

çevresinin hâkimi olan Umur Bey korsanlık için uygun iki-üç sıra kürekli-yelkenli gemiler hazırlatıp Sakız, Sisam, Naksos, Midilli adalarını ele geçirir (Dukas,1956: 14). Bizans'ın iç karışıklığından haberdar olan Umur Bey, İzmir'den Gelibolu'ya gelerek buradan karaya çıkar, Dimetoka'ya varır. Sırbistan'da olan Kantakuzenos, buraya gitmeden önce yanındaki altın, gümüş gibi değerli eşyayı Dimetoka'da bırakır. Kantakuzenos'u Dimetoka'da bulamayınca canı sıkılan Kantakuzenos maiyetinde bulunan askerlerle birlikte Gelibolu'dan Silivri'ye kadarki sahil kesimini yağmalar. Görünüşte, Kantakuzenos'a yardım gayesiyle buraya çıkan Umur Bey'in amacı aslında Trakya bölgesini kontrol etmek idi (Dukas, 1956: 15, Ostrogovsky, 1995: 477). 1342 senesinde Umur Bey yaklaşık 29.000 kişi ile Meriç nehri kenarına çıkar ancak soğuk iklim şartları sebebiyle geri dönmek zorunda kalır (Dukas, 1956: 15). Umur, Kantakuzenos'a yardım için gittiği Trakya'da gemilerinin bir kısmını kaybetmesine rağmen on binlerce askeri deniz yolu ile taşınması önemli bir olaydır (Baykara, 1990: 53). Umur Bey, Atina körfezinden İnebahtı körfezine kadar 6 millik mesafeden gemileri karadan aşarak İnebahtı yakınlarında bazı yerleri ele geçirir. Umur Bey, iyi planlanmış politikaları ile Ege Denizi'nde üstün bir rol oynadı. 1348 yılında şehit olan Umur Bey, Türklerin Akdeniz'deki en büyük reisleri arasında yer alır (Baykara, 1990: 54).

Kantakuzenos-Umur Bey ittifakının yerini daha sonra yine Umur Bey'in Kantakuzenos'a tavsiyesi ile Orhan Bey alır. 1346 senesinde Kantakuzenos, kızı Theodora'yı Orhan'a vererek Osmanlı Türkleri ile bağını sağlamlaştırır (Uzunçarşılı, ,1961: 135). Batı Avrupa Hristiyan prensleri bile Bizans prensesine denk sayılmazken, Orhan'ın bu evliliği dikkat çekicidir (Nicol, 2003: 219). Orhan da oğlu Süleyman komutasındaki birlikleri Kantakuzenos'a yardım amaçlı gönderir (Daş,2006:144). Batılı tarihçiler, Kantakuzenos'un Türklerle işbirliği yapmasını utanç verici bulurlar (Nicol, 2003: 217). Yardım amaçlı Rumeli'ye geçişler sırasında Türkler, bu coğrafya hakkında tecrübe edinmiş olur.

Karasi Bey'den sonra beyliğin başına Yahşi Bey geçer. Saruhan Beyliği ve Osmanlılar ile komşu olur. Yahşi Bey, beylik merkezini Bergama'ya taşır. Beyliğini Rumeli topraklarına geçirebilecek mevkiye getirir (Öden, 1999: 35). Bu dönemde Batı Anadolu beylikleri bazen birlikte bazen de tek başına hareket ederek Ege Denizi'nde Latinler ile mücadele ederler. Bizans İmparatoru III. Andronikos (1328-1341) devletin içinde

bulunduğu siyasi-sosyal sebeplerle, Türklere karşı ılımlı politika izler. 1326'da Osmanlılar Bursa'yı ele geçirirken, 1328'de Aydınolu İzmir'i ele geçirir (Öden, 1999: 36). Taht mücadelelerinden belini doğrultamayan Bizans, Türklerin bu önemli Anadolu kentlerini birer birer ele geçirmesi karşısında ise savunmadan aciz kalır. Bu dönemde bu üç denizci Türkmen beyliği Rumeli'ye yağma akınları düzenlerler. 1333 senesinde Karasi Beyliği, Bergama ve Balıkesir olmak üzere 2 kısma ayrılır. Balıkesir'i ziyaret eden İbn-i Batuta, burayı zengin çarşılarla sahip, şirin bir yer olarak tanımlar. Ancak pek haz etmediği anlaşılan Balıkesir emiri Demirhan için 'meymenetsiz' sözcüğünü kullanır. Batuta burada cuma namazı için büyük bir cami bulunmadığını da kaydeder (İbn-i Batuta, 1981: 428).

1341'den sonra Kantakuzenos, Bizans Devleti'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sebeplerle hem Osmanlı ile hem de Batı Anadolu kıyısındaki diğer Türkmen beylikleri ile uzlaşma yolunu tutar (Öden, 1999: 44). Erken dönem Osmanlı kronik yazarı Hadidî, Karasi Beyliği'nin Orhan döneminde ele geçirilip, Süleyman Paşa idaresine bırakıldığını kaydeder. Hadidî bu olayın hicri 755 yılında meydana geldiğini belirtir ¹⁰(Hadidî, 1991: 70).

Osmanlı Devleti'nin Karesi Beyliği'ni ele geçirmesi ise barış yoluyla olur. Orhan Bey oğlu Süleyman Paşa'ya burayı ikta olarak verir. Hacı İlbey'i de Süleyman'a vezir tayin eder. Evrenos Bey, Gazi Fazıl, Ece Bey ve Karesi önde gelenlerini Süleyman Paşa'nın yanında bırakır. Karasi Beyliği'nin Osmanlıya geçişi hakkında Osmanlı kroniklerinde farklı rivayetler yer alır ancak Kantakuzenos'un kayıtlarına göre 1345 sonrası geçmiş olması muhtemeldir (Öden, 1999: 56-57). Enverî'nin kaydına göre Süleyman Paşa Gelibolu'ya geçmeden önce 1353'te Biga'yı ele geçirir. Lapseki ve Aydıncık'ı kontrol altına alır (Enverî, 2003: 21-23)¹¹. Rumeliye geçiş için gerekli hazırlıkları burada yapar.

¹⁰ Karasi Sancağını Gazi Orhan / İder oğlu Süleyman Paşa'ya ihsan

¹¹ Ata bindi çünkü Orhan Beğ olur
Bursa'yı İznik ile geldi alır

Karasi ili ile Sarhan ili hem
Ana tabi oldu dahı çok ümem
...
Şeh Süleyman fethi ider Aydıncık'ı
Hem Biga'yı açılır ilün çoğı

Lapsekü'yi dahı çün feth itdiler

Âşıkpaşazâde'de yer alan kayda göre ise Karasi Beyliği 1334-35 yıllarında ele geçirilir (Âşıkpaşazâde, 2007: 87-88).

1.3.2. Menteşe Beyliği

Anadolu'da Karya bölgesinde ise Menteşe Beyliği yer alır. Karya 1261 senesinden sonra Anadolu'da Türklerin eline geçen ilk yerlerden biridir. Bizans imparatoru 1278 yılında Türkleri bölgeden çıkarmak için sefer düzenlese de artık bu beyhude bir uğraştır (Witteck,1999: 24-27). Menteşe ismi üzerinde duran Wittek, bu ismin kabile ya da kişi ismi olup bölgeye adını vermiş olabileceğini ya da tam tersine bölgenin adını beye ya da beyliğe vermiş olabileceğini kaydeder (Witteck,1999: 28). Şikari'de yer alan kayda göre ise, Selçuklu'ya tabi Sivas Beyi Hacı Bahadır, isyan edip hutbeyi kendi adına okutur. Menteşe Hacı Bahadır'ın oğludur. İsyân üzerine Sivas'tan çıkarılırlar (Şikari, 2005: 106-107).

Germiyanoğulları emrindeki komutanlar Karasi, Saruhan, Aydın bölgesinde fethe başlamadan önce Menteşe Beyliği, Karya ve Büyük Menderes boylarının bir bölümünü işgal eder. 1280-1282 yıllarında Menteşe Bey, Aydın ve Sultanhisar gibi tahkimli şehirleri ele geçirirken damadı Sasa Bey, Manisa ve Efes civarını ele geçirir. Aydınoğlu ile beraber Aydın ilini ele geçiren Sasa Bey daha sonra Aydınoğlu Mehmed Bey ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonucu Mehmed Beye yenik düşer (Akın, 1968: 17). Bu tarihten (1307-1308) sonra Mehmed Bey Aydın iline hâkim olur (Akın, 1968: 25).

Düstûrnâme'ye göre ise, Aydınoğullarından önce Sasa Bey Aydın iline gelir¹² (Ademler, 2007: 121). Sasa Bey, Menderes'ten Efes bölgesine kadar uzanan sahil kesimine hükmeder (Witteck, 1999: 38). Sasa Bey 1307-1308 tarihlerinde Birgi'yi ele geçirirken, Aydınoğlu Mehmed Bey de Efes'i ele geçince bu iki beyin arası açılır. Sasa bunun üzerine Aydınoğluna karşı Frenklerle işbirliği yapmış ama yapılan savaşta yaşamını yitirmiştir (Witteck, 1999: 39; Akın, 1968: 29). Daha sonra Aydınoğlu Mehmed Bey, ortaçağ geleneğini tekrarlamış, sahip olduğu yerleri beş oğlu arasında

Bir beğ oğlın bahr içinde dutdılar

Ol esen Tekfur'un oğlıydı meğer
Gelibolu'da emir-i nam ver

¹² Sasa Bey derler adı bir gazi er/ Gelmiş Aydın iline evvel meğer

paylaştırmıştır (Ademler, 2007: 122). Bu oğullardan Hızır Şah'a Efes (Ayasuluğ)'i ve Sultan Hisarını, Umur Paşa'ya İzmir'i, İbrahim Bahadır Bey'e Bodamya'yı, Süleyman Şah'a Tire'yi vermiş, İsa Bey'i ise Birgi'de kendi yanında tutmuştur¹³ (Ademler, 2007: 122). İbn-i Batuta, Milas hâkimi İbrahim Bey ile görüştüğünü, kendisine türlü türlü ikramlarda bulunduğunu belirtir (Batuta, 1981: 411).

Witteck, Menteşe'nin Makri körfezindeki sahil bölgesinin beyi olarak düşünülebileceğini ifade eder (Witteck, 1999: 46). Wittek, Menteşe kökeni hakkında uzun uzadıya yaptığı karşılaştırmalar ve izahlar sonrasında pes ederek Menteşe şeceresini hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadığını kaydeder. Mesud Bey'den sonra yerine geçen oğlu Orhan ise Rodos'a başarısızlıkla sonuçlanan bir sefer düzenler (Witteck, 1999: 64).

Şücaeddin lakabını alan Orhan'da söz eden İbn-i Batuta ise, Orhan'ın boyu posu, temiz ahlakı ve zekası ile tanındığını, fıkıh âlimlerinden oluşan bir grubu daima yanında bulundurduğunu kaydeder. Batuta'ya göre Milas, Anadolu'nun en büyük ve en güzel şehirlerindendir. Milas beyinin kendilerine binek hediye ettiğini belirten Batuta, burada epey ihsana malik olduktan sonra Konya'ya doğru yola çıkar (Batuta, 1981: 411-412).

Menteşe oğlu Mesud Bey hakkında Eflakî'de yer alan kayda göre, kendisi Mevlana hanedanı muhiblerindendir. Şeyh olarak takdim edilen Mesud Bey için "aydın ve yürekli bir adam" ifadesi yer alır (Eflakî, 1986: 179)¹⁴. Arif Çelebi, daha babası hayattayken uç bölgelerini ziyaret eder. Birkaç kez tekrar eden bu ziyaretlerin sebebini Wittek, buradaki hükümdar ailelerini Mevlana sülalesi için kazanmak olarak yorumlar. Anadolu'daki

¹³Ayasuluğ Hızır Şâha virür
Anda etbai ile varup yürür

Tire'yi virdi Süleyman Şâha şâh
Ol yana ol dahı tutdı azm-i râh

Çün Umur Paşa'yı gey dinir
Kıldı İzmir iline anı emir

Kaldı İsa küçücek oğlan şâh-ıla
Gerçi her birin toyurdu câh-ıla

Vardı Bodemya'ya İbrahim Beğ
Kıldı ama ol yeri taksim beğ

¹⁴ Wittek, Eflakî'de yer alan ifadeden Mesud'un Menteşe Bey'in oğlu değil, Menteşe ailesinden olduğu anlamı çıkarılabileceğini ileri sürer. (Witteck, 1995: 52).

iktidar güçlerinin manevi tasarrufunu elinde tutmak isteyen Mevlana ailesi bu ziyaretleri eli boş gerçekleştirmez, yüklü miktarda hediyelerle gelirler¹⁵ (Witteck, 1999: 60-61).

1348 yılında Aydınolu Umur Bey, Venedik ve Kıbrıs tarafından hazırlanan birliğe yenik düşüp şehit olunca Aydınolu ve Menteşe, Ege Denizi'nde Venedik'e tavizler vermek durumunda kalır. Menteşe 1352-1355 arasında Girit dükası ile yapılan anlaşma ile silahsızlanma yoluna gider (Witteck, 1999: 70). I. Kosova savaşında Saruhan, Aydın ve Menteşe beylikleri Osmanlıların yanında yer alır. Yine bu beyler Ankara Savaşı öncesinde Timur'un yanına giderek bu kez de Osmanlı karşıtı safta yer alırlar. Menteşe Beyliği'nin Osmanlı eline ilk geçiş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bu tarih 1389-1390 olabilir (Witteck, 1999: 86). Solakzâde Tarihi'ne göre Alaşehir ele geçirildikten sonra Saruhan'a geçilerek barış yolu ile burası alınır. Buradan Menteşe üzerine gidilir. Bunun üzerine Menteşeoğlu Kötürüm Bayezid firar eder. Menteşe vilayeti tımar erlerine üleştirilir (Solakzâde, 1989: 72-73). Dukas, Aydınolu Umur Bey ile ilgili olarak, Umur Bey'in Menteşe Beyi İlyas'a gelerek Efes'i almak için yardım istediği, İlyas'ın da buna olumlu cevap verdiği kaydını düşer (Dukas, 1956: 49-50). Uzunçarşılı, önemli bir deniz gücü haline gelen Menteşe Beyliği'nin 1364 senesinde Rodos üzerine sefer planlayan Memlük sultanına yardım için 200 kadirga gönderdiğini belirtir (Uzunçarşılı, 1988: 145).

Manisa merkezli kurulan Saruhan Beyliği ise adını kurucusu Saruhan Bey'den alır. Anadolu Selçuklu ümerasından olan Saruhan Bey, 1313 senesinde Manisa'yı ele geçirir (Uluçay, 1964: 239). Bu dönemde Foça Ceneviz kolonisiydi ve Saruhanlılar Cenevizlileri sıkıştırıyordu. Saruhan Bey, Cenevizlileri her yıl ödenmek üzere haraca bağlar. (Dukas, 1965: 98). Osmanlılara karşı, Bizans ve Aydınolu ile ittifak yapan Saruhanolu, Gelibolu'ya saldırır ve pek çok ganimet ele geçirerek geri dönerler. Ancak ilerleyen dönemde Osmanlı ile iyi geçinmek zorunda kalırlar. Latinler ve Cenevizliler ile ticaret yapan Saruhanolu, gigliati denilen bir tür para bastırırlar. Bu paralar gümüş ve bakır paralardır (Uluçay, 1964: 243).

¹⁵ Mevlevilik, Ulu Arif Çelebi'den sonra heteredoks mahiyette Şemsilik adı altında sünni Mevlevilikten farklı bir yol tuttu. Sünni karakterli Mevlevilik, yönetim çevreleri ile arasını iyi tutmayı tercih etti. Bu politika beylikler döneminde sürdürüldü, zengin vakıflar elde edildi. Mevlevilik, kuvvetli bir iktisadi yapı ile güçlü bir tarikat olarak Osmanlı imparatorluğuna intikal etti (Ocak, 1999: 129).

II. Murad, 1443 senesinde tahtı oğlu II. Mehmed'e bırakıp Manisa'ye çekilince Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarını kendisine tahsisat olarak ayırır. Bu bilgiden bu tarihte bu bölgelerin tümüyle Osmanlı idaresine girmiş olduğu anlaşılır (Witteck, 1999: 104). Oruç Bey Tarihi'nde, Yıldırım Bayezid'ın Karaman seferi ertesini Aydın, Saruhan, Teke, Karasi, Menteşe vilayetlerini kendine tabi kıldığı ifade edilir. Bayezid, Saruhan ve Karasi illerini birleştirerek H. 792 (1390)'de oğlu Ertuğrul'a verir (Oruç Bey, 2007: 31; Âşıkpaşazâde, 2007: 109; Dukas, 1956: 9).

Kuzeybatı Anadolu, Bihtnia bölgesinde teşekkül eden Osmanlı Beyliği için, özellikle Batı Anadolu beylikleri önem arz eder. Kuruluş aşamasında komşu Türkmen beyliklerle mücadele etmek yerine, onlarla ılımlı politika takip etmeyi tercih eden Osmanlı Beyliği kendisine hedef olarak Rum topraklarını (gayrimüslim topraklarını ele geçirmek için cihad gibi İslam inancına göre meşru bir gerekçeye sahipti) seçerek doğudan ziyade batı yönünde ilerler. İç Anadolu'da yer alan Karamanoğulları ve Germiyanogulları gibi Osmanlı'nın kuruluş evresinde Osmanlıya nisbetle daha güçlü ve kendini Selçuklunun varisi olarak gören beylikler ile zaman zaman mücadele etse de asıl hedef Bizans toprakları olur. Erken dönemde deniz kuvvetine sahip olmayan Osmanlı, denizci Türkmen beylikleri bünyesinde aldıktan sonra sahip olduğu deniz gücü ile Bizans'a karşı daha etkin bir mücadele vererek hızla ilerleme kaydederler. Osmanlı'nın başarılı gaza hareketi kısa zamanda Müslüman gazilerin bu beyliğin çatısı altında toplanmasını sağlar.

1.4. Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi

1352'de Çimpe Kalesi'nin, 1354 yılında da Gelibolu'nun ele geçmesinden önce Türkler çeşitli sebeplerle Anadolu'nun karşı kıyısındaki topraklara geçerler. Türklerin Avrupa topraklarına ilk ayak basmaları ise Roma İmparatorluğu'nun yıkılış dönemine kadar uzanır.

1081 senesinde İznik'i başkent yapan Süleyman Şah, Çorlu'ya geçerek Bizans tahtı için mücadele eden Alexios Komnenos'un ordusuna katılır (Umar, 1988: 157). Bizans İmparatorunun, Süleyman Şah ile işbirliği yapması İznik Selçuklularının Batı Anadolu'yu ele geçirmesini kolaylaştırır. Anna Kommena, babasının döneminde vuku bulan olayları anlattığı Alexiad adlı eserinde, Türklerin henüz Süleyman Şah döneminde

Boğazı (İstanbul Boğazı) aşmaya kalkışacaklarından ciddi şekilde endişe duyduğunu belirtir. Türkler bu dönemde, ilerleyen zamanda Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sahası olacak olan Bithnia bölgesini talan ederek pek çok ganimet elde ederler (Alexiad, 1996: 124).

Bizans kaynaklarına göre Anadolu Türklerinin Rumeli'ye kitleler halinde geçerek yerleşmeye başlaması 1261 yılından sonra başlar. Muhtemelen Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keykavus maiyeti ile birlikte geçmiştir (Dirimtekin, 1973: 577). Hammer'ın kaydına göre ise, 1263 senesinde Bizans tahtının meşru varisi Laskaris'in gözlerini oydurup Bizans İmparatorluğunu yeniden tesis eden Mikail Paleolog, 12.000 Türkmenden oluşan kitleyi Saltuk Dede maiyeti ile birlikte Karadeniz'in Batı sahilindeki Dobruca'ya yerleştirir (Hammer, 1996: 121).

Bu tarihten sonra 1300'lü yılların başında Katalan askeri birliği ile anlaşılan Türkopoller Trakya'da ve Gelibolu'da bulunurlar. Daha sonra bu Türk askerleri Katalanlardan ayrılırlar.

Aydınoğlu Umur Bey, Ege Denizi karşısına korsan akınlarını başlatır (Nicol, 2003: 185). Bu dönemde Avrupa'daki Katolik devletler Türk ilerleyişine karşı ittifak arayışına girerler. Bizans ise Hristiyan devletlerin asıl amacının İstanbul'u savunmak olmadığı düşüncesine sahip olduğundan, Osmanlılara karşı diğer Türk beylikleri ile ittifak yapma arzusundadır. III. Andronikos, Türk beyliklerinin İtalyanlardan daha güvenilir olduğu düşüncesine sahiptir (Nicol, 2003: 186-187). Bu sebeple Bizans, Umur Bey ile ittifak yapar. Aydınoğlu Umur Bey, 1331-1332 yıllarında Saruhanoğlu Timur Bey ile anlaşarak Gelibolu'ya çıkar, Trakya'ya Posus civarına ulaşır. Burada yapılan mücadelede kâfire karşı galip gelirler. Ancak, iki tarafın da mücadeleye girişmediği, geri çekildiği kaydı da yer alır (Dukas, 1956: 15). Umur Bey 1342 senesinde 29.000 kişi ile Meriç civarına ulaşır, soğuk iklim şartları onu geri dönmeye zorlar (Dukas, 1956: 15).

Türkmén beylikleri Bizans kıyılarını sıkıştırırken, bir yandan iç siyasi çekişmelerle, sosyal buhranlarla meşgul olan Bizans, Osmanlı ilerleyişi karşısında etkili bir mücadele sergileyemez. Osmanlılar, Anadolu topraklarında önemli Bizans şehirlerini hızla ele geçirirler. Bizans'ın Anadolu'da Alaşehir, Ereğli gibi birkaç yer dışında toprağı kalmaz.

1.5. Erken Dönem Osmanlı Tarihi ve İlk Osmanlı Kroniklerinin Niteliği

Osmanlı erken dönemi ile ilgili tarihsel bir sorun olduğunu belirten Ortaylı, çağdaş Osmanlı kaynaklarının hiçbirinin çağında kaleme alınmadığını vurgular. Bunlar çoğunlukla İstanbul'un fethinden sonra kaleme alınmış, *emperyal dönemin havasını yansıtan* eserlerdir. Bu devre paralel gidebilecek Bizans eserlerinin yorumlanmasında ise farklı faktörler etkilidir. O dönem Türkiye'sini yakından tanıyan İtalyanlara rağmen, bu döneme ait Venedik ve Vatikan arşivlerine ise el atan olmamıştır. Bu konudaki diğer bir eksiklik ise toponomi çalışmalarıdır (Ortaylı,1999: 16-17).

Osmanlı tarih yazıcılığının genel olarak II. Murad (1421-1451) döneminde ortaya çıktığı kabul edilir (Azamat, 1992: XI). Bu sebeple erken döneme ait Bizans kaynakları önemlidir.

Ortaylı, Osmanlıların Gelibolu'ya geçişinin, ayışığında ormana giden yiğitlerin, kesip yedikleri öküzün derisinden yaptıkları şeritlerle odunları bağlayarak yaptıkları sallarla vuku bulmasını menkıbevi olay olarak değerlendirir. Gelibolu'ya geçişin Bizans entrikaları sonucu ve bir deprem ardından meydana geldiğinin altını çizer (Ortaylı, 1999: 18). Bu menkıbede de aslında verilemek istenen mesaj, Türkler için Rumeli'ye geçmek çok önemli bir şeydir. Ortaylı, Osmanlı kroniklerinde yer alan, bir gece vakti birkaç maceracının salla Rumeli yakasına geçtiğine dair yer alan kayıtları bir yandan tenkid ederken, diğer yandan menkıbelerin gerçeğe dayanan bir ayağı olduğunu vurgular. Ortaylı, Colin İmber başta olmak üzere bazı tarihçilerin iddia ettiği gibi, anlatılanların hepsinin uydurma olduğu, gerçeğe ilgisi olmadığı tezine ise karşı çıkar (Ortaylı, 1999: 17). Ortaylı'dan daha evvel İsmail Hami Danişmend, Rumeli'ye geçişin aslında sallarla değil muntazam gemiler ile olduğunu, hatta o dönem için büyük bir donanma ile karşıya asker geçirildiğini ifade eder (Danişmend, 1971: 28).

1.6. Osmanlıların Gelibolu'yu Ele Geçirışı ve Buradaki Faaliyetler

“Yedi iklimde Rumeli memleketi gibi bayındır ve her yeri mamur olup insanoğlunun meskûn bulunduğu âb u havası güzelliklerle meşhur ve mahsus, nimeti son derece bol olan bu sürur dolu bölge ne kadar medh olunsa mübalağa sayılamaz. Ancak bu ülkenin ayıbı, yıkılası düşmanın bu güzel diyarı elinde bulundurmuş olmasıdır”(Solakzâde, 1989: 33).

XIV. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkleri Bizans Devleti'ni doğudan tehdit ederken, kuzeyden ise Sırbistan ve Bulgaristan Bizans'ı sıkıştırır. Osmanlılar, Bulgarlar ve Sırlar dört yandan kuşattıkları Bizans'a varis olmaya çalışıyorlardı. Bizans ise menfaati doğrultusunda bazen Osmanlılarla, bazen de Sırlar ya da Bulgarlar ile ittifak yapıyordu (Aktepe, 1950: 283). Orhan Bey, babası zamanında II. Androniskos'a yardım için Doğu Trakya topraklarına çıkmıştı (1321). 1329 Palekanon Savaşı'ndan sonra Orhan Bey Tekirdağ'a 70 gemi asker gönderir, ancak bu kuvvetler Bizans tarafından burada imha edilir. 1331-1344 senelerinde tekrar Osmanlı kuvvetleri Rumeli yakasına çıkar. 1344 yılında Kantakuzenos'un Orhan Bey'den yardım isteği, kızı Theodora'yı Orhan'a vermesi şartıyla kabul edilir. Osmanlılar, Bizans ile bu temaslar sonucu Bizans Devleti'nin durumuna vâkıf olur. Osmanlıların bu gidiş gelişleri sonunda Rumeli yakasında köprübaşı görevi görebilecek bir yer elde ederler. Osmanlıların Rumeli'de elde ettikleri ilk kale, Avrupa kıtasında yapacak oldukları fetih hareketinin başlangıç noktası olur (Aktepe, 1950: 285). Gelibolu, sadece Balkanlara açılan kapı ve hareket üssü olmakla kalmaz, aynı zamanda denizlere çıkışın da ilk hareket noktası olur ve bu özelliğini hiçbir dönem kaybetmez (Bostan, 2001: 48). XVI. yüzyılda Gelibolu'ya gelen Polonyalı seyyah Simeon, Gelibolu'nun büyük bir liman şehri olduğunu, sefere çıkan kadirga ve gemilerin tamamının burada toplanıp kaptanlarını beklediklerini ve burada düşmana doğru hareket edildiğini kaydeder (Simeon, 2007: 31)

Ahmedî'nin eserine göre, Selçuklu Sultanı Alâaddin'in düşmanlarıyla mücadelesinde yıldızı parlayan Ertuğrul'a, Selçuklu Sultanı, Sultan Öyüğü taraflarını verir (Banarlı, 1939: 20). Ertuğrul kılıcı ile Sögüt'ü alır ve çok geçmeden hayata gözlerini yumar. Ertuğrul'un yerine geçen Osman; Bilecik, İnegöl, Köprühisar'ı ele geçirir, Bursa ve İznik'i alamadan ecel kendisine yetişir. Osman'dan sonra başa geçen Orhan, Bursa ve İznik'i alır (Banarlı, 1939: 69). Orhan döneminde Süleyman Paşa; Vize, Malkara ve İpsala'yı ele geçirir¹⁶ (Banarlı, 1939: 72). Fakat çok geçmeden Süleyman Paşa dar-ı bekaya göçer. Bu durum karşısında son derece müteessir olan Orhan da 39 yıl tahtta oturduktan sonra o da oğlunun diyarına gider.

¹⁶ Vize vü Mıgılkara vü İpsala/ Feth oldı ana bu üçü bile
Anda kâfir leşkeri oldı zebûn/Râyet-i küfr anda düşdi sernigûn
Az zamandan geçti ay ve yıl/ Doldı Allahuekber ile şehr ü il

Âşıkpaşazâde, Neşrî ve Oruç Bey kroniklerinde yer alan bilgiler birbirleriyle örtüşür¹⁷. Buna göre, Süleyman bir gün Karasi vilayetinde Aydınçık'ta Temaşalık denilen yere gelir. Burada bir süre tefekkür eder. Karasi önde gelenlerinden Ece Bey, Süleyman Paşa'nın düşünceli olduğunu anlar ve niçin bu kadar düşünceli olduğunu sorar. Süleyman da denizin öte yakasına kâfirin haberi olmaksızın nasıl geçilebileceğini düşündüğünü söyler. Karesi ileri gelenlerinden Ece Bey ile Gazi Fazıl, kendilerine müsaade verildiği takdirde bu işi yapabileceklerini belirtirler¹⁸. Kendilerine gereken izin verilir. Görece'den aşağı, Virancahisar'dan sal ile gece vakti Çimbini Hisarı yakınına çıkarlar. Bağların arasında bir kâfir yakalayarak sabaha doğru karşı yakaya geçer, Süleyman Paşa'ya getirirler. Süleyman kâfire iyi davranır, hisara kimsenin haberi olmadan girip giremeyeceklerini sorar. Kâfir ise kendilerini kimsenin haberi olmadan hisara sokabileceğini belirtir. Bunun üzerine hemen birkaç sal yapılır, Süleyman Paşa 70-80 kadar yiğit gazi ile sala biner, karşıya geçilir. Gece vakti hisarın ters dökülen duvarından içeri tırmanırlar. Hisar halkının çoğu harman vakti olduğundan bağlarında, harmanlarında bulunuyordu. Böylelikle hisar (Çimbi) kolaylıkla alındı, halkına ise zarar verilmedi (Âşıkpaşazâde, 2007: 91; Neşrî, 1987: 86-8; Oruç Bey, 2007: 18-21, Hadidî, 1991: 70-73). Çimbini'den 200'den fazla kişi aynı gün gemilere konup karşı tarafa geçirilir. Ece Bey, Bolayır yakınındaki Akça Limanı'na gelir, limandaki gemileri ateşe vererek tekrar geri döner. Çimbini Hisarı'ndaki gemileri korurlar ve bunlarla Rumeli yakasına sürekli olarak asker geçirirler. Kâfirleri ise incitmezler. Çimbi Hisarı'nın kâfirleri gazilerle bir olup Ayaşolonya hisarını alırlar, hisarı tahkim ederler. Aydınçık'tan pek çok insan gemilerle getirilir. Süleyman Paşa, Ayaşolonya Hisarı'ndaki kâfir sipahilerin evlerine zarar verilmemesini ve bu sipahilerin Karasi iline gönderilmesini söyler. Söylenen yapılır. Hisar güçlendirilir ve gönüllü gelenler buraya

¹⁷ Aslında, kuruluş dönemine dair bilgi veren neredeyse bütün Osmanlı vakayinâmeleri, birbirinden faydalanılarak yazıldığından her biri diğersinin aynısı gibidir (Aktepe, 1950: 293).

¹⁸ XVI. yüzyıl tarihçisi Hoca Sadettin Efendi, bu konuda biraz daha farklı bir rivayet nakleder. Buna göre, Sultan Orhan Rumeli'yi fethetmeyi düşünmeye başlar. Oğlu Süleyman Paşa'dan başkasını da bu iş için uygun görmediğinden bu düşüncesini çevresindekilerden gizler. Ancak bir gün memleket ile ilgili bir toplantı sırasında sırrını ortaya döker. Şehzade Süleyman, babasının desteği olursa bu işin üstesinden gelebileceğini belirtir (Hoca Sadettin Efendi, 1992: 86-87). XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Solakzâde ve yine XVI. yüzyıl tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî de benzer rivayeti tekrar eder: Sultan Orhan Rumeli gibi mamur bir şehrin ele geçirilmesi gerektiği düşüncesine kapılır, fikrini oğlu Süleyman'a açınca o da derhal bu göreve talip olur. Sultan dua ile bu işi oğluna havale eder. Bunun üzerine Edincik'e (Aydınçık) gelen Süleyman burada bu işin üstesinden nasıl geleceğine dair tefekküre dalar (Solakzâde: 1989: 16-33; Gelibolulu Mustafa Âlî, 1997: 74-75).

yerleştirilir. Bunun üzerine Gelibolu kâfirleri toplanıp Türklerin üzerine gelmek için hazırlığa başlar. Şiddetli çarpışma yaşanır. Kâfirler bozguna uğrar. Yakup Ece ve Gazi Fazıl Gelibolu üzerine gönderilir. Bunlar Geliboluluları rahat bırakmaz, iskeleye gemi sokmazlar. Bu gazilere takviye olarak asker gönderilir. Sonuç olarak Gelibolu uç edinilip, Bolayır'a yerleşilir. Bu fetih hicri 758 (m. 1357) senesinde gerçekleşir (Âşıkpaşazâde, 2007: 92). Ele geçen yerler Yakup Ece'ye tımar olarak verilir. Ece Ovası denmesinin sebebi budur. Gazi Fazıl'a da buradan tımar verilir. Gazi Fazıl ve Yakup Ece'nin mezarı Ece Ovası'ndadır (Neşrî, 1987: 90-91; Müneccimbaşı, 1995: 99). Ahmedî gibi eserini manzum olarak kaleme alan yine erken dönem Osmanlı tarihçisi Hadidî de tarih vermeden Gelibolu'ya geçiş konusunda benzer bilgileri kaydeder (Hadidî, 1991: 70-74). II.Bayezıd dönemi tarihçisi İdrisi Bitlisî oldukça süslü bir anlatımla Süleyman Paşa'nın Karasi ilinde *derûnî* bir hal ile tefekküre daldığını ve sonrasında Karasi önde gelenlerinden Ece Bey ve Gazi Fazıl Bey'in bir sal ile casusluk için gece vakti Rumeli yakasına, Çimbi Kalesi civarına çıkmalarını, bundan sonra Gelibolu'nun ele geçirilişini (1357-58) anlatır (Bitlisî,tz: 265-271).

Solakzâde'nin "yıkılası düşman" diye söz ettiği Rumlara karşılık, Türklere esir düşen Bizanslı Gregory Palamas ise Türklere, "Dinsiz ve Tanrı'nın nefret ettiği bu rezil insanlar Romalılara karşı Tanrı aşkıyla gelmelerinden övünürler. Bilmezler ki bu dünyayı yöneten Tanrı'nın bir yansıması olan insan vicdanıdır, ama çoğu zaman bu dünyanın çok büyük bir bölümü kötülere, kötü ruhların uşaklarına, silahları ile komşularına zulmedenlere aittir" diye bahseder. Üstelik bizzat Türkler arasında yaşayıp, Türklerin hoşgörüsüne tanık olmasına rağmen (Demircan, 1993: 46)¹⁹.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı eserinde, Çimbi ve Gelibolu'nun ele geçirilişi ile ilgili olarak, Türklerin Avrupa topraklarına özellikle Kantakuzenos dönemindeki tath mücadeleleri sırasında pek çok geçmeleri sebebiyle buralarda fetih öncesi tutunmaya başladıklarını belirtir (Danişmend,1971: 28). Bu konuda pek çok tarihçi hemfikirdir.

¹⁹ Gelibolu'nun Türkler eline geçmesinin ardından 1355 yılında Gelibolu'da Türklerin eline esir düşen Bizanslı Gregory Palamas, yazdığı mektuplarda Gelibolu'dan Biga'ya Anadolu'ya geçişini ve burada gözlemlediklerini kaleme alır. Palamas mektubuna, "Tutuklu olarak Anadolu'ya (Asya'ya) götürüldüğüm zaman, Hristiyanlarla Türklerin birbirlerine yardım ederek yan yana yaşadıklarını görünce Tanrı'nın inayetinden anladıklarımı sizlere anlatacağım" diyerek başlasa da, yine de Türkleri 'dinsiz' diye nitelemekten kurtulamaz (Demircan, 1993: 43-44).

Osmanlı kaynakları Rumeli'ye geçişi efsanevi tarzda, kutsiyet atfederek süslü ifadelerle anlatırken, Bizans kaynakları çok daha gerçekçi davranır. Osmanlı kroniklerinde Gelibolu'nun ele geçirildiği tarih olarak genellikle 1357 tarihi verilirken, Bizans kaynaklarında 1354 tarihi yer alır²⁰. Bizans kaynaklarında belirtilen tarih yerli ve yabancı araştırma eserlerde kabul gören tarihtir. Bizans'ta taht mücadeleleri, Kantakuzenos ve V. Ioannes Palaiologos arasında devam eden mücadeleler esnasında Kantakuzenos'un Orhan Bey'den yardım istemesi üzerine Orhan Bey yardım gerekçesi ile büyük oğlu Süleyman Paşa emrinde bir kuvveti Rumeli yakasına geçirir (Nicoloudes, 2011: 1). Bu yardım karşılığında 1352 senesinde Gelibolu yakınındaki Çimbe Kalesi geçici bir süreyle Süleyman Paşa'ya verilir²¹ (Nicoloudes, 2011: 1).

1352 sonbaharında Venedik maddi yardımı ile desteklenen V. Ioannes, Edirne'ye gelir. Yanına Türk birliklerini alan Kantakuzenos ise kendilerine ihanet eden Edirne ve diğer şehirlere ceza olarak Türklerin yağmalamasına izin verir. Bunun üzerine Palaiologoslu hükümdar Sırp ve Bulgarlardan destek ister. Stephan Duşan 4000 kişilik süvari gönderir. Orhan ise Kantakuzenos'u yalnız bırakmaz. Oğlu Süleyman'ın emrinde 10 bin civarında asker gönderir. Birbirleri ile mücadele eden Bizans imparatorları arasındaki mücadele Osmanlı ve Sırp mücadelesine dönüşür. Türkler galip gelir ve V. Ioannes 1312 yılının sonunda Dimetoka'ya çekilir (Ostrogorsky, 1995: 487). Ancak artan muhalefet sebebiyle Kantakuzenos da uzun süre başta kalmaz.

Osmanlılar 1352 yılında Gelibolu yakınındaki Tzympe (Çimbi) Kalesini ele geçirirler. 1354 Mart'ında ise dehşetli bir deprem sonrasında Gelibolu'yu ele geçirirler. Orhan'a ele geçirdiği yerleri bırakması için yüksek miktarda para teklif edilse de Türkler buna yanaşmaz (Dirimtekin, 1973: 579; Uzunçarşılı, 1961: 137).

²⁰ İnalçık, Osmanlı'nın Rumeli fetihleri konusunda kronoloji sorununa dikkat çektiği makalesinde, Âşıkpaşazâde, Neşrî, Oruç Bey gibi tarihçilerin eserlerinin zengin içeriğe sahip olmasına rağmen '*kronolojik bir kaos*' ifadesini kullanarak, bu sebeple bu zengin malzemelerin bugüne kadar layığı ile değerlendirilemediğini belirtir. 1357-1362 tarihlerinde gerçekleşen Osmanlı fetihleri için şu kronolojiyi verir: Şehzade Süleyman'ın ölümü üzerine, Şehzade Murad'ın Rumeli'ye gazaya gönderilmesi:1357, I.Murad, 1361'de Lala Şahin ile Edirne'yi ele geçirdi. 1371 yılında Kara-Biga'nın ele geçirilişi (İnalçık, 2006: 31-32).

²¹Osmanlıların Rumeli'de ilk ele geçirdikleri yer olan Çimbi Kalesi, kaynaklarda Çimpe, Tzympe gibi farklı şekillerde kaydedilir. Bu kalenin ismi konusunda makale kaleme alan Münir Aktepe, Kantakuzenos'un eserinde bu ismi Tzympe olarak kaydettiğini belirtir. Osmanlı kaynaklarında ise Cimbi, Cimmini, Çimnik gibi farklı kayıtlar yer alır. Aktepe, her müellifin kalenin adını kendi telaffuzuna göre kaydettiğini belirtir. Aktepe, Kantakuzenos'un kaydının Bizans Rumcası ile Çimbi şeklinde okumanın doğru olacağını kaydeder (Aktepe, 1950: 290).

Kritovulos, deniz vasıtalarının yetersiz olması sebebiyle Çanakkale Boğazı'ndan karşıya geçmenin pek az kimseye kısmet olduğunu belirtir. Aynı yazar, ilk defa Rumeli kıtasına geçenlerin (Osmanlı Türklerinden söz ediyor), Helli'nin mezarı önünde yer alan dağın tepesindeki hisarın taarruz veya hile ile ele geçirilip buranın hareket merkezi haline getirildiğini kaydeder. Daha sonra zorlukla karşılaşmadan etraftaki köy ve kasabaları alarak hisarların surlarının yıkıldığını kaydeder. “Az zaman içinde Trakya ve Makedonya ülkelerini, Tuna kıyıları ve içerilerde oturan Bulgar, Arnavut, Sırp, Grek ve benzeri kavimleri idareleri altına alıp, büyük kaleler ile sahil ve dâhilinde nice nice büyük şehirleri ellerine geçirdiler ki uzatmak ve saymak lüzumsuzdur” (Kritovulos, 2005: 43).

V. Ioannes Palaiologos, Cenevizliler ile anlaşır. 1354 Kasım ayında İstanbul'a girerler. Kantakuzenos tahttan feragat etmeye zorlanır (Charanis, 1942-1943: 286). Bundan dört yıl sonra imparator ünvanını terk eden Kantakuzenos, V. Ioannes'e sadakat yemini eder. Ancak Bizans imparatoru kişisel kariyerini güçlendirirken, Bizans devleti gittikçe zayıflıyordu (Charanis, 1942-1943: 286). Dukas, Türklerin ikide bir karşıya geçip Gelibolu yarımadası ve köylerini yağma ettiklerini kaydeder (Dukas, 1965: 23). Türkler, Gelibolu yarımadasından Tuna nehrine kadar olan yerleri itaat altına alır (Dukas, 1956: 83). Gelibolu'nun ele geçirilmesinin ardından İstanbul halkı ağıtlara başlar. Surlarla birlikte barbarların ağına düşme korkusunun yasını tutar (Setton, 1975: 68).

Kantakuzenos tahtan feragat etmesinin ardından Keşiş Ioasaph adı altında yaklaşık 30 yıl manastırda yaşar. Ünlü tarih kitabı ve teoloji yazılarını burada kaleme alır (Ostrogovsky, 1995: 488). Ayrılırken veda konuşmasında, Türklerle işbirliği yapmak mecburiyetinde kaldığını belirterek, “Biz askeri tecrübe bakımından onlardan üstün değiliz” diyecektir (İnalçık, 2010: 64).

Nicol, Kantakuzenos ve Gregoras'ı referans göstererek Gelibolu'nun Türkler tarafından ele geçirilmesi konusunda şunları kaydeder: 2 Mart 1354 senesinde İstanbul'un batısı, Trakya'nın sahil kesimi depremle harap olur. Bazı yerler çöküntüye uğrar. Bazı yerler ise tümüyle harabeye dönüşür. Deprem sonucu hayatta kalanlar kendilerine yeni bir yerleşim yeri arar. Depremi kar fırtınası ve sağnak yağışın beraberinde getirdiği sel felaketi takip eder. Birçok kişi, özellikle kadın ve çocuk hayatını kaybeder. Birçoğu da şafak vakti harabelere inen Türk askerleri tarafından yakalanır. Alçak bir alan üzerine kurulan Gelibolu bölgedeki en büyük kasabaydı ve bazı kasabalılar deniz yoluyla

bölgeden uzaklaşabildi. Bölge boş bir çöl haline geldi. Türkler bu alanda daha önceden de tanınıyorlardı (Nicol, 2002: 1; Dirimtekin,1973:580)²².

“Biga’dan vaziyeti takip eden Süleyman Bey bu bölgeyi tamamen fethetmeye ve Anadolu’dan gelecek Türkleri burada iskân etmeye karar verdi. Bu maksatla başta Gelibolu olmak üzere kaleler tamir edildi ve Müslüman Türkler karşıya geçirilerek burada bir Türk kolonisi vücuda getirildi. Kantakuzenos bunu protesto etti ve 40.000 altın mukabilinde buranın kendisine verilmesini talep etti ise de, kendisinin saltanattan uzaklaşması üzerine, Türkler bu bölgede kaldılar ve tamamıyla yerleştiler. Bu Osmanlı Türklerinin Rumeli de ilk yerleşmesi oldu” (Dirimtekin, 1973: 580).

Süleyman Paşa, Gelibolu’yu ele geçirdikten sonra fetih yönünü Türk-Moğol geleneğine göre, üç istikamette üç uç olarak düzenler. Buna göre, sol kolda Gümölcine-Serez bölgesi Evrenos Bey’e verilirken, orta-kol ve sağ-kol Süleyman Paşa’nın sorumluluğu altında kalır. Daha sonra orta kol Rumeli Beylerbeyliği’ne, sol kol Mihailoğullarına verilir (İnalçık, 2006: 29).

Âşıkpaşazâde, Süleyman Paşa’nın babası Orhan Gazi’den ele geçirilen topraklara iskân edilmek üzere Müslüman nüfustan olanların gönderilmesini istediğini, Orhan’ın da bunun üzerine Karasi vilayetindeki göçerlerin hepsinin Rumeli’ye sevk ettiğini kaydeder. Süleyman Paşa buradaki fetih hareketlerine devam ederek Tekirdağ’a ulaşır. Odgönlek hisarını uç edinir, Hayrabolu’ya yürür. Karasi vilayetinden gelenlerde burada savaşmaya devam eder (Âşıkpaşazâde, 2007: 93)²³. Oruç Bey, Çimbi Kalesi’nin alınması ile Rumeli yakasına 2000’den fazla kişinin nakledildiğini kaydeder. Aynı yıl Yıldırım Bayezid Han dünyaya gelir (Oruç Bey, 2007: 20). Trakya, Balkan hareketinde Osmanlılar için önemli bir üs olurken aynı zamanda ilk paşa sancağının da merkezi olur (Emecen, 1996: 1).

²²Gregory Palamas’ın mektuplarında Gelibolu’da meydana gelen depremle ilgili olarak, “tüm canlıları ve ruhları tüm akbabalara ve köpeklere yem eden bu yılın depreminden (2 Mart 1354) uzun uzun söz edebilirdim; ama canınızı sıkmamak için hepsini bir yana bırakarak merakla beklediğiniz başımdan geçen olayları sizlere biraz anlatacağım” ifadesi yer alır (Demircan, 1993:44).

²³“Gelibolu feth olunduktan sonra varup Süleyman Paşa Hayrabolu’yı ve Çorlu’yı ve vilayetini akın idüp, kapup kazup, çalup çarpup girü Gelibolu’ya gelirlerdi. Evrenos Beg dirlerdi, bir bahadır, dilâver yigit vardı. Süleyman Paşa ile bile geçmişti. Ve Hacı İl-begi dirlerdi bir dilâver dahı vardı. Bu iki gâzi dahı Dimetoka tayiresini ve İl-begi-oglu Burgozı’nı çalup çarpup girü Gelibolu’ya gelürlerdi ve Bolayır’ı Süleyman Paşa nevahisiyle feth idüp, ol arayı kendüye yurd idindi” (Oruç Bey, 2007: 20-21).

Gelibolu yarımadasındaki kırsal bölgelere yerleşen Türk kuvvetlerinin başında bulunan Süleyman Paşa, Gregoras'ın nakline göre, "Bir Osmanlı kolonisinde bulunuyormuş veya kendi öz yurdunda imiş gibi davramıyordu" (İnbaşı, 1995: 155).

Bu dönemde Bizans'ın içinde bulunduğu durumun farkında olan Venedik'in İstanbul elçisi, Ağustos 1354 tarihinde Venedik dojunu (Andreas Dandolo) Türkler ve Cenevizliler tarafından tehdit altında olan Bizans'ın Sırp ya da Macar kralına itaate hazır olduklarını rapor eder. Bizans'ın yıkılışı görünüyordu ve bu mirasın üzerine Türklerin mi yoksa Hristiyan bir devletin mi konacağı sorusu akla geliyordu. Bizans mirasına konma şansına sahip Stephan Duşan ölür (1355) ve yerine geçen oğlu babasının enerjisine sahip değildir. V. İoannaes, Katolik ittifakından medet umsa da istenilen sonuç elde edilemez (Ostrogorsky: 1995: 490-492). Sırp'ların da eski gücünü yitirmesi ile meydan Osmanlılara kalır.

Rumeli'de Osmanlıların ilk ele geçirdiği yer olan Çimbi Kalesi'nin yeri ise net olarak tarif edilmiş değildir. Ancak, Gelibolu'nun kuzeyinde olduğu tarif edilmiştir. Âşıkpaşazâde, "Görece'den aşağı, Virancahisar" karşısındadır diye belirtir (Âşıkpaşazâde, 2007: 91). Ancak Virancahisar'ın yeri belli değildir (Aktepe, 1950: 292). Aktepe, uzun uzadıya yaptığı tedkikler sonucunda Çimbi Kalesi'nin Bolayır ve Kavak Deresi arasında, sahil boyunca uzanan kesimde ve büyük ihtimalle de Kazanağzı mevkiinin güney kısmında yer aldığı sonucuna varır (Aktepe, 1950: 302).

Süleyman Paşa, Gelibolu'nun zaptından kısa bir süre sonra Biga'da av esnasında attan düşerek vefat eder. Bu duruma çok üzülen babası da oğlunun vefatından iki ay sonra vefat eder (Âşıkpaşazâde, 2007: 94-95; Neşrî, tz: 92,).

Osmanlılar, Gelibolu'yu ele geçirdikten sonra süratle burayı iskâna tabi tutarlar. Erken dönemdeki iskân hareketi mecburi bir göç şeklinde tezahür eder. Bu durum Osmanlıların Balkanlara geçici bir süre için değil, vatan tutmak için yaptıklarına işaret eder. Süleyman Paşa, babası Orhan Gazi'den Müslüman nüfusun bir kısmının buraya nakledilmesini ister. Bunun üzerine Karasi vilayetinden buraya gemilerle Mülüman nüfus getirilir. Süleyman Paşa bir yandan fetih hareketine devam ederek Tekirdağ'a kadar ulaşır. Edincik'ten gemi ile pek çok adam geçirilir. Süleyman Paşa hisardaki sipahi ve kâfir evlerini de bunlardan gelebilecek tehdiye karşı boşaltarak bu sipahileri

Karasi vilayetine geçirtir. Diğer yandan da Anadolu'dan pek çok gönüllü yiğit Rumeli yakasına geçmeye devam eder (Âşıkpaşazâde,2007: 93; Neşrî, tz: 87; Hadidî,1991: 73). Süleyman Paşa, Gelibolu Kalesi'nin surlarını tamir ettirmiş, içine karşı yakadan gelen Türk halkını iskân etmiş, kasabalara subaşılardan tayin etmiştir (Tekindağ, 1980: 191). Osmanlılar, Katolik-Ortodoks çekişmesi yaşandığı dönemde Balkan topraklarında, Hristiyan kitleler üzerinde uzlaşmacı bir politika izlerler. İstimalet adı verilen bu müsamaha politikası ile gayrimüslimlere tanınan haklar titizlikle yerine getirilir. Balkanlardaki yerli askeri zümreler de statülerini koruyarak, Osmanlı askeri teşkilatı içinde yer alır.

Osmanlı İmparatorluğu, bir Balkan devleti olarak doğar ve gelişir. Bu sebeple Balkan fetihleri ve ardından burada yapılan iskân hareketleri önem arz eder.

Hadidî'de yer alan kayda göre, Firecük'ü ele geçiren Süleyman Paşa, burada Orhan Gazi adına hutbe okutur²⁴. Kendisinin Firecüklü olduğunu belirten Hadidî, burayı medhederek “n'ola medh itse anı” beytini düzer. Süleyman Paşa bundan sonra Gelibolu'ya döner (Hadidî, 1991: 79).

Süleyman Paşa vasiyet olarak, Bolayır'da defnedilmeyi, kâfirler saldırsa bile kaçmamalarını, Allah'a tevekkül edilmesini ister. Süleyman Paşa'nın vefat haberini işiten kâfir asker toplayıp, Duzla tarafına gelirler. Bolayır'da, kâfir sayısından çok daha az olan Türkler, hemen Süleyman Paşa'nın tabutunu bir duvar altına saklarlar ki kâfirin eline geçmesin.

Sultan Orhan'ın vefatından sonra Murad Gazi, Bursa'da tahta oturur (Oruç Bey, 2007: 21-22). Murad, Gelibolu'ya geçmeden önce Ankara üzerine yürür, Ankara Kalesi'ni kâfirden teslim alır (Neşrî ,tz: 97). I. Murad, Trakya fatihi olarak ön plana çıkar (Jorga: 2009: 198).

1360-61 senesinde Murad Rumeli'ye yönelir, Karasi ilinden kalabalık asker toplar. Lalası Şahin'i yanına alır, Gelibolu'dan geçerek Batanoz hisarına doğru yol alır. Kale

²⁴ Neşrî'de yer alana kayda göre, İznik'in fethedilmesi sonrası, aynı dönemde tesadüfen sultan II. Alâaddin'den davul, bayrak, hilat gelir. Sultanlık divanı düzenlenir. Osman Gazi nevbet vurulurken saygı için ayakta durur. Bu adet II. Mehmed dönemine kadar devam eder. Osman Gazi, Sultan Alâaddin zamanında bir nevi bağımsızlık kazansa da, edeb gereği hutbeyi sultan adına okutur. Osman Gazi adına ilk hutbe Karacahisar'da okunur (Neşrî,tz: 56-57).

teslim olur. Buradan Çorlu Hisarı'na geçilir. Burası itaat etmeyince yağma emri üzerine savaş başlar. Sonunda hisar teslim alınır. Sırada Missini Hisarı yer alır. Kalenin tekfuru Murad Han'a kilidi teslim eder. Buradan da Birgos Kalesi'ne geçilir, boş bulunan hisar ateşe verilir. Hacı İlbey, Dimetoka Kalesi'ni ele geçirir. Diğer yandan Gazi Evrenos Keşan Hisarı'nı alır (Âşıkpaşazâde, 2007: 95-96). Gazi Murad, Birgos'tan Eski'ye gelir, kaleyi boş bulur. Hisar halkının Edirne'de toplandığı haberi gelir. Lalası Şahin'i Edirne'ye gönderir. Lala, kâfirleri bozguna uğratar. Sultan Murad, Hacı İlbey²⁵ ve Evrenos Edirne'ye gelirler. Bunu haber alan Edirne Tekfuru taşan Meriç nehri vasıtasıyla kayıkla kaçarak İnez'e gider. Hisarın kapısı açılarak teslim olunur. Edirne hicri 761 (m. 1360-61) yılında ele geçirilir (Âşıkpaşazâde, 2007: 97). Edirne'de tahta oturan Murad, Lala Şahin'i Zağra ve Filibe dolayına akına gönderir. Evrenos ise İpsala'yı ele geçirir. Bunlar buldukları yerlerin uç beyi olurlar. Çandarlı Halil'in kadıasker olduğu dönemde Karaman vilayetinden gelen Kara Rüstem isimli bir kişi, Halil'e esirlerin beşte birinin tanrı buyruğu icabınca hana verilmesi gerektiğini belirtir. Padişah ise eğer tanrı buyruğu ise bunun uygulanmasını emreder. Bunun üzerine her esirden 25 akça vergi alınması uygulamasına başlanır. Diğer taraftan Gazi Evrenos'a ise akından elde edilen beşte bir esiri padişah için almasını, eğer 5 esir yok ise her esirden 25 akça almasını haber verirler. Halil Paşa'nın esirlerin Türklerin yanına verilerek Türkçe öğrenmesi sonra da yeniçeri yapılması teklifi kabul edilir. Yeniçeri sayısı her gün artar. Bunlara ak börk giydirilir (Âşıkpaşazâde, 2007: 98).

Süleyman'ın Gelibolu'ya yerleşmesinin ardından Balkan ülkeleri Türkler tarafından sistemli bir şekilde ele geçirilir. Osmanlı ordusu 1359 senesinde ilk defa İstanbul surlarının önünde görülür. 1361'de Dimetoka ve ardından Edirne Türklerin eline geçer (Hoca Sadettin, 1995: 114-117; Âşıkpaşazâde, 2007:97; Oruç Bey, 2007: 24-25). I.Murad zamanında Güney Slav illeri işgal edilir. Lala Şahin 1363 yılında Filibe'ye girer ve ilk Rumeli beylerbeyi olarak burada kalır. Türk ilerlemesi planlı kolonizasyon eşliğinde devam eder. Feth edilen yerler önde gelen Türklere dirlik olarak dağıtılır. Bizans imparatoru destek ümidi ile Roma yolunu tutar (Ostrogorky, 1995: 493-494).

²⁵Veziiri Hacı İlbegi var idi, Karasi mülkine ser-leşger idi/ Karasi-oğlı hizmet tapusunda/ İki yıl durdu Orhan kapusunda” (Hadidi, 1991: 68).

Ancak Bizans imparatoru dönüş yolunda Vidin’de Bulgarlar tarafından esir alınır. Savoyen kontu Amedeo Bizans imparatorunu kurtarır. Amedeo 1366 yazında Gelibolu’yu Türklerden geri alır (Kurtoğlu,1938: 41). Kont, sadece Bizans imparatorunu serbest bıraktırmakla yetinemez, Bulgarın elinde bulunan Karadeniz’in batısındaki bazı yerlerin de boşaltılmasını sağlar (Ostrogorky, 1995: 495). Osmanlıların Trakya’ya yerleşmesinden Sırp Makedonyası doğrudan etki altında kalır. Bunun üzerine Sırp kralı Edirne üzerine yürür ve Çernomen (Çirmen) denilen yerde iki ordu karşılaşır. Sırp ordusu ağır bir mağlubiyete uğrar (Başar, 1998: 52-53; Lutrell, 2000: 137).

Edirne’nin ele geçirilmesinde sonra 1362 yılında Rumeli Beylerbeyliği kurularak başına Lala Şahin getirilmiştir. Anadolu Beylerbeyliği ise yaklaşık 30 yıl sonra 1393 yılında kurularak başına Timurtaş Paşa getirilir.

Lutrell, Türklerin bu başarıları karşısında Ege Denizi’nde önemli çıkarları olan İtalyan cumhuriyetlerinin durumunu, “Latinler Türk tehdidine karşı çok yoğun bir diplomatik yazışma yaptılar, ama bu sorun için hemen hemen hiç kaynak ayrılmadı; bunun sonucu olarak da, Latinler pek başarılı olamadılar” şeklinde ifade eder (Lutrell, 2000: 138). Yıldırım Bayezid, Timur eline düştüğü zaman bile Latinler, Türkleri Avrupa’ya naklederek güvenliklerini temin ederler (Lutrell, 2000: 148).

Balkanların kalan kısımlarının Türkler tarafından işgali an meselesi haline gelir. Türklerin bu zaferi Bizans’ın durumunu daha da sıkıntılı hale getirir. Bu zaferden bir süre sonra Bizans Türklere haraç ödemek ve Osmanlı ordusuna yardım etmeyi kabul etmek zorunda kalır. (Ostrogorky, 1995: 498). 1376’da IV. Androniskos Türk desteği ile İstanbul’a gelir, baba ve kardeşini tutuklatır. Gelibolu’yu Türklere geri verir. Bu dönemde Bizans dış güçlere bağımlı haldedir. V. Ioannes ve II. Manuel, Temmuz 1379’da Türk desteği sayesinde İstanbul’a girer. Bunun koşulu ise Manuel’in her sene belirlenen haracı ve yardımcı kuvvetleri Osmanlı sultanına göndermesi olur (Ostrogorky, 1995: 499-501).

1383’te Serez kesin olarak Türklerin işgaline uğrar. 1387’de Türk orduları Selanik’i alır. 1385’te Sofya, 1386’da Niş alınır. Haziran 1389 senesinde Sırp ve Bosna kuvvetleri, Kosova’da Türklere karşı büyük hezimet yaşar. Bu savaş Türklerin Balkan

fethinde önemli bir aşamaya işaret eder (Ostrogorky, 1995: 503; Jorga, 2009: 24). Bu savaş esnasında I. Murad şehit düşer.

1333 yılında Evrenos Bey, Taselya'ya hâkim olur. Osmanlılar, Yunanistan'ın diğer kısımlarını fethetmeye yönelir. Buradaki güç sahipleri arasındaki anlaşmazlıklar Osmanlıların ilerlemesini kolaylaştırır. 1393 senesinde Bulgar Çarlığı kesin olarak Osmanlı boyunduruğuna girer (Ostrogorky, 1995: 507). Osmanlıların bu ilerleyişi, Batılıları Türk tehlikesine karşı birlikte hareket etmeye sevk eder. Bizans'ın yardım isteği ve Macar kralının çağrısı ile Avrupa şövalyeleri bu çağrıya iştirak eder. 1396 Niğbolu'da yapılan savaşta Türkler karşı tarafı neredeyse imha eder. Bundan sonra ise Balkan devletlerinin durumu daha da ümitsiz bir hal alır. İstanbul da her an elden çıkabilirdi. Bu dönemde Bizans Ortodoks Kilisesi'nin durumu, siyasi durumun aksine daha etkili durumda idi. Kilise devleti korur durumda idi. "Bizans'taki baskı ve sıkıntı 14. yüzyıl son yıllarında öylesine bir hal almıştı ki, imparatorun dünyaya yeni yardım feryatnâmeleri göndermekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştı" (Ostrogorky, 1995: 511). Ancak bu dönemde ortaya çıkan Timur ile mücadelede konusu Bizans'ın ömrünü yarım yüzyıl daha uzatır. Ancak Bizans, Osmanlı'nın ciddi sıkıntı yaşadığı bu dönemde bile fırsattan yeterince faydalanamaz. Bunun arkasından I. Mehmed döneminde Osmanlı-Bizans ilişkileri genel olarak anlaşma yolunda gider. Ancak bu durum II. Murad'ın 1421'de tahta geçmesi ile bozulur. Bizans tahta hak iddia eden Mustafa'yı Osmanlı'ya karşı kullanmak ister²⁶.

²⁶ Bizans'ın Mustafa'yı Osmanlılara karşı kullanmak istemesi konusunda Bizanslı yazar Chalkokondyles detaylı bilgi verir. Bizans, Osmanlı tahtına Murad'ın çıktığını haber alında, Beyazıd'ın oğlu olduğu söylenen Mustafa'yı, gözetim altında tutulduğu Limni'den çağırır. Kötü hava koşulları sebebi ile Mustafa'yı çağırmaya gidenler, Gelibolu'da karaya çıkarlar. Böylece, Mustafa buraya ulaştığında, kendisini Rumeli'de hükümdar yaparak, Gelibolu'yu kendilerine teslim etmesini sağlayacaklardı. Ancak, Bizans'ın beceriksizliği sebebiyle kenti II. Murad ele geçirir. Osmanlı veziriazamı ve Rumeli beylerbeyi Bizans'a giderek, anlaşma teklifinde bulunur. Bu anlaşma karşılığında Bizans'a rehinelere, altın ve Gelibolu'da birçok yeri vermeyi teklif eder. Veziriazam, imparatorun Mustafa'ya önem vermemesi için böyle davranmıştı. Genç yaşta olmasına rağmen iktidar konusunda büyük düşünen Beyazıd, Bizans imparatoruna bu teklili iletir. Bizans'ta ise bu durumda Mustafa ve Beyazıd arasında iktidar çatışması olursa kendisinin daha avantajlı olacağını yönünde karar belirir. Ancak, Bizans imparatoru daha sonra Mustafa'dan yana tavır alır. Bizans, Mustafa'nın hükümdar olması ve böylelikle de Gelibolu'nun kendilerine teslimi için, Mustafa'dan yana tavır koyar. Bizans daha Mustafa Gelibolu'ya ulaşmadan ön hazırlıklara başlar. İzmir Beyi Cüneyd de süratle bölgeye gelir, Bizans safında yer alır. Kısa süre sonra Mustafa da Gelibolu'ya gelir ve şehir Mustafa'ya iltihak eder. Mustafa, Gelibolu yarımadasında sultan olarak tanınır. Bizans Mustafa'dan Gelibolu'yu kendisine teslim etmesini ister. Mustafa halkın tepki göstereceğini bildiğinden, sultan olduktan sonra şehri teslim edeceğini bildirir. Mustafa, Trakya içlerine doğru yürür. Rumeli'deki Osmanlı ordusu Mustafa'yı sultan olarak tanır. Mustafa daha sonra Cüneyd'i yanına alıp Anadolu'ya yönelir. Mustafa bu arada Bizans imparatoruna elçiler göndererek tahta çıkınca Gelibolu'yu iade edeceğini bildirir. Anadolu'da Ulubat Gölü yakınlarında Murad'ın ordusu karargah kurar. Murad'ın ordusu Bizans'ın kendileri ile ittifak yaptığını dair söylenti yayınca, İzmir Beyi Cüneyd ata topraklarına kaçarken diğer beyler de Mustafa'nın başarısız olacağını düşünüp dağılır. Bunun üzerine

Bunda da başarılı olamayınca, Osmanlının kendisine karşı sert tavır almasına neden olur (Ostrogorky,1995:515). Haziran 1422'de II. Murad şehri kuşatır, kenti denizin bir ucundan diğer ucuna karşı kuşattıktan sonra toplarla yıkmaya çalışır. Kuşatma on iki gün boyunca devam eder, ancak toplara dayanıklı surlar yıkılmaz (Kırlıdökme Mollaoğlu,2005:64-65). Bu sefer de Bizans sultanın kardeşi Mustafa'yı kışkırtır. Mustafa Anadolu'da kendisine taraftar bulur. Ancak daha sonra ele geçirilip darağacına asılır (Kırlıdökme Mollaoğlu,2005:66).

1423 yılında Sultan Murad, Mora'ya girer, yakıp yıkar. Bizans yeniden haraca bağlanır. Bu tarihten sonra Bizans bir daha bağımsızlığına kavuşamaz (Ostrogorky,1995:515). Manuel'den sonra 1425-1448 yılları arasında Bizans'a VIII. Ioannes hâkim olur. Ioannes yeniden union çalışmalarına başlar. Roma'ya itaat ederek de olsa Türklere karşı koyma çabasına girişir. Ancak istenilen sonuç alınamaz. Yine Macarların öncülüğünde 1444 senesinde başlayan Haçlı seferi sonucunda bu kez Osmanlılar yenilgiye uğrar. Aynı yıl Varna'da yapılan savaşta bu kez Hristiyanlar darmadağın olur. Bu sonuçla birlikte Türk ilerleyişine karşı Hristiyanları kurtarma düşüncesi de tarih olur.

1448'de VIII. Ioannes ölünce yerine Konstantinos geçer. 1451 senesinde II. Mehmed tahta çıktığında ilk işi Bogaziçi kenarında Rumeli Hisarı'nı inşa ettirmek olur. İstanbul'un düşüşünden 5 ay önce Ayasofya'da union ilan edilerek Roma usulü ayin yapılır. İstanbul halkı buna tepki gösterir. Bizans imparatorunun üst düzey memurlarından biri, Latin külâhı yerine Türk sarığına tercih edeceğini dile getirir (Ostrogorky, 1995: 524-525).

Sultan II. Mehmed'in İstanbul kuşatmasında Gelibolu önemli rol oynar. Osmanlı sultanı, savaş gemilerini Gelibolu'dan Boğaziçi'ne gönderirken kendisi de karayolu ile Boğaz'a gelir . Boğaz'ın en dar yerine (yaklaşık 1294 m.) gıpta edilecek bir kule yaptırır (Kritovulos, 2005: 37-38).

Mustafa da kaçarak Çanakkale Boğazı'na doğru gelir. Bizans ise Murad'ın Rumeli'ye geçmesini engellemek için çaba sarf etmez. Buna rağmen Mustafa, Murad'dan önce Gelibolu'ya geçmeyi başarır. Murad demir atmış büyük bir Ceneviz gemisine rastlar, kendisi ve ordusunu Rumeli'ye geçirmesi için büyük miktarda gümüş para öder. Böylelikle Murad karşıya geçer. Mustafa bir çalığın arkasına saklanmış olarak ele geçirilir ve idam edilir. Mustafa Rumeli'de 3 yıl hâkimiyet sürer. Murad bundan sonra İstanbul'a karşı bir sefer düzenler (Kırlıdökme Mollaoğlu, 2005: 56-61). Yine bir Bizans kaynağı Chronicon Minus'ta, Mustafa'nın Gelibolu'da Rumeli hükümdarı yapıldığı, ancak Mustafa'nın hükümdar olduktan sonra vaad ettiği gibi Gelibolu'yu Bizans'a vermeyi reddettiği, Sultan Murad'ın Mustafa'yı 1422 yılında yakalatarak öldüttüğü ifadesi yer alır (Sfrancis, 2009: 64-68).

Kritovulos, medhiye düzdüğü Osmanlı sultanı II. Mehmed için, “zihnini ve kalbini kaplayan, bütün çalışmalarını birleştiren gayesi İstanbul’u almaktı. Osmanlı Devletinin sonraki genişlemesinde o şehri hareket merkezi olarak açmak istiyordu. Hakikaten de İstanbul’a sahip olan ve civarına hâkim olan bir dünya fatihi için, memleketini genişletmek kolaylaşacaktı” ifadesine yer verir (Kritovulos, 2005:4 0).

1453 yılı Nisan başlarında II. Mehmed Bizans’ı kuşatma altına alır. Güçlü Bizans surları o zamana kadar kullanılmamış büyük toplar sayesinde yıkılır. Mayıs ayının sonunda şehir düşer. Bizans yıkıntıları üzerine, eski Bizans ülkelerini de birleştiren Türkler hâkim olur. Bizans yıkılır, ancak onun siyasi-fikri geleneği özellikle Avrupa devletleri üzerinde etkisini sürdürür.

BÖLÜM 2: GELİBOLU'NUN KÜLTÜR HAYATI

1.1. Bilim Adamları ve Eserleri

1.1.1. Yazıcı Salih

Osmanlı'nın erken döneminde Gelibolu'da ilim hayatı söz konusu olduğunda ilk akla gelen Yazıcızâde ailesi olur. Özellikle bu aileden Yazıcızâde Mehmed'in kaleme aldığı Muhammediyye adlı eser asırlar boyu Osmanlı Türk-İslam topraklarında Kuran ile birlikte başköşede yer almış, gelenekselleşmiş Muhammediyye okumaları tertip edilmiştir. Muhammediyye, evlerde bir araya gelerek okunmakla kalmamış, aynı zamanda medreselerde ders kitabı olarak da yerini almıştır.

Yazıcı Salih'in doğum tarihi ve yeri konusunda kesin bir bilgi yoktur. Yazıcı Salih'in Şemsiyye adlı eserini 1408 senesinde Ankara'da ikamet eden İskender b. Hacı Paşa'ya ithaf etmesi sebebiyle Ankaralı olduğu ya da hayatının bir dönemini Ankara'da geçirdiği düşünülebilir. Bu durumda Yazıcızâde ailesi Gelibolu'ya sonradan gelip yerleşmiştir (Şahin, 2008: 728). Salih, kâtip olarak devlet görevinde bulunduğundan Yazıcızâde ailesi olarak tanınmıştır (Çelebioğlu-Erarslan, 1979: 363). Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsçayı iyi derecede bildiği anlaşılır. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir.

Yazıcı Salih, 1408 senesinde telif ettiği *Şemsiyye* adlı eseriyle Gelibolu'da melhame tarzında eser veren ilk kişidir. Bu eser yazarın bilinen tek eseridir. Bu eserini İskender bin Hacı Paşa Nasirüddin bin Hüsrev Şah'a takdim eder (Yazıcızâde Mehmed, 1996:11). Astroloji alanında Türkçe yazılmış eserlerden biri olan *Şemsiyye*'nin çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. Bu durum esere gösterilen rağbeti işaret eder.

Şemsiyye, Anadolu'da astroloji üzerine yazılmış ilk Türkçe eserdir. Mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. 12 babdan oluşan eserde her bab 25 bölüme ayrılarak toplam 300 bölümden oluşur (Batur, 1996: 3). Sade bir dille yazılmıştır. 12 ayın genel özelliklerinin yer aldığı bölüm Teşrin-i Evvel (ekim) ayı ile başlar. Teşrin-i Âhir (kasım), Kanun-u Evvel (kasım), Kanun-u Ahir (ocak), Şebat (şubat), Azer (mart), Neysan (Nisan), Ayar (mayıs), Hıziran (haziran), Temmuz (temmuz), Ab (ağustos) ve Eylül (eylül) ile devam

eder (Batur, 1996: 26-35). Hangi ayda hangi gıdalar alınmalı, ne yapılmalı (mesela kan aldirmek, ot içmek, hamama gidip gitmemek, az ya da çok su içmek, hacamat için uygun mudur, hayvanlar ne âlemededir, oğlak eti mi yoksa sığır eti mi tercih edilmelidir, hangi ayda güneş tutulması neye işaret eder, tutulduğunda kızarırsa neyin alametidir, hangi ayda ay tutulursa ne olur, hangi ayda gök gürlemesi neye delalet eder, yer gürülürse ne olur vb.) konularında ilginç kayıtlara rastlanır. Gökkuşağı, şimşek, gökteki kızılılık hangi zamanda neye işaret ettiği anlatılır. Mesela ekim ayında gök gürlerse ise sultanlar arasında pek çok savaş olacağına işarettir. Eğer kasımda gök gürlerse ise dört ayaklı hayvanların çokça kırılacağına ve vebaya işaret eder. Aralıkta gök gürlemesi fitneye, ocakta gök gürlemesi şiddetli kışa işaret eder. Şubat'ta gök gürlerse meyve az olur. Mart'ta gök gürlerse ateşli hastalıklara, nisanda savaşların çokluğuna, Şam'da kuraklık, Babil ve Konstantin'de savaşlara, haziranda şiddetli yaza, temmuzda kuraklığa, ağustosta sert kışa, eylülde ulu bir zatın vefatına işaret eder (Batur, 1996:91-93). Hz. Danyal'a atıfta bulunularak şu bilgiler yer alır: Ocak ayı pazar gününden başlarsa bereketli yağmurlar sebebi ile ot ve pamuk mükemmel olur. Padişah zülmünden pek çok şehir harap olur. Boğaz ağrısı ve küçük çocuk hastalıkları çok olur (Batur, 1996: 29).

12 ayın genel özellikleri ile ilgili kısımda temmuz ayından söz ederken, gelecek yıl için hangi ürünün daha iyi mahsul vermesini öğrenebilmek için bu ayın ilk on gününde bir saksıya her tahıldan bir tohumu ekmeyi, saksının gündüz güneşe gece ise içeri alınıp yıldız görmeyecek bir yere konup 17. günün sabahı sabah namazını müteakip saksıda yeşil filiz veren tohumun ekilmesi tavsiye edilir. Yine bu ayın 18. gününde bu yıl ne kadar yağmur yağacağını tesbit edebilmek için, aynı ağırlıkta pamuk ve taş parçası alıp, pamuğun eşik dışına gömülerek ertesi gün, gün doğmadan pamuğu çıkarıp tartmayı ve eğer taş ve pamuğun ağırlığı eşit çıkarsa güzel bir şekilde yağmur yağacağı, yok eğer pamuk ağır basarsa ise çok yağmur yağacağı, eğer taş ağır basarsa kuraklığa işaret ettiği belirtilir (Batur, 1996: 33-35). Kurbağa ve soğulcan çok yağarsa tahıl bol olur ama hastalık da çok olur²⁷.

²⁷ Yağsa soğulcan eger ya kurbağa/Taşa cümle su katı yağmur yağa
Yıl ucuzlukdur katı hoş ola hal/İlle yimişde öküş ola zevâl
Hastalık çokdur bu yıl hem var necat/İzzete kuvvete ömre na-sebat (Batur, 1996: 222).

Adı geçen eserin kapsadığı bilgilerin, Nuh, Danyal Peygamber ve Lokman gibi hekimlerden geldiği rivayet edilir (Gibb,1998: 248). Eser, Cevrî adlı biri tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilir. Cevrî, eserin daha önce Türkçeye çevrildiğini ancak yetersiz olması sebebiyle, bir dostunun da isteği üzerine yeniden düzenlediğini belirtir (Gibb, 1998: 249). Bu eser, Sultan II. Murad'ın vezirlerinden İskendar Paşa'ya ithaf olunmuştur. Yazıcı Salih'in eserlerinden döneminin ilim ehlerinden olduğu anlaşılır. Kabri oğlunun yakınındadır (Bursalı Mehmed Tahir Efendi, tz: 302).

Yazıcı Salih'in günümüzde Şemsiyye olarak bilinen eseri ulaşmıştır. Gelibolulu Âlî Efendi'nin söz ettiği diğer eserleri ise günümüzde mevcut değildir.

1.1.2. Yazıcızâde Mehmed

Yazıcı Salih'in büyük oğludur. Çocukluk ve ilk gençlik yılları hakkında kaynaklarda fazla bir malumat yer almaz (Yazıcızâde Mehmed, 1996: 17). Gelibolu'yu sonradan vatan edininip yerleştikleri Muhammediyye'de yer alan şu beyitle açıklığa kavuşur:

“Onun sevgisine edip tavattun /Gelibolu'da kılmıştım temekkün” (Yazıcızâde Mehmed, 1996: 597).

Yazıcızâde Mehmed, Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelerindedir. Hacı Bayram-ı Veli, Edirne'ye yolculuk yaparken Gelibolu'ya uğrar²⁸. Burada Yazıcıoğlu kardeşler ile tanışır. Yazıcıoğlu kardeşler, Hacı Bayram-ı Veli'ye bağlanırlar (Cebecioğlu, 1994: 64; Taşköprülüzade, 2007: 113; Evliya Çelebi, 1984: 222). Hacı Bayram-ı Veli dönüş yolculuğunda tekrar Gelibolu'ya uğramış ve kendisine nasihatte bulunmuştur. Evliya Çelebi, Gelibolu'da Bayramî tarikatinden *nice yanık âşıkları* olduğunu kaydeder (Evliya Çelebi, 1984: 223).

Yazıcızâde kardeşlerin ilk hocaları muhtemelen babalarıdır (Çelebioğlu, 1996: 18). Daha sonra Yazıcızâde Mehmed ilim tahsil etmek gayesi ile İran ve Maverâünnehir'e gider (Vassaf: 2006: 458). Burada Haydar-ı Hafî ve Zeyne'l-Arab gibi şahsiyetlerle

²⁸ Hacı Bayram-ı Veli, Şeyh Bedreddin'in idamı (1420) ile neticelenen olayın ardından muhtemelen devlete karşı bir isyan hazırlığı söylentisi sebebiyle Sultan II. Murad tarafından Edirne sarayına çağırılmış ve bu yolculuğu sırasında Gelibolu'ya uğramıştır. Sultan, Hacı Bayram-ı Veli ile görüşmüş ve söylentilere itibar etmeyerek Hacı Bayram'dan özür dilemiş ve Ankara'ya dönmesine müsaade etmiştir. Sultan, Bayramiyye mensuplarından vergi alınmamasını emretmiş, ayrıca Edirne'de Hacı Bayram adına mahalle, zaviye ve çeşitli vakıflar kurulmuştur. Gelibolu'da Bayramîlik, Yazıcızade Mehmed ve kardeşi Ahmed Bican tarafından temsil edilmiştir (Azamat, 1996: 117-118).

tanıştır, onlardan ders alır (Gibb, 1998: 250). Haydar-ı Hafî ve Zeyne'l-Arap gibi dönemin önde gelen âlimlerinin tedrisinden geçse de esas feyz kaynağı Hacı Bayram-ı Veli'dir (Bursalı Mehmed Tahir Efendi, tz: 222). Eserlerini başlangıçta Arapça olarak kaleme almıştır. Arapçaya ve Farsçaya şiir yazabilecek derece hâkimdir (Çelebioğlu, 1996: 20).

II. Murad döneminde Konya'nın ele geçirilişi münasebetiyle sefaretle Mısır'a gönderildiği rivayet edilir (Vassaf, 2006: 458-459).

Yazıcızâde Mehmed'in aile yaşamı ile ilgili olarak, evlendiği ancak eşinin kendisinin kıymetini pek de takdir edemediği kaydedilir (Çelebioğlu, 1996: 24). Bir rivayete göre, Yazıcızâde Mehmed, ailesini geçindirmekte sıkıntı çeker. Bir gün hanımı ocağa bir tencere koyar, çocukları ve eşini evde bırakarak hamama gider. Giderken de evdeki tek yiyeceğin tencerede kaynamakta olan yemek olduğunu belirterek, dikkatli olmalarını tembih eder. Hanımın evden çıkmasının ardından kapıya dilenci gelir, ocakta kaynamakta olan yemeği görür. Yazıcızâde de geleni boş çevirmek istemez, tencere ile birlikte yemeği de verir. Hanımı eve döndüğünde bu durumu öğrenince feveran eder. Bunun üzerine şeyh kenara çekilir, Allah'a tevekkül eder. Tam bu sırada kapı çalar. Hanımı kapıyı açtığı anda 10 değişik yemek getiren padişahın ulağı ve kadıyı karşısında görür. Meğerse padişah o gece şehrin kadısına haber ulaştırmış, Yazıcızâde Mehmed hakkında sual sordurmuş. Ancak kadı, şeyh hakkında ciddiyetsiz şeyler söyleyince, ulak kendisine ikram edilenlerden şeyhe de ikram edilmedikçe ağzına bir lokma koymayacağını söylemiş. Bunun için şeyhe ikramlardan gönderilmiş (Gibb, tz: 251).

Yazıcızâde Mehmed, Gelibolu'da kasaba dışında denize nasır bir yerde kayalara oyduğu bir kovukta Muhammediyye adlı ünlü eserini kaleme alır. (Cebecioğlu, 1994:64; Evliya Çelebi, 1984: 222). Burada yedi yıl boyunca ateşte pişmiş yemek yemez, zikrullah ile meşgul olur (Vassaf, 2006: 459).

Yazıcızâde'nin 1449 yılında tamamladığı eseri Muhammediyye, Osmanlı kültür hayatının en temel eserlerindedir (Azamat,1996: 93). Hoca Sadettin, Yazıcızâde Mehmed'in, "yüzünü Hakk'a döndüren yalnız yaşamaktan hoşlanan şeyhlerden biri", olduğunu ifade eder (Hoca Sadettin, ,1992: 98). Mustafa Kara, "üç kıtaya uzanan Osmanlı devletinde en çok okunan 10 kitabı tespit etmek üzere bir anket yapabileme imkânımız olsaydı,

Muhammediyye ile Envârü'l-Âşıkîn bu on kitaptan ikisi olurdu” şeklinde yorum yapar (Kara, 2001: 161). Yazıcıoğlu'nun diğer eserleri ise şunlardır: *Tefsir el-Fatiha*, *Şerhu Füsus el Hikem*, *Megarib el Zaman li Gurûb el-Eşyâ fi'l Ayn ve'l-ıyân* (Şeşen, 2002: 283).

Muhammediyye, mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Mesnevilerin baş kısmında adet olduğu üzere Yazıcıoğlu Muhammediyye'ye sebep-i telif ile başlar. Ardından rüyasında peygamberi gördüğünü anlatır. Yazıcıoğlu'nun en şöhretli eseri olan Muhammediyye üç ana başlık altında incelenebilir: Yaratılışla ilgili ilk kısımda (1-1413 arası beyitler), dört halifenin medhiyesi, telif sebebi²⁹ ve tevhid³⁰, Hz. Muhammed'in nurunun yaratılması ve kainatın onun yüzü suyu hürmetine yaratılması³¹, Adem ve Havva'nın yaratılışı ve cennetten yeryüzüne inişi anlatılır. İkinci kısımda ise (1414-1456. beyitler) Hz. Adem'den itibaren bütün peygamberlerin, özellikle Hz. Muhammed'in hayatı, Ehl-i Beyt ve halifeleri anlatılır. Son bölümde ise (1456-8765. beyitler) kıyamet alametleri, deccalın ortaya çıkışı, İsa'nın inişi³², cennet, cehennem gibi konular yer alır (Uzun, 2005: 586). Muhammediyye'de tevhid, na't, mi'raciye, devriye, şemail ve medhiye tarzında manzumeler yer alır. *Kaside-i İlahiyye* başlıklı manzume, daha sonra Türk edebiyatında ilahi adıyla gelişecek olan türün başlangıcıdır. Bununla birlikte Gibb, eserin şiir değeri hakkında güzel şeyler söyleyebilmenin zor olduğunu belirtir. Aslında yazarın hedefi de zaten bir sanat eseri ortaya koymak değil, okuyucuyu bilgilendirmektir (Gibb, tz: 256).

Aynı zamanda bir mutasavvıf olan Yazıcızâde Mehmed, sıdk ve süluk u riyazette, Bayezıd-ı Bestamî, lafzda Sâdi Şirazî'ye denktir (Vassaf, 2006: 459). Latîfî,

²⁹ Bir gece rüyasında Hz. Peygamberi gördüğünü belirten müellif bunu;
“Be-nagah düşüm olur bir gece ben/Görürem kim Muhammed sırr-ı esra

...
İçir hikmet şarabın ümmetime/Sözümü söyle halka âşikârâ
Tamamet dolsun iller mu'cizâtım/Yetişsin sözlerim mülk ü diyâra
Şu resme eyle imdi beni takrir/İşitsin Mısır u Şâm Rum u Buhara
Yenile mevlidim çıksın cihana/Egerçi söylenir dehren fe dehrâ
Ki düpedüz âlemin halkı işitti/Benüm evsâfımı beren ve bahrâ” mısraları ile anlatır (Çelebioğlu, 1996: 5-6).

³⁰“İlahün Vehidin Rabbün Teâlâ/ Hüvel'İlahü'l-Bediü'l-Hakku'l-ala” (Çelebioğlu, 1995: 2).

³¹“Onu kendi için halkı onunçün/Yarattı tal'atın etti musaffâ” (Çelebioğlu,1996:2).

³²“Bu hal içindeken Deccal girü lutf eyleye Allah/Ki İsa'yı ede inzal ede yerde delalatı
Dımaşk'ta Ak minareye nüzul eyleye pes İsa/Ki Deccal'i Helak ede velî etmez risalatı” (Çelebioğlu, 1996: 318-319).

Muhammediyye’de yer alan şu beyte dayanarak sembolik ifade ile gizli olana işaret edildiğini bildirir:

“Ela ey server-i hûban mine’l-ayn/Demadem keşf-i didar et götür yüzden hicabeyni”³³

Latifî, Muhammediyye’nin müfessir ve muhaddisler arasında da çok tutulan sağlam bir eser olduğunu ifade eder (Latifî, 1999: 63). Yazıcızâde Mehmed ile ilgili çeşitli efsanevi rivayetler de vardır. Buna göre yazar, Muhammediyye’yi yazmaya başladığında zaman zaman Hızır a.s gelip kendisine yardımcı olmuştur (Gibb, tz: 250). Bir başka rivayete göre yazar Allah’a karşı öyle bir aşk ve özlemle doludur ki, eserini yazarken bir ah çektiğinde varağın kenarından bir delik açılır (Gelibolulu Mustafa Ali, 1997: 400).

Muhammediyye kaleme alındığı dönemden itibaren, yüzyıllar boyunca Osmanlı coğrafyasının çok büyük bir kısmında okunan bir kitap olmuştur. Hatta bunun için okuma meclisleri düzenlenmiş, Muhammediyye okumaları gelenekselleşmiştir. Muhammediyye Osmanlı dönemi Müslüman Türk evlerinde Kuran ile birlikte el üstünde tutulmuştur. Eser medreselerde ders kitabı olarak da yerini almıştır (şahin, 2008: 735-736). Muhammediyye, Muhammediyyehânlar tarafından Mevlid gibi besteli olarak okunmuştur.

Geçmiş dönemlerde yapılan bu okuma toplantıları, yaygın bir kitle eğitim-öğretim metodu olarak olarak değerlendirilebilir (Öztürk, 2003: 131). Okuma toplantıları sadece erkekler arasında tertip edilmemiş, kadınlar arasında da yaygınlık göstermiştir. Hanımların bu toplantılarda en çok rağbet gösterdiği kitaplardan biri Muhammediyye’dir. Kütüphanelerde pek çok yazma nüshasının yanı sıra, sonraki dönemlerde hemen hemen her evde birer matbu nüsha da yer almıştır. Hanımlar bu eseri sadece okumakla kalmamış, hattat olarak yazıya da geçirmişlerdir. Süleymaniye Kütüphanesi’nde iki hanım hattat tarafından yazılan iki el yazma nüsha mevcuttur (Öztürk, 2003: 138). 1900’lü yılların hemen başında, Edremit’te kaymakamlık yapan bir ailenin dramını konu edinen Kuyucaklı Yusuf adlı romanda, bir büyükannenin zaman zaman hanımlarla bir araya gelerek “okuyup ağlaştıkları” Muhammediyye okumalarına değinilir. Sözü edilen kitap bir roman olsa bile, Muhammediyye okumalarının çok yakın bir tarihe kadar devam ettiğine ve kitabın toplum içinde gördüğü itibara işaret etmesi bakımından kayda değerdir (Sabahattin Ali, 2009: 73).

³³ “Ey güzeller sultanı nereden gelip nereye gidiyorsun/Yüzünden peçeyi kaldır da yüzünü görelim” (Latifî, 1999: 63).

Yazıcızâde'nin evinin yerine kendisinden sonra medrese inşa edilmiştir. Kendisi hayattayken de kendi adının verildiği bir mescid yapılmıştır. Sonraki dönemde bu mescidin etrafında bir mahalle oluşmuş ve bu mahalleye de Yazıcızâde Mahallesi denilmiştir. Yazıcıoğlu'nun mezarının da burada yer alması sebebiyle ziyarete gelenlerin bıraktıkları sadakat akçesinin cüz, yasin ve mescidin bakımına harcanması hükmü verilmiştir (Sezgin, 1998: 123). Yazıcızâde Mehmed 1451 yılında vefat etmiştir (Hoca Sadettin, 1992: 98; Vassaf, 2006: 458).

1.1.3. Yazıcızâde Ahmed Bican

Yazıcızâde Mehmed'in kardeşi olan Ahmed, devrinin tanınmış âlimlerindedir. Bican lakabı ile meşhurdur (Taşköprülüzade, 2007: 114). Ahmed Bican adı Gelibolu ve çevresinde doğan çocuklara ad olarak verilmiştir (Koçak, 2003: 50). Bican lakabı, tarikate dâhil olduktan sonra çile çıkardığı ve çok az gıda tükettiği için zayıflayarak adeta cansız hale düşmesi sebebiyle verilmiştir (Çelebioğlu, 1996: 26). Ahmed Bican'ın babası Salih ve abisi Mehmed gibi doğum tarihi ve yeri konusunda kesin bir bilgi yoktur (Koçak, 2003: 51).

Yazıcızâde Ahmed'in ilk eğitimini babası ve abisinden almış olması muhtemeldir. Arapçayı çeviri yapabilecek seviyede bilmektedir (Çelebioğlu,1996:24). 1465 veya müteakip senelerde vefat etmiştir (Çelebioğlu, 1996: 26). Kabri kardeşinin yanındadır (Bursalı Mehmed Tahir Efendi, tz: 32).

Ahmed Bican abisi Mehmed ile Hacı Bayram'a intisap etmiş ve Hacı Bayram'ın tesiri altında kalmıştır. Bican, Bayramîliğin ana ilkelerinden olan tevazuyu yaşamı boyunca şiar edinmiştir³⁴ (Şahin, 2008: 737).

Ahmed Bican, eserlerinde edebi bir dil kullanmaz. Kullandığı dil günümüzde de anlaşılabilir sadeliktedir. Bican, Arap veya Fars diliyle yazılan birçok eseri ancak ehlinin anlayabildiğini belirtirken, kendisinin herkes anlayabilsin diye Türkçe yazdığını belirtir (Çelebioğlu,1996: 28).

³⁴ Bican, Envârü'l Aşıkın'ın son bölümünde, "Ben miskin Ahmed Bican" ifadesine yer vererek şöyle devam eder: "Dünyanın bekası ve rüzgarın vefası yoktur. Bunun için dünyada ebedi kalmak ve ahrete yardımcı olmak üzere bir yadigâr eser bırak, herkes onu okuyup yararlansın. Âlemlerde zahir, batın, tahkik, ve temsil gibi ne kadar gerçekler varsa onları oraya yaz, dedim" (Bican, 1980: 589).

Ahmed Bican'ın eserleri şunlardır: *Dürr-i Mekkûn*, *Kitâb'ül-Müntehâ el-Müşteha Ale'l-fusus*, *Bostanü'l Hakâyık*. Bu eserler arasında en meşhuru, Yazıcızâde Muhammed'in *Megaribü'z-Zaman li Gurûbi'l-Eşya fi'l-Ayn ve'l-İyân* isimli eserinin tercümesi olan *Envârü'l-Âşıkîn* adıyla bilinen eserdir. Kendisi abisinin isteği üzerine bu eseri Türkçeye çevirdiğini ifade eder ³⁵(Ahmed Bican, 1980: 9). Yazar bu eserin sebab-i telif bahsinde, “şayet gizli incileri görmek ve almak istiyorsan Envârü'l-Âşıkîn'ı, yok eğer sonsuz mükâfatlar istersen Muhammediyye'yi oku” kaydını düşer (Ahmed Bican, 1980: 9) Yazar, aslı Arapça-Farsça olan eseri herkes anlayabilsin diye Türkçeye çevirdiğini kaydeder (Ahmed Bican, 1980: 10). Abisi Mehmed de eserin Türkçeye tercüme edilmesi için kardeşine tavsiyede bulunur. Eserin pek çok yazma nüshası mevcuttur.

Envârü'l-Âşıkîn her kısmı beş namaz vaktine işaret etmek üzere beş ana babdan oluşur. Birinci babda âlemin yaratılışı, ilahi hikmetler anlatılır. Eserin en hacimli bölümünü oluşturan ikinci babda peygamberler anlatılır. Üçüncü babda melekler, dördüncü babda namaz, oruç gibi ameller, son babda ise cennet-cehennem, Allah'ın insanlara görünmesi, cennetin dereceleri gibi konular işlenir. Bican'ın diğer bir eseri Hacı Bayram-ı Veli'nin tesiri ile yazdığı coğrafya eseri *Acâib'ül-Mahlûkât*'tır. Eser bir bakıma Kazvinî'nin aynı adı taşıyan coğrafya eserinin tercümesi gibidir (Şahin, 2008: 741). *Dürr-i Mekkûn* adını taşıyan bir diğer eseri 18 bin âlemi konu alarak 18 bölüme ayrılmıştır³⁶. Uzayın sonsuzluğu, cennet, ceheennem, yeryüzü, ilk insanın ortaya çıkışı, kentler gibi konuları incelemesi bakımından bu iki eser sayesinde Ahmed Bican, ilk dönem Osmanlı coğrafyacılarının en önemlileri arasındaki yerini alır³⁷ (Şahin, 2008: 741).

³⁵ Bican, *Envârü'l-Âşıkîn*'in başlangıcında, Kitabı Te'lifin Sebepleri bölümünde, bu eseri Gelibolu'da derleyip tercüme ettiğini, Allah'ın has kullarından Hacı Bayram-ı Veli'nin sırdaşı olan kardeşinden herkesin okuyup anlayabileceği bir eser yazmasını rica ettiğini, bunun üzerine kardeşinin de *Megaribü'z-Zaman* adlı bu eseri kaleme aldığını belirtir. Kardeşi Ahmed Bican'ın ricasını yerine getirdikten sonra, Bican'dan bu eseri Türkçeye tercüme etmesini ister. Bican da eseri *Envârü'l-Âşıkîn* (Ahmediyye olarak da bilinir) adlı eseri Türkçeye tercüme eder. Bican, “şayet gizli incileri görmek istersen *Envârü'l-Âşıkîn*'i, yok eğer sonsuz mükâfatlar istersen Muhammediyye'yi oku” ifadelerine yer verir (Ahmed Bican,1980: 9).

³⁶ Ahmed Bican'ın tercüme eseri, *Envârü'l-Âşıkîn*'in birinci babının konusu mevcudatın tertip ve düzeni beyanındadır. Bu bölüm, “Allah Teala'nın onsekizbin âlemi vardır, sizin dünyanız bu alemlerden bir tanesidir”hadisi şerifi ile başlar (Bican, 1980: 13).

³⁷ *Dürr-i Mekkûn*'un dili, *Envârü'l-Âşıkîn* seviyesinde olmamakla birlikte, baştan sonra düzyazı olması ile de ilk örnek durumundadır. Bugün de kullanılan doruk, kotarmak, özlemek, göktanrısı gibi kelimeler ayrıca kökler ve ekler bakımından ayrı bir kıymete haizdir (Ahmed Bican, 1999: 10-11).

Ahmed Bican'ın bir diğeri eseri *Cevâhîrnâme*'dir. Bu eser, Hâzâ Cevâhîrnâme başlığı altında, *Menâkıbü'l-Evliya* isimli bir eserin içinde yer alır (Koçak,2003:122). Eserin konusu; altın, gümüş, yakut, elmas, zümrüt gibi cevherlerin insan üzerindeki tesiridir.

Ahmed Bican, *Münteha* isimli eserinin ikinci bölümünde İbnü'l Arabî'nin *Füsusu'l Hikem* adlı eserinin tercümesi yer alır. Eserin ilk bölümünde ise Arabî'nin varlık hakkındaki görüşleri özetlenmiştir. Eserin dördüncü bölümünde Abdürrezzak Kaşanî'nin *Istılâhât-ı Sûfiyye* isimli eseri kısaca tercüme edilmiştir. Bican'ın eserleri teliften ziyade tercüme eserlerdir. Ahmed Bican, tesiri altında kaldığı İbnü'l Arabî'yi Şeyh'ül ekber diye nitelendirir (Uzunlar, 2010: 41). Bican kardeşlerin eserlerinde İbnü'l Arabî'nin sistemli hale getirdiği vahdet-i vücûd inancının yansıması görünür³⁸. Bu duruma bir örnek olarak *Envâri'l Âşıkîn*'in başlangıç kısmındaki şu ifadeler verilebilir: “O Allah ki, bütün gizlilikleri ile bilinmesini dilediği için mahlûkâtı yarattı ve onlara en güzel tecelliyat ile tecelli ederek kendisini bilip tanıma imkânlarını bahşetti. Lütfunun tamamı ve kereminin nihayeti olan rahmetinin âlemlere ulaşması ve O'nun kemal mertebesini tayin ve vahdaniyetine en açık delil olmak üzere madde ve manayı yarattı” (Bican, 1980:7).

Ahmed Bican ve abisi Mehmed yalnızca sufi bir hayat sürmekle kalmamış, Gelibolu'nun savunmasında rol alarak savaşlara bizzat iştirak etmişlerdir³⁹. Eserlerinde gaza ideolojisine vurgu yapmışlardır.

Ahmed Bican, Gelibolu Namazgâh civarındaki Hamzakoyu sahillerinde, birbiri içine geçen iki büyük hücre içerisinde, abisinin çile çıkardığı hücrenin üzerinde yer alan hücrede çilesini doldurur (Azamat, 1996: 100).

Ahmed Bican'ın türbesinin yeri konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bican için yaptırıldığı rivayet edilen ancak üzerinde kitabe yer almayan bir türbe vardır.

Osmanlı'nın Rumeli'deki ilk üssü olan Gelibolu'da ikamet eden Yazıcızâde ailesinin, o dönem koşulları göze alındığında özellikle gaza anlayışına vurgu yapmaları tesadüf olmasa gerektir. Osmanlıların Balkanları ele geçirmek için üs olarak kullandıkları bu bölgede adı geçen müelliflerin yaşadığı dönemde, ileri hareket ve düşmanla mücadele

³⁸ Kısaca vahdet-i vücûd anlayışı; yaratanın tekliği, her şeyin ondan ibaret olması, her şeyde tecelli edenin o olması şeklinde tanımlanabilir (Uzunlar, 2010: 41).

³⁹ “İlahî biz kulun dahi Gelibolu'da olurduk/Deniz katında beklerdik firekten kal'a ve âfâk
İşimiz ceng idi ekser çü heftad ü dü millet ki/Verirdik başı yolunda ederdik mâlimiz infâk” (Çelebioğlu, 1996: 398).

için gazilere ihtiyaç vardı. Avrupa, o dönemde Türkleri Balkanlardan atma ümidini tamamen yitirmiş değildi. Bunu da birleşik Haçlı seferleri ile Yazıcızâdeler döneminde de göstermişti. Bununla ilgili olarak bu dönemde Kûdüs'ten Fransa'ya kadar seyahat eden Bertrandon de la Braquiere, kaleme aldığı seyahat anılarında, "Vidin'den Andropoly'e 15 gün, Andropoly'den Konstantinopolis'e 3 gün ve Andropoly'den bir deniz limanı olan Gelibolu'ya ve oradan da Türkiye'ye geçiş üç gün sürer ve tüm güçler Andropoly'de birleşince artık kuşku duyulacak bir şey kalmaz; çünkü bütün ülkeler Türklere karşı isyan edecek ve onları her ülkenin kendi insanları yere serecektir" ifadelerini kullanır (La Broquiere, 2000: 302). Adı geçen seyyahın bu seyahate çıkmasının sebebi yeni bir Haçlı seferi için ortamı yoklamaktır.

Türk-İslam kültürünün temel taşlarından olan Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed Bican kardeşler hakkındaki bilgiler henüz tamamlanmaya muhtaçtır. Yazıcıoğlu kardeşlerin eserleri çok yakın bir döneme kadar Süleyman Çelebi'nin mevlidi gibi din kültürü ve Türkçenin temel kaynakları arasında yer alırken zamanla unutulmaya yüz tutmuştur.

1.1.4. Derviş Bayezid

Derviş Bayezid, Çelebi Mehmed'in şehzadeliği sırasında onun hocalığını yapmıştır (Sezgin, 1998: 132). Bu da ilim adamı olarak kendisine verilen kıymete işaret eder.

Mesnevi tarzında Sırr-ı Cânân adlı bir eser yazmıştır (Yazıcızâde Mehmed, 1996:36). Yazıcızâde Mehmed, Muhammediyye'de kendisine medhiye düzer⁴⁰. Derviş Bayezid, İbnü'l Arabî ekolünün vahdet-i vücûd anlayışını benimsemiştir. Derviş Bayezid'da Hurufî semboller de sözkonusudur (Şahin, 2008: 742). Kaynaklarda kendisi hakkında yeterince bilgi yer almaz.

1.1.5. Molla Zaifi Muhammed

Hakkında fazla bir malumat bulunmaz. Kendisi hakkında ilk kayda Sehî tezkiresinde rastlanır. Buna göre Geliboluludur. Sultan Murad'ın gazalarını nazım şeklinde kaleme alır (Gelibolulu Mustafa Âli, 1997: 416) Zaifi, Sultan II. Murad'ın meclisinde yer alacak kadar sultana yakındır. Sultan Murad'a dair anlattığı bir çok olayı bizzat gözüyle

⁴⁰ "Emin ü şeyh ü derviş Bayezid'e/İrür kadrini âlâ-yı mezide
Zamanun nite gülmeye zemîni/Çü derviş Bayezid ola emini
Gelibolu onunla oldu Bestam/Geri şeyh Bayezid'i buldu Bestam
Çü âma hâsa erişe kemâlin/ Çü görmez kişi kalmaya cemâlin" (Yazıcızâde Mehmed, 1996: 603).

görmüştür. Sultan Murad'a dair gazaları güzel bir dille nazma döker (Sehî Bey, 1998: 124). 1446-1451 yılları arasında kaleme aldığı eserinin giriş kısmında dini manzumeler ile birlikte şiire dair bir giriş de yer alır (Azamat, 1996:172). Zaifî de Yazıcızâde kardeşler gibi eserinde gazaya vurgu yapar. Zaifî, tasavvufa meyleden, tarikat ehli bir kimsedir. (Sehî Bey,1998:125).

Zaifî aslında şiir bilmez, kıyamete kadar hayır dua ile yâd edilmek istediğinden kalıcı bir kitap yazmaya karar vermiş ve bir *Zarîf yar idinmiş*. Şiirin her türlüünü bilen bu Zarîf'ten şiir öğrenmiştir (Sarı, 1994: 13).

Yazar, Sultan II. Murad'ın gazalarını anlattığı bu eserinde, Sultan II. Murad'ın Balkanlara ve Anadolu Türkmen beylikleri üzerine yaptığı seferler ve Düzmece Mustafa olaylarına yer verir. Eserini Sultan II. Murad'a takdim etmiştir. Gazavatnâme'de tarihten çok destan havası sezilir (Azamat, 1996: 172). Eser, Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde yer alan Tevârîh-i Mülûk-ı Âl-i Osmân bölümü bir yana bırakılırsa gazavatnâme türünün günümüze ulaşan ilk örneği kabul edilir (Şahin, 2008: 743). Eserin tek nüshası, Afyon İl Halk Kütüphanesi'nde yer alır (Azamat,1996:172).

Yukarıda adı geçen şahsiyetler dışında, adına zaviye ve mescit yaptırılan Bahşi Dede de Gelibolulu sufiler arasında yer alır. Bu zaviyede bulunan dervişler âyende ve revendeye hizmette bulunurlar. Zaviyeye bağış yoluyla gelen koyun, sığır gibi mallar zaviyeye gelen ihtiyaç sahiplerine dağıtılır (Sezgin, 1998: 135).

Hacı Bayram Veli'ye intisap eden ve Gelibolu'da Bayramîliği temsil eden Yazıcızâde kardeşlerden başka, Gelibolu'da Emir Sultan'ın müridlerinin yer aldığı kaydına da rastlanır. Buhara'dan gelen ve Bursa'ya yerleşen, Emir Sultan adıyla ünlenen Şemseddin Muhammed b. Ali Hüseyinî, Yıldırım Bayezid'in dikkatini çeker. Sultan, kızı Hundi Hatun'u şeyhle evlendirir. Emir Sultan'ın müridlerini gaza ve cihada teşvik ettiği bu sebeplerde de fetihlerde önemli rol oynadığı rivayet edilir. Emir Sultan'ın tesiri, Bayezid'dan sonra da etkisini sürdürür (Ocak, 1999:131).

1.2. Bayramîlik

Bayramîliğin piri olan Hacı Bayram Veli, Ankara'nın Solfasol (Zülfazl) isimli karyesinde 1357 senesinde dünyaya gelir (Evliya Çelebi, 1978: 659; Vassaf, 2006: 434).

İlim tahsil eden Bayram, Ankara ve Bursa'da bulunur. Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde ikamet ettiği oda ziyaretgâh haline gelmiştir. Bursa'da ikameti sırasında Şeyh Hamidüddin'in himayesinde bulunmuş ve bir kurban bayramında şeyhin huzurunda bulduklarından Bayram ismi kendisine verilmiştir (Evliya Çelebi, 1978:660; Vassaf, 2006: 435). Asıl adının Numan olduğu, Timur'un Yıldırım'ı esir aldığı dönemde Bursa'ya gelen Somuncu Baba'ya intisap ettiği kaydı yer alır (Azamat, 1996: 444). Bursa'da önde gelen dervişlerden olan Emir Sultan'ın cenaze namazı Hacı Bayram tarafından kıldırılmıştır. II. Murad, Hacı Bayram'ı kendisine vezir yapmak istese de, o bunu kabul etmez (Vassaf, 2006:435). Hacı Bayram hayatının son dönemini Ankara'da geçirmiş, burada kendi ektiği burçak ile geçinmiştir (Vassaf, 2006: 435). Hacı Bayram, Somuncu Baba'nın yanından ayrılırken sanat bilmediğini, ne yapacağını sorunca kendisine, "ekin ek, burçak ek" cevabı verilmiş ve Ankara'ya gelerek burçak ekmeye başlamıştır (Azamat, 1996: 445).

Hacı Bayram, Sultan Murad döneminde Edirne Sarayına gitmiş, sultanla görüşmüştür. Bu görüşmede sultan üzerinde olumlu intiba bırakması üzerine Bayramîyye dervişleri sultanın emri ile vergiden muaf tutulur. Ancak Ankara ve çevresinde vergi toplanamaz hale gelince, sultan Bayramîyye müridlerinin sayılmasını ister (Azamat, 1996: 445). Bunun üzerine Hacı Bayram'ın hakiki müridleri üzerine anlatılan meşhur hikâye vuku bulur. Buna göre, Sultan II. Murad'ın Hacı Bayram'a iltifat etmesi ve müridlerini vergiden muaf tutması karşısında hemen herkes Hacı Bayram dergâhına gider, mürid olur. Ancak kısa sürede o kadar çok mürid toplanır ki, Ankara'dan vergi tahsil edilemez olur. Bu sebeple Ankara'nın gelir dengesi bozulur, devlet işleri aksamaya başlar. Bunun üzerine sultan Hacı Bayram'a mektup yazar ve ne kadar müridi olduğunu sorar. Hacı Bayram kendisi de bir süredir bu durumdan rahatsız olduğundan gerçek müridlerini belirlemek için bir imtihan düşünür. Hacı Bayram, etrafa haber salar, müridlerinin Ankara'da toplanmasını ister. Bir gün Kanlı Göl denen yerde müridleri toplanır. Buraya çadır kuran Hacı Bayram, elinde kasap bıçağı ile çadırdan çıkıp, Allah'ın rüyasında müridlerini kendisi için kurban etmesini emrettiğini bu sebeple müridlerini Allah rızası için kurban edeceğini belirtir. Hacı Bayram çadıra girer, beklemeye koyulur. Epeyce bir süre geçtikten sonra bir müridi çadıra gelir. Şeyh, önceden hazırladığı koçu yere yatırır keserken müridinin feryat figan etmesini ister. Çadırım kana bulandığını gören müridler yavaşça alanı terk etmeye başlar. Dağılan kalabalıktan bir kişi daha gelip çadıra girer,

yine şeyh aynı uygulamayı tekrar eder. Şeyh çadırında çıkınca bir hanım müridinin de çadıra girip girmemek konusunda tereddütle beklediğini görünce padişahın elçisine, “Görüyorsun bey, bizim ancak iki buçuk müridimiz var” cevabını verir (Altınok, 1995: 67-70).

Hacı Bayram Veli'nin Ankara'da bulunduğu sırada Nesimî, Hurûfîyye halifesi olduktan sonra seyahate çıkarak Hurûfîliği yaymaya çalışır. Timurluların amansız takibi sonucu, Azerbaycan'dan çıkıp Anadolu'ya gelir. Bursa'ya gelse de burada kendisine pek itibar edilmez. Ardından Hacı Bayram Veli ile görüşmek üzere Ankara'ya gelir. Hacı Bayram'a Nesimî'nin tanrılık iddiasında olduğu söylenince Hacı Bayram kendisi ile görüşmez. Buna çok üzülen Nesimî çaresizlik içinde Halep'e geri döner (Sehî Bey, 1990: 31).

Hacı Bayram'ın vefatının ardından Bayramîlik çeşitli kollara ayrılarak devam etmiştir. Hacı Bayram'ın en önemli halifelerinden biri olan Bıçakçı Ömer Dede (Emir Sikkinî) Bayramî Melamîliğinin kurucusudur (Altınok,1995:107). Başka bir kol ise Akşemseddin ile devam etmiştir (Sarı Abdullah Efendi, 1967:150). İstanbul'un fethinde sultanın maiyetinde bulunan Akşemseddin, Çorum Osmancık'ta bir medresede müderrislik görevini ifa ederken zahiri görevlerden sıkılmış, şöhretini duyduğu Hacı Bayram'a mürid olmuştur. Şeyhinin çetin imtihanlarını başarı ile geçen Akşemseddin kısa zamanda Hacı Bayram'ın en gözde müridi olur. Hacı Bayram'ın vasiyetinde cezanesini yıkama ve cenaze namazını kıldırma işini Akşemseddin'in yapmasını istediğini belirtir (Altınok, 1996: 97).

Bayramiyye Tarikat silsilesi Somuncu Baba vasıtası ile şeyh Safiyüddin Erdebilî'ye kadar uzanır. Erken kaynaklardan Hacı Bayram'ın yerine halife tayin ettiği kaydına rastlanmaz (Azamat,1996: 445).

Yıldırım Bayezıd ile İsfendiyaroğlu seferine katılan Bizans İmparatoru II. Manuel, Ankara'da bir Türk müderrisin evinde bir ay kadar kalmış, ev sahibi ile aralarında dini tartışmalar yaşanmış ve Bizans imparatoru bu tartışmaları diyaloglar şeklinde yazarak Mora despotu olan küçük kardeşine göndermiştir. Bu metinde adından söz edilmeyen müderrisin Hacı Bayram olduğu ileri sürülmüştür (Azamat, 1996: 80).

Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bayezıd, Çelebi Mehmed ve II. Murad dönemlerinde yaşamını sürdüren Hacı Bayram Veli'nin önderi olduğu Bayramîlik, Anadolu'nun manevi dokusunda önemli bir yere sahiptir. Ankara'da vefat eden Hacı Bayram, vefatından kısa süre önce yaptırılan ve kendi adının verildiği caminin yanına defnedilir (Azamat, 1996: 85).

BÖLÜM 3: DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

1.1. Liman ve Kale

Osmanlı, Batı Anadolu'daki denizci beyliklerini bünyesine dâhil etmeden evvel de Marmara Denizi'ne kıyısı olması sebebiyle küçük çaplı da olsa bir donanmaya sahiptir (Uzunçarşılı, 1984: 389). Önce Batı Anadolu denizci beyliklerinden Karasi, daha sonra Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerinin donanmaları, bu beyliklerin ele geçirilmesiyle birlikte Osmanlının hizmetine girer. Batı Anadolu beyliklerinin ise donanmalarını oluştururken II. Manuel zamanında donanmanın lağvedilmesi sonucu işsiz kalan donanma personelini kendi hizmetlerine kabul ederek bunlardan büyük ölçüde istifade ettiklerini Batı Anadolu Beylikleri kısmında belirtilmiştir.

Orhan Bey zamanında Rumeli fütühatında özellikle Karasi Beyliği donanmasından yararlanmış, Rumeli'ye sallar ile geçildiği rivayetinin hikâyeden ibaret olduğu konusu açıklık kazanmıştır (Uzunçarşılı, 1984: 389).

İdris Bostan, Osmanlı denizciliğinin 3 ana başlık altında incelenebileceğini belirtir. Buna göre ilk dönem, Marmara sahillerine ulaşma ve denizci beylikler ile temasla başlayan denizlerle tanışma dönemidir. İkinci dönem, Yıldırım Bayezid'in Gelibolu'yu donanma üssü haline getirip tersane teşkil etmesi ve son dönem ise Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethederek Karadeniz ve Akdeniz'e açılmasıdır (Bostan, 2006: 13).

Orhan Bey döneminde Karasi'nin ele geçirilmesi üzerine Osmanlılar, Edincik (Aydincık), Gemlik, Karamürsel ve İzmit'te tesis ettikleri tersaneler vasıtası ile deniz kuvvetlerinin temelini atarlar. Karamürsel Bey'in kendi icadı olup kendi adıyla anılan çektiri tipi küçük gemi yüzyıllar boyunca Osmanlı denizlerinde kullanılır (Bostan, 2006: 14). Osmanlı kuruluş dönemi gemileri, 121 kadem⁴¹ boyunda, 9.5-10.5 kadem yüksekliğe sahip ve 60 kürekçi tarafından çekilen Venedik gemilerine nispetle daha küçük ebatlarda ve 24 kürekli tekneler şeklindedir. 1400'lü yıllardan sonra ise daha büyük ölçekli savaş gemisi yapımına geçilir (Büyüktuğrul, 1982:133).

⁴¹ Kadem, yarım arşın veya 12 parmak uzunluğundaki ölçü birimine denir. Yaklaşık 37,5 cm'dir. Kadem yerine *ayak* sözcüğü ile de ifade edilir (Pakalın, 1983: 118).

Gelibolu'nun gerçek bir deniz üssü haline getirilmesi 1390 yılında olur (Büyüktuğrul, 1982: 134). Bayezid, Gelibolu'nun hayati önemini idrak eder (İnalçık, 1964: 58). Yıldırım Bayezid, Kosova Harbi sonrası, boğazların askeri sevkiyat ve iktisadi açıdan önemi üzerinde durur. Sarıca Paşa'yı Gelibolu'da bir deniz üssü kurması için buraya tayin eder ⁴²(Kurtoğlu, 1938: 41). Gelibolu Hisarı, "Katalanlar ve Türkler tarafından uzun süre kullanıldığından fena ve harap bir vaziyette idi" (Dukas, 1956: 9). 1390 senesinde başlayan inşaat uzun müddet devam eder. Harap vaziyetteki dış kale yıkılır. Şehre ve limana hâlim durumda olan tepe üzerindeki iç kale tamir edilir. Clavijo, Gelibolu Kalesi için, "Türklerin Bütün Yunan İmparatorluğunu boğazından yakalamalarını sağlayan üs konumundadır", ifadesini kullanır (Clavijo, 2007: 31). Çektiri tipi gemileri hem fırtınadan hem de düşman donanmalarının saldırısından korumak için iki büyük havuzdan oluşan yapay liman temizlenir. Bu limanı korumak ve savunmak için de iki limanın ağzına ikişer güçlü kule inşa edilir. Limanı gerektiğinde kapatmak üzere üç katlı zincir yapılır. Bu gemilerde çalışması için piyade sınıfından azep askerlerinden bir kısmı seçilir⁴³ (Kurtoğlu, 1938: 41). Azep sınıfının karadan alınıp denizci sınıfına nakledilmelerinin sebebi, bu askeri sınıfın bir süredir disiplinden uzak hareket etmeleri idi. Sarıca Bey, Gelibolu'daki tüm işlerden sorumlu olarak başa getirilir. 1401 senesinde Gelibolu resmen deniz üssü olur. Sarıca Bey'e de Akdeniz Boğazı muhafızlığı ve Gelibolu Sancakbeyliği verilir. Donanma kaptanı ünvanına sahip kişinin Gelibolu sancak beyliğini de üstlenmesi Saruca Bey'den itibaren kanun hükmüne girer. Saruca Bey'in azeplerle birlikte bu işin başına getirilmesinin sebebi, kendisinin azeplerin başı olmasıdır (Alpagut,1937:167). Gelibolu sancağı, Malkara ve Keşan bölgesini de içine alıyordu. Ancak bu bölgeden donanma için yeterince kereste sağlanamadığından, Karasi de deniz sancağı haline getirildi. Buna göre de Karasi sancağı doğrudan Gelibolu sancağına bağlı kalacaktı (Alpagut, 1937: 266).

⁴² Saruca Paşa, I. Murad ve I. Beyazid dönemlerinde devlet hizmetinde bulunur. I. Murad'ın ilk saltanatı döneminde yaya ordusunun başında, Meriç Vadisi boyunca faaliyet gösteren şöhretli bir uçbeyidir. Muhtemelen ilk Rumeli fetihlerinde önemli rol oynamış olmalıdır. Kendisine bağlı askerler, XV. yüzyılın ilk yarısında 'Ulu Bey nökerleri' olarak Rumeli'nin pek çok yerinde tımara sahiptir. Çirmen Sancağı'nın kurucusu ve ilk sancak beyi de yine Sarıca Bey'dir (Bostan, 2009: 168).

⁴³ Azepler, Osmanlı Devleti'nin ilk denizci personeli olarak kabul edilmektedir. Azep adı denizcilerden önce yevmiyesi ve tımarı olmayan piyade sınıfına verilir. Lala Şahin Paşa, azeplerin iyi birer denizci olabilmesi için Gelibolu'da bir denizci ocağı açtırır ama bu da yeterli gelmeyince bir müddet sonra Ceneviz, Katalan, Fransız ve Venedik'ten ücretli denizci temin edilme yoluna gidilmiştir (Büyüktuğrul, 1982: 132-133). Azepler, Anadolu'dan toplanmış, savaştı yeteneğe sahip, kuvvetli, dinç, bekâr Türk gençleridir. Bu askerlerin masrafları bölge halkına aittir. Savaş sırasında ordunun en önünde yer alırlar (Taneri, 1981: 116).

Gelibolu Limanı iç havuz ve dış havuz olmak üzere 2 limandan oluşur. Dış havuzun etrafında iskeleler yer alır. Burada yer alan iskelelerde yükleme ve boşaltma yapılır. Ticari bakımdan deniz ve kara yollarının birleştiği bir yer olması Gelibolu limanının önemini artırır (Sezgin,1998:21).

Gelibolunun deniz üssü olarak tesis edilmesinin ardından bir yandan Karamürsel, Aydıncık gibi önceki tersanelerde yer alan savaş gemileri buraya getirilirken, diğer yandan da tezgahlarda yeni gemiler inşa edilir. Ardından Çanakale Boğazı'nın Türkiye hâkimiyeti altında olduğu ilan edilir (Kurtoğlu,1938 :42; Büyüktuğrul, 1982: 134). Boğazdan geçecek gemiler kontrole tabi tutulur. Venediklilerin Mangarya adını verdikleri izin kağıdı olmaksızın boğazdan giriş-çıkış yasaktı (Kurtoğlu, 1938: 42). Bu dönemde Gelibolu'daki Osmanlı donanması 60 gemiden ibarettir (Bostan,2006: 15).

Yıldırım Bayezid, bu hazırlıklardan sonra Gelibolu'dan gelen gemiler ile İstanbul'u kuşatır. Ancak Macarların Tuna'yı geçtiği haberi üzerine kuşatma kaldırılır (Neşri, 1983-1984: 155).

Sultan I. Murad, 1388 tarihinde Balkanlarda Sırp hareketine karşı hazırlık yaparken o dönem Gelibolu beyi olan Yenice Bey'e, azaplar ile burada oturup kâfir gemilerinin fenalık yapmalarına müsaade etmemelerini emreder (Bostan, 2006: 15).

I. Murad zamanında Gelibolu, Osmanlı donanmasının en önemli üssü konumuna gelir. XIV. ve XV. yüzyıllarda Haçlı seferleri düşüncesi altında bir donanma vasıtası ile bu geçidin ele geçirilmesi fikri daima göz önündedir (İnalçık, 1964: 58).

Gelibolu, Yıldırım'ın Timur'a mağlup olup, esir düşmesi sonrasında oğulları arasında başlayan taht mücadelelerinde de önemli bir konuma sahipti. Bayezid'in oğullarından Süleyman Çelebi, denizci iki cumhuriyet Venedik ve Ceneviz'in de desteği ile Edirne'de hükümdar ilan edilir (Jorga, 2009: 294). Süleyman, İstanbul dışında olan Bizans imparatoru Manuel'e haber göndererek kendisiyle barış yapmak istediğini bildirir (Nicol, 2000: 330). 1403 kışında Süleyman, Gelibolu'da toplanan konferansta Venedik, Ceneviz ve Rodos temsilcileri ile anlaşma imzalar (Nicol, 2010: 331). Bu anlaşma Hristiyan devletlere büyük avantaj sağlar. Süleyman, 1410 senesinde kardeşi Musa'nın birliklerine mağlup olup öldürülür. Bu dönemde Venedik'te Manuel'in

Gelibolu'yu işgal etmesi, aksi durumda başkaları tarafından işgal edilme tehlikesi altında kalabileceğine dair endişe belirir (Nicol, 2000: 337).

Ankara bozgunu sonrası Venedik, Gelibolu'yu ele geçirmek için donanmasına emir verse de istenilen sonuç elde edilemez (İnalçık, 1964: 59). Ankara Savaşı sonrası Osmanlıda vuku bulan kardeş kavgaları sırasında Bizans Gelibolu'yu ele geçirmeye teşebbüs etse de bir sonuç alınamaz.

Süleyman Çelebi (Yıldırım Bayezid oğlu) döneminde Gelibolu'ya gelen seyyah Clavijo, anılarında Yunan sahilindeki bu şehrin Türklerin elinde olduğunu belirtir. Türklerin savaş ve diğer gemilerini burada koruduklarını belirten yazar, onların burada büyük tersane ve havuzları olduğunu belirtir. Clavijo 40 kadar geminin burada bulunduğunu kaydeder. Bu gemiler her zaman harekete hazır vaziyettedir (Clavijo, 2007: 31).

II. Murad dönemindeki Düzmece Mustafa olayında yine Gelibolu ön plana çıkar. Bizans İmparatoru, Gelibolu'da Mustafa'yı, Osmanlıların başına geçtiğinde Gelibolu'yu Bizans'a devretmesi koşuluyla başa geçirir. Ancak Mustafa başa geçtikten sonra Gelibolu'yu Bizans'a vermeyi reddeder (Sfrancis, 2009: 64). Ancak Mustafa Murat'a yenilir, yakalanır ve öldürülür (Sfrancis, 2009: 66). Bu mücadeleler sırasında Osmanlı sultanları Gelibolu'nun önemini daha yakından tecrübe etmiş olur. Çünkü, o dönemde İstanbul henüz feth edilmediğinden Osmanlı devletinin Rumeli yakasındaki topraklarına tek geçiş sadece Çanakkale Boğazı vasıtası ile sağlanmaktadır.

Osmanlı devletinin denizcilik faaliyetleri Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de önemli ticari çıkarları olan Venedik ve Cenevizlilerin hoşuna gitmez. Bu sebeple bu iki İtalyan devleti Osmanlıların boğazlara sağlam bir şekilde yerleşmesini arzu etmez (Büyüktuğrul, 1982: 138). Bu durumda Venedik, Osmanlı'ya karşı daha sert bir tavır takınırken Ceneviz daha ılımlı bir politika izleyerek Osmanlı denizciliği ile ilgili gelişmeleri Venedik'e iletir. Bununla birlikte Ceneviz'in bu konuda daha mutedil bir politika izlemesinin sebebi, Karadeniz'de yer alan kolonileri ile tek bağlantı noktasının Çanakkale Boğazı olması idi (Büyüktuğrul, 1982: 138).

Dönemin meşhur Türk denizcisi Çalı Bey, Gelibolu Tersanesi'nde hazırlanan donanma ile 1416 senesinde Osmanlı-Venedik deniz savaşında yenilir, ancak boğazın kontrolünü elinde tutmaya devam eder (Bostan, 2006: 16). 1416 Osmanlı-Venedik deniz savaşında

yer alan ücretli askerlerin çoğu Latinlerden oluşur (Bostan, 2006: 16). II. Murad zamanında donanmanın daha etkili hale gelmesi ile 1429 senesinde Selanik denizden de kuşatılır (Bostan,2006:16). Sultan II. Murad'ın Selanik'i zaptına tanık olan Selanikli Anagnostis de eserinde bu noktaya dikkati çeker. Türkler tarafından kuşatıldığında aslında Selanik halkının şehri Türklere teslim etmek arzusunda olduklarını ancak Latin korkusu sebebiyle şehir, II. Murad'ın şehrin kendilerine teslim olması halinde özgürlük ve imtiyaz vaadine olumlu cevap veremez. Sultan Murad okla, bu vaadlerini içeren mektupları şehre fırlatır (Anagnostis, 1989: 28-29). Şehir Osmanlı sultanı tarafından ele geçirilir. Anagnostis'in eserine, şehrin alınması karşısında Osmanlı sultanına olumlu cevap verilmemesi nedeniyle yaşanan üzüntü yansır.

II. Mehmed zamanında İstanbul'un fethi için yapılan hazırlıklar Gelibolu'da denizcilik faaliyetleri açısından önem arz eder. Gelibolu Tersanesi bakım ve onarımdan geçirilerek Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey⁴⁴ bir yandan eski gemileri tamir ettirirken bir yandan da yeni gemiler inşa ettirir. Böylece yaklaşık 350 gemiden müteşekkil Osmanlı donanması İstanbul'un fethinde ciddi bir rol oynar (Bostan, 2006: 17). Ancak belirtilen gemi sayısına taşıt ve diğer servis gemileri dâhil değildir (Kritovulos, 2005: 61). Fatih'in kaptan-ı derya olarak atadığı Baltaoğlu Süleyman Bey, Asya ve Avrupa sahillerinin tamamından sorumlu hale getirilir (Kritovulos, 2005: 69).

Kâtip Çelebi,Tuhfetü'l Kibar'da şu ifadelere yer verir : “Gizli değildir ki bu sonsuzluğa ulaşacak devletin ilk zamanlarında Allah'ın rahmetine ve mağfiretine ulaşmış olan Fatih Sultan Mehmed Han zamanına gelinceye dek vuruş-kırış olaylarının çoğu karada olan kâfir hisarlarını yıkıp, Frenk taifesi ile savaşa başlanmamıştı. Gerçi II. Murad zamanında kimi kıyılar ve yakın adalara sataşıldı diye anlatırlar. Lakin güvenilir değildir. İstanbul'un alınmasından sonra Berreyn ve Bahreyn ele geçirilir. Rumeli ve Anadolu kıyılarında olan kale ve palankaları ele geçirmek için gemi ve donanma işlerini düşünmek gerekti. İlk İstanbul hisarını yalnız karadan kuşatmak, onu ele geçirmek için gemiler hazırlanması, önemli bir iş görülmüş ve bu önemli işi yürütmek için Baltaoğlu Süleyman Bey başa geçirilip, bir demeye göre, Sütlüce ardında gemiler

⁴⁴ Baltaoğlu Süleyman Bey, II. Murad döneminde saraya alınır ve devşirme olarak yetişir. Daha sonra önemli devlet görevlerine getirilir. Bu görevlerindeki başarıları sebebiyle II. Murad zamanında sancak beyliğine yükseltilir. 1449 senesinde Osmanlı donanmasının başında Midilli adasına akın düzenler. 1451 yılında ise Gelibolu sancak beyi ve kaptan-ı derya olur. 1453 yılında yaklaşık 400 savaş ve nakliye gemisi ile İstanbul kuşatmasına katılır (Bostan, 1992: 41). Kâtip Çelebi, Tuhfetü'l Kibar'da ilk Osmanlı kaptan-ı deryasının Baltaoğlu Süleyman Paşa olduğunu belirtir. Buna delil olarak da İstanbul'un fethinden önce Gelibolu tersanesinin durumu ve kaptanın kayıtlarda yer almadığını gösterir (Katip Çelebi, 1980: 19).

yapıldı... Osmanlı devletinde ilk kaptan bu Süleyman Bey'dir. Zira İstanbul'un fethinden önce Gelibolu tersanesinin durumu ve kapudan tarihlerinde yazılmamıştır" (Kâtip Çelebi,1980:19).

Gelibolu Kalesi ile ilgili en kapsamlı bilgiye Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde rastlanır. Evliya Çelebi, Gelibolu Kalesini, kayalık bir tepe üzerinde, altıgen şeklinde, yontulmuş taş ile inşa edilmiş, 70 kulesi ve 1200 duvar dişleri olan bir kale olarak tarif eder. Evliya Çelebi, kale hendeğinin kesme kayadan sarp bir hendek olduğunu belirtir. Kalenin güney tarafında bir demir kapı yer alır. Gelibolu Kalesi'nin Kefe ve Selanik kadar büyük bir kale olmadığını belirten ünlü seyyah, buna rağmen kuvvetli ve sağlam bir kale olduğunu kaydeder. Kale içinde ise, 300 adet, iki-üç katlı, bağı bahçesi olmayan kiremit kaplı asker evleri bulunur. Kalenin dizadarı, kethüdası, topçu ve cebeci başı evleri, cephaneliği, yiyecek ambarı burada yer alır. Çarşı ve pazarları ise varoş kısmında bulunur. Gelibolu'nun varoşu hakkında da bilgi veren seyyah, kalenin batı, kuzey ve güneyinde olmak üzere geniş ve düz arazide ve Gelibolu'nun bağlığında yer aldığını belirtir. Doğu tarafı ise denizle çevrilidir. İmaret gibi yapılar kalenin batı kısmında yer alır. Burada 63 mahalle bulunmaktadır. 700-800 kadar tek ve iki katlı, güzel görümlü, kiremit örtülü, balkonlu, Necef kakmalı pencereler ile müzeyyen temiz yollar çevresinde yapılmış evler yer alır (Evliya Çelebi, 1984: 220-221).

Dukas ise, Gelibolu'nun "Üç sıra kürekli kadırgaların barınabilmesi için müsait bir liman olduğunu, bunun müdafaası için muazzam bir kale inşa edildiğini" kaydeder (Dukas, 1956: 9).

XV. yüzyıl boyunca ve XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı donanmasının başındaki kaptanlar aynı zamanda Gelibolu sancakbeyliği görevini de ifa ederler. İstanbul'da Tersane-i Âmirenin kurulmasının ardından idari önemini nispeten kaybetmekle beraber konumu bir müddet daha devam eder. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı devletine katılmasının ardından önce Rodos, daha sonra Gelibolu, Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin merkez sancağı olur. İstanbul, donanma üssü haline getirilir (Bostan, 2006:36). 1515 senesine gelindiğinde ise Haliç'te büyük bir deniz üssü ve tersane kurulması Gelibolu'yu ikinci plana iter (İnalçık, 1964: 59).

İlerleyen dönemlerde Gelibolu, Kemal Reis ve Pirî Reis gibi dünya çapında şöhretli denizciler yetiştirecektir.

BÖLÜM 4: MİMARİ ESERLER

1.1. Cami ve Mescitler

1.1.2. Hoca Hamza Mescidi

Hoca Hamza adındaki zat, seneliği 1500 akçelik kervansaray, ayda 71 akçe gelire sahip iki dükkan, ayda 18 akçe gelirlı bir ev, Hatice Hatun adında bir kişinin vakfettiği 3000 akçenin gelirini bırakmıştır. Mescidin günümüze sadece kitabesi ulaşmıştır. Kitabesine göre 1407 senesinde inşa edilmiştir (Ayverdi, 1972: 168). Tayyip Gökbilgin'in, Hoca Hamza Mescidi Vakfı diye belirttiği Gelibolu'daki Hoca Hamza Mescidi'ne bir kervansaray ve bir dükkan vakfettiğini, bu mescid için 3000 akçayı tasarruf eden Hatice Hatun'un II. Murad döneminde yaşamış olabileceğini kaydeder (Gökbilgin, 1952: 287).

1.1.2. Hacı Mehmed Mescidi

1407 tarihindeki kayda göre vakıf, mescit civarında 25 dükkandan alınan 2832 akçe ve her çeşme için 10.000 akçe vakfedilmiştir. Adı geçen mescit bugüne ulaşmadığı gibi yeri de bilinmemektedir (Gökbilgin, 1952: 287; Ayverdi,1972:486).

1.1.3. Hacı Mustafa Mescidi

Hacı Mustafa adındaki kişi, senelik 2435 akçe gelir getiren 18 dükkan ile imam, müezzin ve musluk içinde tahsisatta bulunmuştur (Ayverdi, 1972: 486). Bu mescidin yeri bilinmemektedir.

1.1.4. Saruca Paşa Camii-Medresesi

Gelibolulu Mustafa Âlî, çeşitli yerlerde mutasarrıflık ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerinde bulunan Saruca Paşa'nın Gelibolu'da, "Âlî imareti ve camii ve payesi müteyemmen medresesi vardır" kaydını düşer (Gelibolulu Mustafa Âlî, 1997: 373). Ancak Ayverdi, Âlî'nin söz ettiği Saruca Paşa'nın Evrenos Gazi, Lala Paşa dönemlerindeki Saruca Paşa olduğunu, Âlî'nin Saruca Paşa kitabesine bakmaması sebebiyle böyle bir hataya düştüğünü belirtir (Ayverdi, 1972: 487). Saruca Paşa'nın zengin bir vakfa sahip olan cami, imaret ve medresesi günümüze ulaşmamıştır. Sadece türbesi günümüze ulaşabilmiştir. Saruca Paşa türbesi 6 köşeli daire şeklindedir. Kitabesi türbenin önünde yer alan eyvanın iç kısmında yer alır. Kubbesi yıkılan türbe çatı ile örtülmüştür.

Pencelerin bir kısmı kesme taşla örülüp sıvandığından bugün sadece 2 penceresi vardır. Yıkılan imaretin malzemesi türbeye konulmuştur. Paşa'nın kabrinde yazı yer almaz. Ufak iki katlı taban ve üstünde sıvalı sanduka yer alır (Ayverdi, 1972: 487, Baltacı, 1972: 407). Kitabesine göre bu imaret 1436-37 senesinde yaptırılmıştır (Ayverdi, 1972: 487). İkinci sınıf medreselerdendir (Bilge, 1984: 172).

1.1.5. Sinan Bey Mescidi

Günümüze ulaşmayan bu mescidin masrafı, Sinan Bey'in kardeşi Saruca Paşa vakfından tahsis edilmiştir. Sinan Bey, 23.000 akça vekfetmiş, bu meblağın 11.000'i oğlunun elinde heba olmuştur. Kalan miktardan alınan 1200 akçe gelir ile kızına ait bir dükkan, Örucüler Çarşısı'nın iki dükkanının geliri, imama yıllık 720, müezzine 480, yağ ve hasır için 120 akçe tahsisat yapılmıştır (Ayverdi, 1972: 488).

1.1.6. Sofice (Sofca) Halil Medresesi

Orijinal halinden eser kalmayacak şekilde yıkılıp yeniden yapılmıştır. Halil Reis, 860 tarihli tapu defteri kaydına göre, vakfettiği 60.000 akçenin 6.000 akçelik geliri ile imama ayda 60 akçe tahsis edilmiştir. Gelibolu'nun Karaman Mahallesi'nde yer alır (Göbilgin, 1952: 295; Ayverdi,1972: 488).

1.1.7. Tat Ahmet (Kasap) Mescit ve Zaviyesi

Günümüze ulaşmayan mescitlerdendir. Tat Ahmed, Pabuccular içinde yer alan mescidi için, Bit Pazarı'nda ayda 1200 akçe gelirlili 12 dükkan, Pabuççular'da mescide birleşik ayda 43 akçe gelirlili 10 dükkan, Balık Pazarı'nda 66 gelirlili dükkan, Şarklı evine birleşik ayda 50 akçeli 10 oda, Kıncı Muslihuddin dükkanlarına birleşik 40 gelirlili 8 oda vakfedilmiştir. Bunun dışında 20.000 akçe de dükkanların tamiri için ayrılmıştır. Bunlardan başka imama, müezzine, ekmeğe, buğdaya, aşçıya, sakaya, oduna ayrıca gelir tahsisi yapılmıştır. Adı geçen mescit günümüze ulaşmamıştır (Ayverdi, 1972: 489). II. Murad devrinde yaşayan Lulu Paşa, Gelibolu'da yaptırdığı üç dükkanı, Tat Ahmed Mescidi imamı ve vâkıfının ruhu için cüz okunmasına tahsis eder (Gökbilgin, 1952: 291).

1.1.8. Yağcı Hızır Mescidi

Adı geçen mescide bitişik olarak yer alan iki evde imam ve müezzin oturup, Teke Baba'da iki bağın ürünü de bu iki görevliye tahsis edilmiştir. Ahmed Bey Hamamı karşısında dört dükkan, bir mahzen, mezbaha dükkanı, bezirhane, 5000 akçe nakidden 500, sebzelikten 700 akçe, imama da ayda 60 akçe ödenek ayrılmıştır. Mescit günümüze ulaşmamıştır (Ayverdi, 1972: 489).

1.1.9. Yazıcıoğlu Mehmed Camii ve Türbesi⁴⁵

Yazıcıoğlu Mehmed'in türbesi kuzeyden şehre giriş yolu üzerinde yer alır. Eski binası mevcut değildir. Mescit, 4.70 m. derinliğinde, 6.05 arzında ve bir harimden oluşur. Altı dışa bakan iki de yüksek pencere ile aydınlık bir mescittir. Pencelerde kullanılan topuzlu parmaklıklar muhtemelen eski binaya aittir. Türbe, camiye bitişik ve üstü açıktır. Cami ve türbe kesme taştan inşa edilmiştir. Mehmed Efendi'nin kabrinde yazı olmayan iki dikme yer alır. Üzerinde şimşir ağacı vardır (Ayverdi, 1972: 489).

1.2. Gelibolu Medreseleri

1.2.1. Balaban Paşa Medresesi

Tokat beylerbeyi olan Balaban Paşa'nın Edirne'de ve Gelibolu'da medresesi yer alır. Gelibolu'daki medrese için senelik 5000 akçe gelirli hamamı, 450 akçe gelirli kasap dükkanı, 840 akçe gelirli üç dükkan ve 30.000 akçe vakıf bağlanmıştır. Bu gelirden müderrise 9, imama 3, müteveliye 2, talebeye 5, müezzine 1, cüzhana 1, rakabeye günde 3 dirhem vazife belirlenmiştir. Adı geçen medrese günümüze ulaşmamıştır (Ayverdi, 1972: 490). Medresenin yapılış tarihi büyük ihtimale vakfiyesinin düzenlendiği 1442 tarihidir. 1565-1566 ve 1571-1572 tarihli tevcihlere göre medrese payesi yirmi iki akçe olması muhtemeldir (Baltacı, 1976: 75). II. Mehmed döneminde yazılan bir defterde Balaban Paşa Medresesi'nin vakıfları şunlardır: "Der nefsi Gelibolu'da hamam fî sene 5000; dükkan-ı kassab fî sene 450, üç dükkan fî şehir 75, fî sene 840, nakit 30.000" (Bilge, 1984: 173).

⁴⁵ Bakınız: Ek 3,4,5,6

1.2.2. Mihaliç Hatib Medresesi

Mihaliç Hatib, 826 tarihli vakfiye ile Gelibolu'da bir medrese inşa ettirmiştir. Bu medrese için, Tahıl Pazarı'nda yıllık 2600 gelirli bir kervansaray, Kalenderhane önünde 240 gelirli bir kervansaray, ayda 21 iradlı bir mahzen, Balık Pazarı'nda 70 akçeli 5 dükkan, Tahıl Pazarı'nda 840 akçe hasıllı 9, Hallaclar'da 16 akçe hasıllı 2 dükkan ve 2 oda, yıllık 1400 iradlı bağ, şehirde ve okçularda 32 akçelik 2 dükkan gelir bırakan bir vakıf tesis edilmiştir. Buradan müderrise 6, talebeye 4, hafıza ayda 80, cabiye 2, sakaya 1, çerağa ayda 2, müteveliye vakfın onda biri vakfedilmiştir. Bu medrese günümüze ulaşmamıştır (Ayverdi, 1972: 490). Vakfiye h. 826 yılında düzenlenmiştir. Hicri 860 tarihli tapu tahrir defterinde Balaban Paşa, Saruca Paşa, Mihaliç Hatib medreseleri birlikte yer alır (Bilge, 1984: 174).

1.2.3. Saruca Paşa Medresesi

II. Murad dönemi vezirlerinden Saruca Paşa tarafından yaptırılmıştır.

1.3. Han, Kervansaray ve Bedestenler

1.3.1. Hacı Hamza Kervansarayı

Adı geçen kervansaray günümüze ulaşmamıştır. Aylık 110, yıllık 1320 akçe irada sahiptir ve Klabudancı Mahallesi'nde inşa edilmiştir (Ayverdi, 1972: 490).

1.3.2. Hoca Hamza Kervansarayı

Yıllık 1500 akçe gelire sahiptir. Günümüze ulaşmamıştır.

1.3.3. Mihaliç Hatib Birinci ve İkinci Kervansarayı

Tahıl Pazarı'ndan 2600, Kalenderiye önünde 240 akçe gelirli mescit ve bu iki kervansaray günümüze ulaşmamıştır (Ayverdi, 1972: 490).

1.3.4. Saruca Paşa Bedestanı

Yukarı Mahalle Ulucami yanında inşa edilmiştir. Günümüze ulaşmamıştır (Ayverdi, 1972:490).

1.4. Gelibolu Zaviyeleri ve Bunlara Tahsis Edilen Vakıflar

1.4.1. Kadı Salahüddin Zaviyesi

Günümüze ulaşmamıştır. Hakkında yeterli bilgi yoktur. II. Murad döneminde yaşamış olması muhtemeldir. Bağ, dükkan ve 1700 akça nakit paradan ibaret olan vakfa Fatih döneminde Seyyid Ahmed adındaki bir şahıs tasarruf eder (Gökbilgin, 1952: 288).

1.4.2. Ahi Devle Zaviyesi Vakfı

Gelibolu'da çarşı içinde yer alan bu zaviye muhtemelen XIV. yüzyıl başlarında yaşayan kolonizatör dervişlerden Ahi Devle'nin adını alır (Gökbilgin, 1952: 192).

1.4.3. Has Ahmed Bey Zaviyesi Vakfı

II. Murad dönemi devlet adamları arasında yer alan Ahmed Bey, Gelibolu'da tesis ettiği zaviye ve mescidi için vakıf tahsis etmiştir (Gökbilgin, 1952: 231).

1.4.4. Karacabey Zaviyesi Vakfı

Vakfın kurucusu, Emir Süleyman'a hizmet eder ve Emir Süleyman ile birlikte Musa Çelebi'nin takibinden kaçarken vefat eder. Bu zaviyenin Gelibolu içinde hamamı, dükkanı ve kervansarayını yer alır. Karaca Bey'in Kozlu-Dere, Delü-Şahin köylerinde de bağ, vakıf reayası ve yağcılarını yer alır (Gökbilgin, 1952: 236).

1.4.5. Ahmed Şeyh Çiftliği Vakfı

Emir Süleyman Çelebi, Gelibolu Kavaklı köyünde ikamet eden, Ahmed Şeyh'in elinde bulunan çiftliği hükmi hümayun ile kendisine tahsis eder. Fatih döneminde çiftlik, Ahmed Şeyh evladından Elvan oğlu Hamza'nın tasarrufunda yer alır (Gökbilgin, 1952: 198).

1.4.6. Ebu Bekir bin Hacı Yusuf Vakfı

Gelibolu'da Hüsameddin Mescidi'ne 3500 akça ve beş dükkan vakfedilmiştir. Elde edilen gelir mescidin imamı ve müezzini için tahsis edilmiştir (Gökbilgin, 1952: 283).

1.5. Gelibolu Hamamları

1.5.1. Balaban Paşa Çifte Hamamı

Günümüze ulaşmayan eserler arasındadır. Hakkındaki bilgiler yetersizdir.

1.5.2. Kasaboğlu Ali Bey Hamamı

Gelibolu'da Has Ahmed Mahallesi'nde yer alır. 860 yılındaki geliri yıllık 3600 akçedir. Hamam Gelibolu'da yukarı semttedir. Bir göbek taşı ve iki halvetten oluşur. Soğukluğun kubbesi yıkılmış, yerine tavan yapılmıştır (Ayverdi, 1972: 491).

1.5.3. Saruca Paşa Çifte Hamamı (Paşa Hamamı)

Garipler Mahallesi'nde iskeleye yakın düzlük sahada yer alır. Erkekler tarafının soğukluk kubbesi yıkılmış, çatı ile örtülmüştür. Ilıklık bir kubbe ve bir eyvandan oluşur. Göbek taşı bir halvet büyüklüğündedir. Kadınlar tarafının soğukluğu ise yenidir (Ayverdi, 1972: 492-493).

1.5.4. Şengül Hamamı

Günümüze ulaşmayan eserler arasındadır. Hakkında yeterli bilgi mevcut değildir.

1.5.5. Topçu Hamamı

Garipler Mahallesi'nde yer alır. Yarısı Saruca Paşa'ya, yarısı da Fatih devrinden Has Ahmed Bey'e aittir. Bu hamamı Sofca Halil Bey'e atfedenele de rastlanır (Ayverdi,1972: 493).

1.6. Gelibolu Türbeleri

1.6.1. Ahmed-i Bican Efendi Türbesi⁴⁶

Tek kubbe, iki ayak, tek açıklıklı bir eyvandan oluşur. İçerisinde iki lahit yer alır. Ahmed Bican Efendi'nin lahdi süslü ve Rumî süslelele ile sıvanmıştır. Yazı yer almaz (Ayverdi, 1972: 493). Türbenin II. Murad döneminde inşa edildiği kabul edilmekle birlikte Gelibolu'nun fethinden önce yaşadığı kabul edilen Hallac-ı Mansur adlı şahsa ait olduğu da ileri sürülmektedir. Eserin üzerinde kitabe mevcut değildir. Ayverdi'nin

⁴⁶ Bakınız: Ek 7

eserinde yer alan bu bilgilere rağmen günümüzde bu mekan halk arasında Hallac-ı Mansur Türbesi olarak şöhret bulmuştur. Hallac-ı Mansur Türbesi olarak bilinen mekana yaklaşık 200 metre mesafede bulunan ve demir korkuluklar ile kubbe şekli verilmiş mezarın dış duvarında Ahmed Bican Efendi adının yazılı olduğu görülür⁴⁷. Ayverdi'nin, Tayyip Göbilgin'den referans ile Ahmed Bican Türbesi olarak kaydettiği eserin kitabesinin bir onarım sırasında yerinden çıkarılmış olması ihtimal dâhilindedir. Böyle bir durumda ise bu kitabenin bir müze deposunda bulunabilme ihtimali akla gelir. Yazıcızâde kardeşlerin babasının kabrinin yeri hakkında ise bir kayda rastlanmamıştır. Ahmed Bican'a atfedilen türbenin içinde defnedilmiş olması da düşünülebilir.

Yazıcıoğlu Ahmed türbesine yukarıda cami-mescid kısmında yer verilmiştir.

1.7. Gelibolu Çeşmeleri

1.7.1. Hacı Mehmed Çeşmesi

Sadece ayna ve yazısı orijinaldir. Diğer kısımları Asım Erken isimli hayırsever tarafından yapılmıştır. 1449 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1072: 494).

1.8. Namazgâh

1.8.1. Azepler Namazgâhı⁴⁸

Osmanlı mimari eserleri arasında cami, mescit gibi kapalı ibadet mekanlarının yanı sıra, namazgâh denilen, genel olarak şehir merkezleri ya da şehirler arası yollar üzerinde yer alan, yaz ayları için inşa edilmiş üstü ve etrafı açık ibadet yapıları yer alır. Namazgâhlarda vakit ve cuma namazları kılınmakla birlikte, askere, sefere ve hacca gidenler namazgâhta kılınan toplu namazın ardından dualarla uğurlanır. Kurak yıllarda ise namazgâhlarda yağmur duasına çıkılır. Şehirlerin arasında yer alan namazgâhlar ise dinlenme yeri olarak da kullanılır. Namazgâhlar genellikle basit yapılardır.

Gelibolu'da yer alan Azepler Namazgâhı, Türkiye'de yer alan namazgâhlar arasında en güzeli ve en orijinal olanıdır (Ayverdi, 1972: 166; Goodwin, 1997: 141; Hattap-Saatçi, 2000: 501). Namagah açık alanda yer almasına rağmen, günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

⁴⁷ Bakınız Ek 8

⁴⁸ Bakınız. Ek 9,10

Sefere çıkan Osmanlı donanmasında yer alan azeplerin toplu ibadet mekanları olan Gelibolu namazgâhı, şehrin güneydoğusunda Çanakkale Boğazı girişinde boğaza hâkim bir yerdedir. Kitabesine göre İskender bin Hacı Paşa tarafından 1407 senesinde Mimar Âşık bin Süleyman'a inşa ettirilmiştir. İnşa kitabesi Arapçadır. Namazgâh iki mihraba sahiptir ve bütünüyle mermerden inşa edilmiştir.

Gelibolu Azepler Namazgâhı'nın bulunduğu konum, Türkiye Selçuklu şehirlerinde görülen gökmeşdan için güzel bir örnektir. Gökmeşdanlarda dini ritüeller, geleneksel Türk sporları, kabul törenleri ve savaş hazırlıkları yapılır. Gökmeşdan da cenaze namazı kılınıyor, Cuma namazı eda edilebiliyordu (Demir, 1998: 474)⁴⁹

⁴⁹ Bakınız Ek 11

SONUÇ

Osmanlı erken dönem söz konusu olduğunda karşılaşılabilecek en önemli meselelerden biri bu döneme ait kaynak yetersizliğidir. Bu konuda çalışan bazı araştırmacıların da daha önce belirttiği gibi Osmanlı öncesi Türk beylikleri söz konusu olduğunda bile daha fazla kaynağa ulaşmak mümkündür. Ahmedî gibi erken Osmanlı dönemini idrak etmiş ve bu konuda son derece yetersiz de olsa belli bir bilgiye sahip birkaç Osmanlı kroniği mevcuttur. Kapsamlı bir şekilde Osmanlı döneminin kuruluşundan kendi dönemine kadarki süreci kaleme alan Âşıkpaşazâde ise eserini 1400'lü yılların ikinci yarısında kaleme almıştır. Osmanlı'nın kuruluşundan 100-150 yıl sonra kaleme alınan bu eserler faydalı olmakla birlikte yer yer hatalar da barındırır. Bu sebeple Osmanlı erken dönemi için Bizans kaynakları hayati öneme sahiptir. Yine bu dönem için, Bizans'la ve Osmanlılarla ticari ilişki içerisinde olan Venedik ve Cenevizli tüccarların kayıtları önem arz eder.

Bu çalışmada kısaca tespit edilen hususlar kısaca şunlardır:

-Anadolu ve Rumeli toprakları arasında geçişi temin eden İstanbul Boğazı ile birlikte iki boğazdan biri olan Gelibolu Boğazı, bu coğrafi konumu sebebiyle eski çağlardan günümüze kadar stratejik bir öneme sahip olmuştur.

-Bununla birlikte Gelibolu sadece karşılıklı olarak Anadolu ve Rumeli toprakları arasında geçişi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda Akdeniz'den Marmara ve Karadeniz'e geçişi sağlaması bakımından da önem gösterir.

-Osmanlı Türkleri, Rumeli topraklarının kendileri için önemini bilincinde idiler.

-Türklerin Gelibolu'ya geçişi tesadüfi bir şekilde değil, bilakis son derece planlı ve programlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Gelibolu'nun alınmasından evvel Bizans İmparatoruna yardım gerekçesiyle bu topraklara ayak basan Türkler için bu durum, bu bölgeyi ele geçirme aşamasında önemli bir tecrübe unsuru olmuştur.

-Bizans, Gelibolu'nun Türklerin eline geçmesini endişe içinde karşılamış, ancak içinde bulunduğu acziyet Türklere karşı koymasına engel olmuştur. Bu durum karşısında Avrupalı devletlerden yardım talep eden Bizans, bundan da umduğu neticeyi elde edememiştir.

-Türkler, Gelibolu'yu ele geçirerek buradan hareketle önceliği bu bölgede yer alan diğer stratejik noktalara vermişler ve bu akıllı siyaset sayesinde hızla Rumeli topraklarında ilerlemişlerdir. Seyyah Clavijo'nun ifade ettiği gibi Türkler Gelibolu'yu ele geçirerek *Yunan imparatorluğunu boğazından yakalamışlardır.*

-Ele geçirilen topraklar akıncı beylerine ikta olarak verilmiştir.

-Gelibolu'nun Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinin ardından, Osmanlılar burada da başka yerlerde uyguladıkları iskân politikasını uygulamışlar ve böylelikle salgın hastalık, kıtlık, iç savaşlar gibi nedenlerle yerli nüfus azalmış, bu bölgelere hızla Türk boyları yerleştirilmiştir. Böylece Türkler, ele geçirdikleri yerlerde kalıcı hale gelmişlerdir. Uygulanan iskân ve istimâlet politikası bunda en önemli faktör olmuştur.

-Gelibolu, 1515 senesinde Haliç'te tersane inşa edilene kadar Osmanlı donanmasının merkezî üssü olmuş, donanma buradan hareketle sefere çıkmıştır. Bu tarihten sonra ise ikinci plana düşmüştür.

-Gelibolu'da yetişen ve tüm Osmanlı topraklarında ismini duyuran Yazıcızâde kardeşlerin eserleri, hemen her Müslüman evinde başucu kitapları arasında yer almıştır. II. Murad döneminde yaşayan Yazıcızâde Mehmed'in kaleme aldığı Muhammediyye adlı eseri, XX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı toplumunda en çok okunan kitaplar arasındaki yerini almıştır. Halk arasında toplu Muhammediyye okumaları tertip edilmiştir.

-Gelibolu'da Osmanlı dönemine ait mimari eserler ise daha çok II. Murad dönemine aittir. Ancak pek çok mimari eser günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKLAR

- ADEMLER, Betül (2007), *Düsturname-i Enverî (Dil Özellikleri-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- AHMED EFLÂKÎ (1986), *Ariflerin Menkıbeleri*, Cilt 1, Çev., Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- AHMEDÎ (1939), *Dâstân-ı Tevarih-i Mûlûk-ı Âlî Osman ve Cemşid ve Hurşid Mesnevisi*, Hazırlayan: Nihad Sami Banarlı, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul.
- AKDAĞ, Mustafa (1999), *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cilt 1, Barış Basım Yayım, Ankara.
- AKIN, Himmet (1968), *Aydınogulları'nun Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- AKTEPE, Münir (1953), "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 29, İstanbul, s.299-312.
- AKTEPE, Münir (1950), "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", *Tarih Dergisi*, Sayı:1-2, İstanbul, s. 283-307.
- ALPAGUT, Haydar (1937), *Denizde Türkiye*, Cilt 1, Harp Akademisi Neşriyatı, İstanbul
- ANAGNOSTİS, Johannis (1989), *Selanik (Thessaloniki)'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih*, Çev.: Melek Delilbaşı, TTK Basımevi, Ankara.
- ANONİM OSMANLI KRONİĞİ (2000), Hazırlayan: Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ÂŞIKPAŞAZÂDE (2007), *Tevarih-i Ali Osman*, Hazırlayan: Kemal Yavuz-Yekta Saraç, Gökkubbe Yay., İstanbul.
- AYÖNÜ, Yusuf (2009), *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1312-1311)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı (1972), *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, Baha Matbaası, İstanbul.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı (1966), *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, Baha Matbaası, İstanbul.

- AZAMAT, Nihat (1996), *II. Murad Devri Kültür Hayatı*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Anabilim Dalı.
- AZAMAT, Nihat (1992), *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, (F. Giese Neşri), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- BALİVET, Michael (2005), *Ortaçağda Türkler Haçlılardan Osmanlılara*, Çev., Ela Güntekin, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- BALTACI, Cahit (1976), *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul.
- BARKER, Ernest (1982), *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüüü*, Çev., Mete Tunçay, Dost Kitabevi, İstanbul.
- BAŞAR, Fehmeddin (1998), “Çirmen Savaşı'nın Balkan Tarihindeki Yeri”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- BAŞTAN, Şerif (1989), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.
- BAŞTAV, Şerif (2005), *Makaleler*, Cilt II, Hazırlayanlar: E. Semih Yalçın, E. Erdoğan, Berikan Yayınevi, Ankara.
- BATUR, Atilla (1996), *Yazıcı Salih ve Şemsiyye'si*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAYKARA, Tuncer (1990), *Aydınoğlu Umur Bey*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BAYRAMOĞLU, Fuat ve Nihat Azamat (1992), “Bayramîyye”, *DİA V*, İstanbul, s.269-273.
- BİLGE, Mustafa (1984), *İlk Osmanlı Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- BOSTAN, İdris (2005), *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yay., İstanbul.
- BOSTAN, İdris (2002), “Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği”, *Türkler X*, Ankara, s.122-128.
- BOSTAN, İdris (1992), “Baltaoğlu Süleyman Bey”, *DİA V*, İstanbul, s.41.
- BOSTAN, İdris (2009), “Saruca Paşa ”, *DİA XXXVI*, İstanbul, 168-170.

- BOSTAN, İdris (2001), “Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu”, Hazırlayan: Ayşe Yıldız Topuz, *Avrupaya İlk Adım Uluslararası Sempozyum*, Kubbealtı Neşriyat, s.47-53.
- BOSTAN, İdris (2006), *Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- BÜYÜKTUĞRUL, Afif (1982), *Osmanlı Deniz ve Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, Cilt I, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul.
- CAHEN, Claude (2008), *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çeviren: Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1994), *Hacı Bayram Veli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara
- CHARANİS, Peter (1942-1943), “The Strife The Palaeologi And The Ottoman Turks 1370-1402”, *Byzantion*, XVI, s.286-314.
- ÇELEBİOĞLU, Amil ve Keman Erarslan (1986) “Yazıcıoğlu”, *İA XIII*, s.363-368.
- DANIŞMEND, İsmail Hami (1971), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt I, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- DAŞ, Mustafa (2006), *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- DAVİES, Norman (2006), *Avrupa Tarihi*, Çev., Burcu Çağman, Suat Kaya, İmge Kitabevi, İstanbul.
- DE LA BRAQUIÈRE, Bertrandon (2000), *Bertrandon De La Braquiere'nin Denizaşırı Seyahati*, Çev., İlhan Arda, Eren Yay., İstanbul.
- DEMİR, Mustafa (1998), “ Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlıklar Vakfı Yay., İstanbul.
- DEMİRCAN, Hüsnü (1993), *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Tarih Ana Bilim Dalı.
- DEMİRKENT, Işın (1992), “14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hâkimiyeti”, *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, TTK Basımevi, Ankara.
- DİEHL, Charles (2006), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev., A. Göke Bozkurt, İlgi Yay., İstanbul.

- DİRİMTEKİN, Feridun (1973), “Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli’ye Geçişi” VII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiler, Cilt II, TTK Basımevi, Ankara, s.577-580.
- DUKAS, (1956), *Bizans Tarihi*, Çev.,V L Mirmiroğlu, İstanbul’un Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- EBU’L HAYR-I RUMÎ (1990), *Saltukname*, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EMECEN, Feridun (1996), “Gelibolu”, *DİA XIV*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, s.1-6.
- EMECEN, Feridun (2008), *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- EMECEN, Feridun (1999), “Kuruluştan Küçük Kaynarca’ya Osmanlı Beyliği’nin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt 1, Editör: E. İhsanoğlu, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul.
- ENVERÎ (2003), *Düstûrname-i Enverî*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Kitabevi, İstanbul.
- ERSAN, Mehmed (2008), “Katalanların Gelibolu ve Yöresindeki Faaliyetleri”, Editör: Mustafa Demir, *Çanakkale Tarihi*, Cilt I, Değişim Yayınları, s.607-614.
- EVLIYA ÇELEBİ (1984), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Cilt V, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- FİNKEL, Caroline (2007), *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü*, Çev., Zülal Kılıç, Timaş Yay., İstanbul
- FLEET, Kate (2002), “Görülmeyen Osmanlı: Geç Ortaçağ ve Modern Dönemlerde Akdeniz Tarihinin Kayıp Devleti”, *Türkler*, IX, s.60-65.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ EFENDİ (1997), *Kitabü’t Tarih-i Kühü’l Ahbar*, Hazırlayanlar: Çuhadar, A. Uğur, M., Gül, A. ve Çuhadar, İ., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- GİBB, Elios John Wilkinson (1998), *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*, Çev.: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay., Ankara.
- GİBBONS, Herbert A. (1998), *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Çev., Ragıp Hulusi, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.

- GOODWIN, Godfrey (1997), *A History of Ottoman Architecture*, Thames and Hudson, London.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1952), *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, Üçler Basımevi, İstanbul.
- GRADEVA, Rossitsa (2004), *Rumeli Under Ottomans 15-18 Centuries: Institutions and Communities*, The Isis Pres, İstanbul.
- GÜNAL ÖDEN, Zerrin (1999), *Karası Beyliği*, TTK Basımevi, Ankara.
- HADİDÎ (1991), *Tevarih-î Âlî Osman (1299-1523)*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- HAMMER PURGSTALL, Joseph Von Baron, (1996), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, Hazırlayan: M. Çevik, E. Kılıç, Berikan Yayınevi, İstanbul.
- HOCA SADEDDİN EFENDİ (1992), *Tacü't Tevârih*, Cilt I-V, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HOMEROS (1997), *İlyada*, Çev.: Azra Erhat-A. Kadir, Can Yay., İstanbul.
- İBNÎ BATUTA (1981), *İbni Batuta Seyahatnâmesi*, Cilt 1, Çev., A.Sait Aykut, YKY, İstanbul.
- İDRİS-İ BİTLİSÎ (tz), *Heşt Bihişt*, I, Hazırlayanlar: M. Karataş, S. Kaya, Y. Baş, Betav Yayınları, İMBER, Colin (2006), *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650 İktidarın Yapısı*, Çev., Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- İNALCIK, Halil (1964), "Rumeli", *İA IX*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, s.766-773.
- İNALCIK, Halil (1964), "Osmanlı Devrinde Türk Ordusu", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı:22, Ankara.
- İNALCIK, Halil (1964), "Türk Donanmasının Beşiği: Gelibolu", *Türk Kültürü*, Sayı:22, Ankara, s.49-56
- İNALCIK, Halil (2004), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, Çev., Ruşen Sezer, YKY, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2006), "Polonya (Apollunia)-Tanrı Yıkdığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler", Editör: Zeynep Tarım Ertuğ, *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, s.27-55.

- İNALCIK, Halil (1996), *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları İncelemeler*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2010), *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yay., İstanbul.
- İNBAŞI, Mehmed (2006) “Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyaseti”, *Türkler I*, s. 145-176.
- İNCİCİYAN, P. L.,(1973-1974), “ Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2-3, Çev., H. D. Andreasyan, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s.11-88.
- İSMAİL HAKKI BURSEVÎ (2000), *Ferahu'r- Ruh Muhammediyye Şerhi*, Uludağ Yayınları, İstanbul.
- JORGA, Nicolae (2009), *Osmanlı İmparatorluğu*, Cilt 1, Çev., Nilüfer Epgeli, Yeditepe Yay., İstanbul
- KAFADAR, Cemal (2010), *İki Cihan Aresinde: Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Çev., Ceren Çıkin, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- KARA, Mustafa (2001), “Buhara’dan Bosna’ya Bir Yürüyüş Osmanlıların Tasavvuf Dünyası”, Hazırlayan: Ayşe Yıldız Topuz, *Avrupaya İlk Adım (Avrupaya İlk Adım Uluslararası Sempozyum)*, Kubbealtı Neşriyat, s.159-176.
- KATİP ÇELEBİ (1980), *Tuhfet-ül-Kibar fî Esfari’l-Bihar (Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan)*, Haz.: Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Eserler, İstanbul.
- KAZICI, Ziya (1999), “ Osmanlıların Balkanlardaki Muvaffakiyet Sebepleri”, Hazırlayanlar: A. Aköz, B. Yürekli, R. Özcan *Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleri ile Osmanlı Devleti Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, s.743-745.
- KOÇAK, Aynur (2003), *Ahmed Bican’ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- KOMMENA, Anna (1996), *Malazgirt’in Sonrası:Alexiad= Anadolu ve Balkan Yarımadasına İmparator Alexios Komnenos Dönemi Tarihi*, Çev.: Bilge Umar, İnkılâp Yay., İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1981), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, Hazırlayan: Orhan Köprülü, Ötüken Yay.

- KRİTOVULOS (2005), *İstanbul'un Fethi*, Çev.: Karolidi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- KURTOĞLU, Fevzi (1938), *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.
- LATİFÎ (1998), *Latîf Tezkiresi*, Haz.: Mustafa İsen, Akçağ Yay., Ankara.
- LİNDNER, Rudi Paul (2008), *Osmanlı Tarih Öncesi*, Çev., Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- LOWRY, Heath (2010), *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, Çev., Kıvanç Tanrıyar, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- LUTRELL, Antony (2000), "1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri", Antony Lutrell, Editor: Elizabeth Zachariadou, Çev., G. Çağalı Güven, T. Altınova, TVYY, İstanbul.
- MEHMED NEŞRÎ (1983), *Neşrî Tarihi*, Cilt I, Hazırlayan: M. Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- MUNTANER, Ramon (2000), *Chronicle*, translated by: Lady Goodenough, In Parentheses Publications, Cambridge.
- NESİMÎ (1990), *Nesimî Divanı*, Hazırlayan: Hüseyin Ayan, Akçağ Yay., Ankara.
- NİCOL, M Donald (1999), *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, Çev., Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- NİCOL, M Donald (1996), *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk 1295-1283*, Cambridge University Press, Cambridge.
- NİCOL, M Donald (2000), *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*, Çev., Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yay., İstanbul.
- NİCOL, M Donald (2002), *The Immortal Emperor*, University of Cambridge, Cambridge.
- NİCOLOUDES, Nicolaos (2011), "Bir Tarihi Olayın Açıklanması İle İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokondyles", Çev., Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, www.geltag.com, Gelibolu.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1999), "Osmanlı İmparatorluğu ve İslam", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, s.159-193.

- ONAT HATTAP, Sibel ve Suphi Saatçi (2000), “ Gelibolu Azepler Namazgâhı ve Koruma Sorunu Üzerine Bazı Düşünceler”, *Çanakkale Savaşı ve Tarihi I*, Editör: İbrahim Güran Yumuşak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul. s. 501-503.
- ORTAYLI, İlber (1999), “Menkıbe”, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler*, İmge Kitabevi, Ankara.
- ORUÇ BEY (2007), *Oruç Bey Tarihi*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayım, İstanbul.
- OSMANZADE HÜSEYİN VASSAF (2006), *Sefine-i Evliya*, Cilt II, hazırlayanlar: M. Akkuş, A. Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul.
- OSTROGORSKY, George (1995), *Bizans Devleti Tarihi*, Çev., Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara.
- ÖZDEMİR, Ahmed (2005), *Moğol İstilasası Cengiz ve Hülagü Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZGÜL, Vatan (2010), “ XI. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka Kızıldeli ve Balabanlar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, Sayı: 53, Ankara, s. 191-314.
- ÖZTÜRK, Zehra (2003), “ Eğitim Tarihimize Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Sayı:4, s.131-155.
- PACHYMERES, Georges (2009), *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çev., İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- PAKALIN, Mehmed Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- PİRENNE, Henri (1983), *Ortaçağ Avrupasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Çev., Uygur Kocabaşoğlu, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- PRIENNE, Henri (2006), *Ortaçağ Kentleri*, Çev., Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PİTCHER, Donald Edgar (1999), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çev., Bahar Tırnakçı, YKY, İstanbul.
- RUY GONZALES DE CLAVİJO (2007), *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, Çev., Ömer Rıza Doğrul, Kesit Yay., İstanbul.

- SABAHATTİN ALİ (2010), *Kuyucaklı Yusuf*, YKY, İstanbul.
- SARI ABDULLAH EFENDİ (1967) *Gönül Meyveleri Semerat'ül Fuad*, Sadeleştiren: Yakup Kenan Necef Zade, Neşriyat Yurdu.
- SARI, Mehmed (1994), *Gelibolulu Zaiif Muhammed Gazavat-ı Sultan Murad Han*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul.
- SEHİ BEY (1998), *Sehi Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, Haz.: Mustada İsen, Akçağ Yay., Ankara.
- SETTON, Kenneth M. (1991), *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, The American Philosophical Society, Philadelphia.
- SEZGİN, İbrahim (1998), *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Ünversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- SEZGİN, İbrahim (1991), *1475-1530 Yıllarında Gelibolu Kazası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- SFRANCİS, Yorgios (2009), *İstanbul'un Fethinin Bizanslı Son Tanığı Yorgios Sfrancis'in Anıları- chronicon minus-/Yorgios Sfrancis*, Çev.: Levent Kayapınar, Kitabevi Yay., İstanbul.
- SİMEON (2007), *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi*, Çev., Hırand Andreasyan, Kesit Yay., İstanbul.
- SOLAKZÂDE (1989), *Solakzâde Tarihi*, Cilt I, Hazırlayan: Vahit Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- STRABON (2009), *Coğrafya*, Çev., Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.
- ŞAHİN, Haşim (2008), "XV. Yüzyılda Gelibolu'da Dini Hayat ve Sufiler", Editör: Mustafa Demir, *Çanakkale Savaşları Tarihi*, Cilt II, Değişim Yayınları, İstanbul, s.727-747.
- ŞAHİN, Haşim (2007), *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

- ŞEŞEN, Ramazan (2002), İlk Devir Osmanlı Âlimler ve Yazdıkları Eserler”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, s.261-291.
- ŞİKARİ (2005), *Karamanname*, Hazırlayan: Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu, Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi, Lebib Yalkım Yay., İstanbul.
- TANERİ, Aydın (1981), *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri Kuruluş Devri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TAŞKÖPRÜLÜZADE (2007), *Eş-Şakaiku'n-Numaniyye fî Ulemai'd-Devleti'l-Osmanniyye*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- TEKİNDAĞ, Şehabettin (1980), “Süleyman Paşa”, *İA XI*, MEB Yay, Ankara, s. 190-194.
- ULUÇAY, Çağatay (1964) ,“Saruhanoğulları”, *İA X*, MEB Yay., Ankara, s.239-244.
- UMAR, Bilge (1998), *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılap Yay., İstanbul
- UZUN, Mustafa (2005), “Muhammediyye”, *DİA XXX*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, s.586-587.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1961), *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Basımevi, Ankara
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1984), *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1341), *Karasi Vilayeti Tarihçesi*, Hüsn-i Tabiat Matbaası, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, TTK Basımevi, Ankara.
- UZUNLAR, Bahattin (2010), *Muhyiddin İbnü'l Arabî Ontolojisinin Ahmed Bican'daki Yansıması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı.
- VASİLİYEV, A. A. (1952), *History of the Byzantine Empire*, I, The Universty of Wisconsin Press, Printed USA.
- WİTTEK, Paul (1999), *Menteşe Beyliği 13-15'inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tedkik*, Çev., O. Ş. Gökyay, TTK Basımevi, Ankara.

- WITTEK, Paul (1995), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev., Fatmagül Berktaş, Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul.
- YAZICI, Gülgün, (2001), “Osmanlıların Avrupaya Uzanmasında Tekke ve Zaviyelerin Rolü”, Hazırlayan: Ayşe Yıldız Topuz *Avrupa'ya İlk Adım Uluslararası Sempozyum*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, s. 137-143.
- YAZICIOĞLU AHMED BİCAN, (1980), *Envarü'l Aşıkîn*, Sadeleştiren: H. M. Serdaroğlu, A. L. Aydın, Çile Yayınevi, İstanbul.
- YAZICIOĞLU AHMED BİCAN, (1999), *Dürr-i Mekkun*, Hazırlayan: Necdet Sakaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- YAZICIOĞLU MEHMED (1996), *Muhammediye I-II*, Haz.: Âmil Çelebioğlu, MEB Yay., İstanbul.

Ek-3: Yazıcızâde Mehmed'in Çilehanesi: İç Mekan

Ek-4: Yazıcızâde Mehmed Çilehanesi: İç Mekan

Ek-5: Yazıcızâde Mehmed Camii

Ek-6: Yazıcızâde Mehmed Türbesi

Ek-7:Ahmed Bican Efendi Türbesi

Ek -8: Ahmed Bican Efendi Türbesi

Ek-9: Azepler Namazgâhı

Ek-10: Azepler Namazgâhı

Ek-11: Azepler Namazgahı- Gökmeysan

ÖZGEÇMİŞ

Sakarya-Geyve doğumlu olan Fikriye Boy, ilk öğrenimini Geyve İlköğretim Okulu'nda, liseyi ise Isparta Gülkent Lisesi'nde tamamladı. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2009 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.